

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**FETİH ÖNCESİ MÜSLÜMAN SEYYAHLARA
GÖRE İSTANBUL**

REMZİ İĞREK

2501160406

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AHMET KALA**

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : REMZİ İĞREK Numarası : 2501160406
Anabilim Dalı / Araştırma Dalı / Programı : İSTANBUL ARAŞTIRMALARI Danışmanı : PROF.DR. AHMET KALA
Tez Savunma Tarihi : 02.07.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "FETİH ÖNCESİ MÜSLÜMAN SEYYAHLARA GÖRE İSTANBUL"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ÖYÇÜKLÜĞÜ ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. AHMET KALA		KABUL
2-DR. ÖĞR. ÜYESİ ERCÜMENT BALCI		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇİĞDEM GÜRİSOY		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DR. ÖĞR. ÜYESİ YAKUP AKKUŞ		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ SELÇUK SEÇKİN		

ÖZ

FETİH ÖNCESİ MÜSLÜMAN SEYYAHLARA GÖRE İSTANBUL

REMZİ İĞREK

Fetih öncesi Müslüman seyyahlar konusu az çalışılmış bir konudur. Tarihsel olarak Ortaçağ Bizans'ına denk gelen bu süreçte bazı seyyahlar doğrudan İstanbul'u gezmiş ve izlenimlerini seyahatnamelerine aktarmış, bazıları da daha önce buraya elçilik, ticaret, esir değiş tokuşu gibi amaçlarla gelen kişilerin yazdıklarından yararlanmıştır. Daha önce Türkçeye yapılan seyahatname çevirileri, çoğunlukla batılı diller üzerinden çevrilmiştir. Bu çalışmada Harun Bin Yahya, Mesudi, Herevi, İdrisi, İbni Battuta, El Verdi adlı altı seyyahın seyahatnamelerinin İstanbul ile ilgili kısımları Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde İslam uygarlığı, Bizans-İslam siyasi ilişkileri, Arap-İslam edebiyatında İstanbul konuları irdelenmiş, ayrıca, seyyahların neden gezdiği, seyahatlerinin sınırları, seyahatlerini nasıl finanse ettikleri, seyahat esnasında karşılaştıkları zorluklar gibi konulara da değinilmiştir. Seyyahların izlenimlerinin metni olan seyahatnamelerin öznel yorumlar içermesi doğaldır. Bu yüzden seyyahların tasvir ve değerlendirmelerinde yetiştikleri kültürün etkisi kaçınılmazdır. Bu bakımdan, Müslüman kültürde yetişmiş seyyahların fetih öncesi İstanbul'u kendi gözlerinden nasıl anlattıklarını araştırmak bu çalışmanın çıkış noktasıdır.

Anahtar kelimeler: Seyahat, seyyah, seyahatname, Konstantinopolis, Müslüman Seyyahlar, Konstantiniyye, İstanbul, İslam, Bizans İmparatorluğu, Fetih, Harun Bin Yahya, Mesudi, Herevi İbn-i Batuta, Elverdi, İdrisi.

ABSTRACT

ISTANBUL FROM THE VIEW OF MUSLIM TRAVELLERS BEFORE THE CONQUEST

REMZİ İĞREK

The subject of pre-conquest Muslim travelers is a less studied subject. Historically corresponding to the Byzantine period of the Middle Ages, some travelers traveled through Istanbul themselves, others benefit from the writings of persons who came here as ambassador, for commerce or prisoner exchange. Previous travelbooks were mostly translated into Turkish through western languages. In this study, the chapters of travelbooks relating to Istanbul of Harun Bin Yahya, Mesudi, Herevi, Idrisi, Ibn Battuta and El Verdi were translated from Arabic to Turkish. Issues as Islamic civilization in its historical process, Byzantine-Islamic political relations, Istanbul in Arab-Islamic literature were also examined. The issues such as the aims of the travelers, the boundaries of their travels, how they funded their travels and the difficulties they encountered during the travel also mentioned in the study. It is natural that travelbooks, which are the text of the observations of the travelers, contain subjective interpretations. Therefore, the influence of their culture on their descriptions and evaluations is inevitable. In this regard, the impressions on Istanbul before the conquest of the travelers raised in a Muslim culture is the starting point of this study.

Key words: Travel, Traveler, Travelbook, Constantinople, Konstantiniyye, Istanbul, Muslim Travellers, Islam, Byzantine Empire, Conquest, Harun Bin Yahya, Mesudi, Herevi, İbn Battuta, Elverdi, İdrisi.

ÖNSÖZ

Farklı dönemlerde hep merak edilen ve günümüzde de hala merak edilmeye devam eden bir şehirdir İstanbul. Ortaçağda da bu böyle olmuştur. Çalışmamda temel amacım Ortaçağda yani fethinden önce İstanbul’u gezen veya bilgi veren Müslüman seyyahların, seyahatnamelerinin İstanbul ile ilgili kısımlarını Arapça’dan çevirerek, onların gözünden, özellikle en büyük ortak özellikleri olan Müslümanlık çerçevesinden, değerlendirip derli toplu bir çalışmada sunmak olacaktır. Çalışmamdaki diğer amaçlarım, fetih öncesi tarihsel süreç içerisinde Bizans-İslam mücadelesinin doğurduğu zorunlu diplomatik ilişkilerin, bu seyahatlerin gerçekleşmesinde rolü olup olmadığına bakmak, Müslüman seyyahların içinde yetiştikleri İslam Uygarlığının sağladığı Müslüman kimliğin, şehri değerlendirmelerinde, etkisi olup olmadığını araştırmak, dönemin gezi kültüründen de bahsederek, seyyahların neden gezdiklerine, gezilerini nasıl finanse ettiklerine, gezilerinin sınırlarına, yola çıkmadan önce yapılan hazırlıklara, gezi esnasında karşılaştıkları zorluklara değinmek ve bu bütün bilgilerden bir analitik çerçeve oluşturarak bir sonuca ulaşmak olacaktır.

Tezin hazırlanmasında bana sabırla yardım eden tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Kala’ya sonsuz teşekkür ederim.

Remzi İğrek
İstanbul, 2019

ÖZ	iii
ABSTRAC	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İslam Uygarlığı.....	3
1.2. Bizans-İslam Siyasi İlişkileri.....	4
1.3. Arap-İslam Edebiyatında İstanbul.....	8
1.4. Bazı Kavramların Etimolojisi.....	9

İKİNCİ BÖLÜM
SEYAHATİN BEDELİ

2.1. Seyahatlerin Amacı.....	11
2.2. Seyahatlerin Sınırları.....	14
2.3. Seyahatlerin Finansmanı.....	14
2.4. Seyyahların Karşılaştıkları Zorluklar.....	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SEYAHATNAMELERİN ÇEVİRİLERİ

3.1. Harun Bin Yahya.....	18
3.1.1. Seyahatnamesinin Çevirisi.....	19
3.2. Mesudi.....	27
3.2.1. Seyahatnamesinin Çevirisi.....	29
3.3. Herevi.....	32
3.3.1. Seyahatnamesinin Çevirisi.....	33
3.4. İdrisi.....	35
3.4.1. Seyahatnamesinin Çevirisi.....	36
3.5. İbni Battuta.....	37
3.5.1. Seyahatnamesinin Çevirisi.....	40
3.6. El Verdi.....	43
3.6.1. Seyahatnamesinin Çevirisi.....	44
3.7. Analitik inceleme.....	46

SONUÇ	53
--------------------	----

KAYNAKÇA.....	56
EKLER.....	60

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e. :	Aynı eser
A.g.e. :	Adı geçen eser
A.g.md. :	Adı geçen madde
A.g.t. :	Adı geçen tez
A.t. :	Aynı tez
Bkz. :	Bakınız
bs. :	Basım
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviren
Ed. :	Editör
H. :	Hicri
Haz. :	Hazırlayan
M. :	Miladi
No. :	Numara
s. :	Sayfa
ss. :	Sayfa sırası
ty. :	Tarih yok
v.b. :	Ve bunlar gibi

GİRİŞ

Bizans Devletinin başkenti olan İstanbul'u çeşitli dönemlerde seyyahlar gezmiştir. Onların şehirle ilgili izlenimlerinin notları olan seyahatnameler, araştırılmış ve ilgili akademik yayınlara eklenmiştir. Bu sayede, onların bakış açısıyla, gezdikleri dönem açısından şehir ile ilgili bilgiler edinebilmekteyiz. Ancak araştırılan bu seyyahların çoğu batılı seyyahlardır. Bizans dönemindeki İstanbul ile ilgili bilgiler veren Müslüman seyyahlar daha az araştırılmış bir konudur. Konunun akademik kaynaklarda yeterince araştırılmadığını ve daha özenli bir araştırmanın konusu olmayı hakettiğini düşündüğümüzden, ayrıntılı ele almaya karar verdik. Seyahatnameler seyyahın öznel yorumlarını da içerdiği için kişiye göre farklılıklar göstermesi doğaldır. Bu bakımdan seyyahların izlenim ve değerlendirmelerinde yetiştikleri kültürün etkisi olması kaçınılmazdır. Müslüman kültürde yetişmiş seyyahların fetih öncesi İstanbul ile ilgili izlenimlerini nasıl anlattıkları bu çalışmanın çıkış noktasıdır.

Konumuz itibariyle bizi ilgilendiren süreç fetihden önceki Müslümanları kapsadığı için Ortaçağ dönemini kastediyor olacağız. Çalışmamızı hazırlamadan önce yaptığımız akademik taramada, konunun makale bazında ele alındığını ve seyyahların İstanbul ile ilgili izlenimlerinin özet olarak aktarıldığını gördük. Taramada kitap olarak sadece bazı seyahatnamelerin bütününe Türkçe çevirisi ile ilgili kitap çalışmasına denk gelmiş olsak da, bu altı seyyahın tamamının tek bir tez çalışmasında toplu olarak değerlendirildiği, İstanbul'u ayrıntılı bir şekilde ele alan bir yayına rastlayamadık. Makale olarak yayınlanmış bazı çalışmalarda çevirilerin atıflarına baktığımızda Fransızca üzerinden Türkçeye çevrildiğini gördük. Çalışmamıza konu olan bu altı seyyahın seyahatnameleri orijinal dilinden yani Arapçadan tarafımda çevrilmiştir. Tezin yazarı orijinal dilin kaynaklık ettiği çevirilerin daha doğru bilgiler verdiğine inanmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmadaki amacımız bu seyyahların fetih öncesi İstanbul ile ilgili izlenimlerini orijinal dilinden çevirip derli toplu tek bir çalışmada sunmak ve bu izlenimler arasındaki benzerlik ve farklılıkları analitik olarak incelemektir.

Tezin birinci bölümünde, kullanılan kimi kavramların (örneğin Konstantiniyye, seyyah, seyahatname, rihle v.b.) tanımları yapılacak, bunların İslam tarihindeki anlamı irdelenecektir. Konumuzu teşkil eden seyyahların kimler olduğu seyahatnamelerinin neyi kapsadığı, ne kadar bilgi verdikleri, hangi tarihte İstanbul’u gezdikleri, tarihsel süreç içinde Bizans-İslam ilişkisi değerlendirilecek ve İstanbul imgesinin Arap-İslam Edebiyatına nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümünde, Müslüman seyyahların neden gezdikleri ve hangi zorluklara karşılaştıkları, seyahate çıkmadan önce yaptıkları hazırlıklar, seyahatlerinin finansmanı, seyahatlerinin sınırları gibi bilgiler irdelenecektir.

Üçüncü bölümde seyyahların hayatlarına ve seyahatnameleriyle ilgili daha önce yapılan çalışmalara değinilecek, İstanbul ile ilgili çevrdiğimiz bölümlerin tam metni verilecek, seyahatnamelerde geçen bazı yerlerin günümüzdeki isimleri belirtilecektir. Ardından, daha önce yapılmış çalışmalara atıfta bulunularak, bizce eksiklikler veya hatalar varsa bunlar ortaya koyulacak, konunun gelecekte nasıl geliştirebileceği ile ilgili fikrimiz de sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İslam Uygarlığı

Tarihte çok az uygarlık İslam uygarlığı gibi hızlı bir şekilde, geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. İslam Peygamberinin ölümünden sonra Müslümanlar; İran, Suriye, Kudüs, Mısır, Mezopotamya, Kuzey Afrika ve İspanya'yı topraklarına dâhil etmiştir. Müslüman coğrafyasının sınırlarının bir ucu Çin'in batısına, diğer ucu Fransa'ya kadar uzanmıştır. Roma denizi bir Müslüman denizi olmuştur¹. İslam coğrafyasının ulaştığı sınırlara değindikten sonra, Ortaçağ dönemindeki İslam uygarlığının bilimsel ve kültürel ortamını kısaca açıklamak faydalı olacaktır.

Ortaçağın bilim dilinin Arapça olması tesadüf değildir. Müslümanların kutsal kitabının Kuran-ı Kerim'in bu dilde inmesi, diğer taraftan, Müslümanların Kuran'ın ilk emri olan "Oku!" emrine ve peygamberlerinin "Bilim Çin'de olsa dahi arayınız." ve "Mezardan beşiğe kadar ilim talep ediniz." hadislerine uymaları, onlara hemen her alanda bilim yapma motivasyonu sağlamıştır. Bilim yaparken de Arapçanın zengin edebi dil yapısının üzerine inşa edilen, yeni bilimsel kavramlar geliştirilmiştir. Bu kavramlar günümüzde hala bazı toplumlar tarafından kullanılmaktadır. Arapçanın dönemin kültür ve bilim dili olması, onu anadili olarak konuşan bilim adamlarının dışındaki milletlerin de Arapçayı bilim dili olarak kullanmasına neden olmuş, sadece Araplara özgü bir dil olmaktan çıkarmıştır. Nitekim tezimizde adı geçen Ahmet Bin Rüste, bir Fars'tır. Kitabını Arapça olarak yazmıştır. Bu yüzdendir ki İslam medeniyetinin zirve noktalarından biri olarak sayılabilecek Abbasiler döneminde, başkentleri olan Bağdat'ın nüfusu Hâranur Reşit devrinde iki buçuk milyona

¹ Suut Kemal Yetkin **İslam Ülkelerinde Sanat**, Cem Yayınevi, 1983, s.7.

ulaşmıştır. Bağdat'a bütün İslam âleminde ilim tahsil etmek için âlim adayları olan talebeler gelmiştir. Halife Mutaasım, Beytu'l Hikme akademisini bu ihtiyaçtan dolayı kurmuştur². Bağdat'taki antik dönem Yunan filozoflarının metinlerinden, matematik, astronomi v.b gibi alanlardan Arapçaya çeviri çalışmaları Avrupa Rönesans'ına dolaylı olarak katkıda bulunmuştur. Kaybolmaya yüz tutmuş bu Yunanca metinlerin çevrilmesi sayesinde Avrupa Rönesans'ı bu metinlere ulaşmıştır³. Bağdattaki bu çeviri hareketi, tarihte ilk defa bilimsel ve felsefi düşüncenin belirli bir kültür veya dille sınırlanmamış bir niteliğe bürünüp, uluslararası bir kimlik taşımasını sağlamıştır⁴. Müslüman filozoflar sadece çeviri çalışmaları yapmayıp kendileri de bu metinlere şerh (yorum) düşmüşlerdir. Örneğin Avrupalılar İslam filozofu İbn-i Rüşd'e "Averroes" yani şarih demektedirler. Kendisinin Aristoteles'e düştüğü şerhler diğer bir deyişle yorumlar meşhurdur⁵.

İslam medeniyetinin zirve noktalarından biri de İspanya olmuştur. Endülüs Emevilerinin buradaki varlığı yaklaşık yediyüz yıl sürmüştür. Kurdukları bu kültür ve bilim ortamında birçok bilim adamı, filozof ve sanatçı yetişmiştir. Burada yetişen âlimlerin de modern Avrupa medeniyetine katkıları olmuştur. İspanya'da yetişen bilim adamlarından dikkat çekici bir örnek vermek gerekirse, bu Ebu Kasım El Zehravi adlı hekim olmalıdır. Tıp tarihinde cerrahinin babası olarak sayılmaktadır. Günümüzde halen kullanılan temel cerrahi aletlerin ilk örneklerini kendisi tasarlamış ve kullanmıştır. Cerrahi tekniklerini ve alet çizimlerini de anlattığı kitabı olan "*El Tasrif*", 18. yüzyıla kadar Avrupa'da etkili olmuştur⁶.

1.2. Bizans-İslam Siyasi İlişkileri

Müslümanların siyasi olarak en büyük rakiplerinden biri Bizans Devleti'dir. İslam'ın doğduğu VII. yüzyıldan Bizans Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un fethine kadar olan süreçte Bizans Devleti ile Müslümanlar arasında çetin mücadeleler ve bunun

² Yetkin, A.e., s.7.

³ Rémi Brague, **Avrupa Roma Yolu**, Kabalcı Kitapevi, 1995, ss.88-94.

⁴ Dimitri Gutas, **Yunanca Düşünce Arapça Kültür**, Kitap Yayınevi, 2003 s.183

⁵ Engin Akyürek, **Ortaçağ'dan Yeniçağa Felsefe ve Sanat**, Kabalcı Kitapevi, 1994, s.32.

⁶ Esin Kâhya, "Zehravi Maddesi", **TDV İslam Anskilopedisi**, 2013, Cilt 44, ss.188-191.

sonucunda bir takım diplomatik, siyasi ve kültürel ilişkiler doğmuştur. Bilindiği üzere Bizans ismi tarihçiler tarafından 19. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Araplar ise Romalılar anlamında olan Rum kelimesini kullanmışlardır. Bizans ismi Batı Roma yıkıldıktan sonraki devri ifade etmek için kullanılır. Aslında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden ve Batı Roma kısmının yıkılmasından önce, Araplarla Romalılar arasında ticari ve siyasi ilişkiler başlamıştır. İslamiyetten öncesine denk gelen bu süreçte kurulan Arap devletleri; Nabat, Tedmür, Gassani ve Hire devletleridir. Romalılarla siyasi ve ticari ilişkileri vardır. Bunlar, Romalıların hem varlıklarını destekledikleri hem de siyasi çıkarı bozulunca yıkmaya çalıştıkları devletler olmuşlardır. Roma tarafından varlıklarının desteklenmelerinin amacı, hicaz tarafından gelebilecek bedevi saldırılarını engellemek ve Sasani devleti ile olan savaşlarda müttefiklik sağlamaktır. Hicaz Arapları ile Bizans arasındaki ticari ilişkiler yine İslam öncesine kadar gitmektedir. Hz. Peygamberin dedesi Haşim, Rumlar ve Şam bölgesindeki Gassanilerle Mekke adına bir ticaret anlaşması yapmış, Kureyşli tüccarların Bizans topraklarında serbest bir şekilde ticaret yapmaları ve vergiden muaf olmaları amacıyla imparatorun izin istemiştir. Nitekim kendisi de bir ticaret yolculuğu sırasında Gazze'de vefat etmiştir. İslam kaynakları, Hz. Peygamberin oniki yaşında iken Şam bölgesinde bulunan Busra'ya gelip burada "Bahira" adında bir rahip ile görüştüğü, yirmibeş yaşlarına geldiğinde ise yine bir ticaret yolculuğu esnasında Busra'ya gelerek bu defa "Nastura" adında başka bir rahiple karşılaştığı anlatılır⁷.

İslamiyetin ortaya çıkışından sonra Bizans ile olan ilk resmi ilişkiler⁸, Peygamber tarafından Bizans devletine yollanan dine davet mektuplarıyla başlamıştır. Peygamberin yolladığı elçinin öldürülmesi üzerine Peygamber, Zeyd b. Harise komutasındaki orduyu kuzeye sürmüş İslam ordusu ile Bizans ordusu ilk defa Mute'de karşılaşmıştır. Bir yıl sonra İslam ordusu Medine-Şam hattında bulunan Tebuk'e kadar ilerlemiş burada Bizans ordusu ve müttefikleri Hristiyan Arapların hücumunu yirmi gün kadar beklemiş olsalar da saldıran kimse olmamıştır. Bu,

⁷ Adem Apak, "Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2009, Cilt 18, Sayı 2, ss. 97-98.

⁸ İmparator Herakleios (610-641) dönemine denk gelmektedir.

Bizans devletinin Arap yarımadasının kuzeyini Müslüman Araplara terk ettiğinin kanıtıdır. Dört halife dönemi ise İslam ordularının güçlendiği ve Bizans topraklarında hızla ilerlediği bir dönem olmuştur. Bizans orduları bu ilerleyişe mukavemet gösterememişlerdir. Bunun sonucunda Bizans; Suriye, Filistin Mısır, Kuzey Afrika'da hâkimiyetini yitirmiştir⁹.

Bu mücadelelerden en dikkat çekici olanlardan biri Halife Ebu Bekir döneminde gerçekleşmiştir. Halit Bin Velid'in komutan olduğu bu çetin mücadelenin adı Yermük savaşıdır. Bizans ordusu sayıca Müslüman ordularından üstündür. Ancak Halid Bin Velidin askeri dehası sayesinde savaşın galibi Müslümanlar olmuştur. Savaşın sonucunda Bilâd-ı Şam Bizanslılardan alınmış, İslam Devleti ile Bizans Devleti iyice komşu olmuştur.

İslam'ın ilk yıllarında Müslüman Araplar, İslam Peygamberinin Hadisinde¹⁰ hedeflediği İstanbul'un fethi için, bir kaç kuşatma gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki halife Muaviye döneminde olmuştur. İlkinde bir sonuç alınamamış, miladi 674-677 yıllarında yeni bir kuşatma gerçekleştirilmiş, ancak bu da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun nedeni Rumların elinde bulundurduğu Rum ateşi adlı silahtır. Bunlar Müslümanların yenilgisinde aktif rol oynamıştır. Akabinde Süleyman b. Abdulmelik döneminde Mesleme bin Abdulmelik komutasında yeni bir kuşatma (M.717) başlatmışlardır. Ancak bu kuşatmada da bir sonuç alınamamış Müslümanların donanması yine Rum ateşi denilen silahla yakılmıştır. Hişam Bin Abdulmelik'ten sonra Bizans-Müslüman mücadelesi, Emeviler kendi iç sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kaldıklarından duraklama dönemine girmiştir. Emevi hanedanı yıkıldıktan sonra gelen Abbasi Hanedanı döneminde Bizans-İslam mücadelesi Abbasilerin başkentlerini daha doğuya yani Bağdat'a taşıması sebebiyle şiddetini yitirmiştir. Selçuklu Türklerinin Anadoluyu fethine kadar bu süreç devam etmiştir¹¹.

⁹ Apak, s.117.

¹⁰ Konstantiniyye feth edilecektir onu feth eden komutan ne güzel komutandır. Onu feth eden ordu ne güzel ordudur (لَتَقْتَحَنَّ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ فَلَنَعِمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا وَلَنَعِمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ).

¹¹ Apak, ss.117-119.

Arap-İslam ve Bizans ilişkilerinde adetleşmiş bir kural olarak Halifelik Bizanslı esirlere, Bizanslılar da Müslüman esirlere iyi davranırdı. Çok sayıda esir olup bunların değişim pazarlığı yapıldı. Ancak her iki tarafta yer alan esirlerin geleceği kral veya halifenin kişisel kararına bağlıydı. Esirlere yapılan bu iyi muameleyi örneklendirecek olursak, Bizanslı vakanüvis Skilitsezin, vakayinamesinin Madrid yazmasında anlattığı olaya değinmemiz gerekir. Skilitsez, Müslüman bir esirin cesaretinden bahseder. Esir, atının üzerinde ayakta durarak düşmanını yere sermek için aynı anda iki mızrak atabiliyor bu etkili yeteneği yüzünden zafer yürüyüşü alayının en önünde yer alıyordu. Ününü duyan Kral Theofilos, ata binmesini ve bu cesaret gösterisini tüm şehre göstermesini emreder. Gösteriden herkes memnun kalır. İmparatorun maiyetindeki bir hadım hariç! İmparator hadımın hoşnutsuzluğuna cevap olarak “*Hey sen! Kadın bozuntusu içdiş, bunun gibi bir yeteneğin var mı?*” diye sorar. Hadım iki mızrakla değil de tek mızrakla dövüşebileceğini söyler. Mızrağı alır Müslüman esirle dövüşerek onu atından düşürür. Skilitsez, Müslüman esirin atından düşmesinden sonraki utancından ve İmparatorun esirin tarafını tuttuğundan bahseder¹².

Bizans İstanbul’unda sadece Arap esirler olmayıp din değiştirenlerin sayısı da az değildi. Örneğin, Sekizinci yüzyılda Bizans tarafına geçmiş ve III. Leon’un danışmanı olacak kadar sarayın güvenin kazanmış “Beser” adında bir Müslümandan bahsedilir. Bir İslam kaynağına göre Beser, imparatoru İslam dinine geçirmeye çalıştığından bahseder. Diğer bir kişi ise İranlı Nasr adında bir adamdı. Nasr, Babek’in yardımcısı halifeye karşı ayaklanmış, yakalanacağını anladığı anda Bizans tarafına geçmiştir. Dinini değiştirip tanrıdan korkan anlamına gelen “Teofobos” isimini almış ve imparatoriçe Theodora’nın kızkardeşlerinden biriyle evlendirilmiştir¹³.

¹² Annie Pralong, **Bizans, Yapılar Meydanlar, Yaşamlar**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, ss.277-278.

¹³ Pralong, A.e. , s.281.

1.3. Arap-İslam Edebiyat'ında İstanbul

Tarihi süreçte İstanbul, Müslüman Araplar tarafından defalarca kuşatılmasına rağmen başarısızlıkla sonuçlandığı için İstanbul'un fethi, 1453'e kadar olan süreçte bir özlem olarak, Müslümanların belleklerinde daima canlı kalmıştır. Ortaçağın önemli kentlerinden olması ve fetih için sürekli kuştama altında tutulması, İstanbul'un Arap edebiyatına yansımaya neden olmuştur. Arap edebiyatının kahramanlık figürlerinden olan Antere'nin, epik hikâyesinin İstanbul'da geçen kısmı şöyledir. Sevgilisi Able'ye kavuşmak için yaptığı kahramanlıkların şöhreti İstanbul'a kadar gider. Suriye yöneticiliği sırasında Bizans'a verdiği destekten ötürü İmparator kendisini İstanbul'a davet eder. Büyük bir törenle karşılanır ve iyi ağırlanır. Daha sonra İmparatorun oğlu Herakleios'la sefere çıkar ve Frank kiralığını Bizans'a bağlar. Sonrasında Avrupa ve kuzey Afrika'da büyük başarılar elde eder. Döndüğünde büyük bir törenle karşılanır ve atının üzerine binmiş şekilde heykeli dikilir.

Binbir gece masallarının Ömer En-Numan kısmında bir İstanbul seferi konu edilir. Hikâyeye göre, Bizans imparatoru Efridfun ile Kayseri Kralı Hardüb kurduğu bir komplo sonucu Bağdat'ın yöneticisi olan Ömer En-Numan, Rum asıllı Zatüddevahi tarafından zehirlenir. Bunun sonucunda Ömer En-Numan'ın oğulları Şarkan ve Dav'ülmekan babalarının intikamı için İstanbul seferine çıkarlar. İstanbulu dört yıl boyunca kuştan Arap orduları şehri alamasa da Bizans'a büyük kayıplar verir.

Diğer bir epik hikâye, Siretü'l-Emire Zatü'l Himme destanıdır. Çok uzun hikâyesi olan bu destan, Emeviler döneminden başlayarak Abbasi döneminde Halife Vasık-Billâh dönemine (842-847) kadar olan süreçte Bizans Müslüman savaşları ve “Beni Kilab” ile “Beni Suleym” kabilesinin mücadelesi etrafında şekillenen bir destandır. Destanda Zatülhimme gibi hayali kahramanların yanı sıra tarihi gerçekliği olan Battal Gazi ve Mesleme bin Abdul Melik'e de yer verilmiştir. Destanda zaman zaman Müslüman Arap kuvvetlerinin İstanbul'a gelip ayaklanmaları bastırmak için İmparatora yardım ettiği görülür. Diğer taraftan İstanbul kuşatmasına çıkan Abbasi

Halifesi Me'mun (813-833) Frankların desteklediği Bizans tarafından esir alınır. Bunu duyan Beni Kilab kabilesi İstanbul'a kadar gelip Halifeyi kurtarır ve İmparatoru esir alır. Sonraki halife Mu'tasım, (833-842) orduların komutasını alır, İstanbul'a gelir İmparatoru esir alır. Battal'ın ricası üzerine vergiye bağlamak karşılığında serbest bırakır ve Bağdat'a döner. Hikâyenin sonuna doğru Mu'tasım-Billâh döneminde, Bizanslıların kurduğu bir pusu sonucu Arap askerleri büyük kayıp vermiştir. Pusudan sadece Halife, Battal, Zatülhimme ve oğlu Abdülvehhab ile birkaç yüz asker kurtulmuştur. Daha sonra vefat eden halife Mu'tasım'ın yerine geçen Vâsık Billâh intikam için İstanbul'a sefer düzenler. Mücadele sonrası Bizans İmparatoru esir alınarak öldürülür. Dikkat edilirse daha önceki hikâyelerde imparator öldürülmeyip vergiye bağlanıyordu. Hikâyede neticede İstanbul Müslümanların eline geçer¹⁴.

1.4. Bazı Kavramların Etimolojisi

Ortaçağın Müslüman seyyahlarını işlerken kullanılan bir takım kavramların etimolojik açıklamalarını yapmayı uygun gördük. Bunlar seyyah, seyahat, sayahatname, rihle, fetih, Konstantiniyye kavramlarıdır.

Seyyah: Eski Türkçede de kullanılan Arapça kökenli bir sözcüktür. Seyh mastarından türetilen(سيح) kelimenin fiili (ساح) gezdi, dolaştı anlamındadır. Seyyah (سياح) ise gezen dolaşan kişi anlamında yine bu kökten türetilmiştir.

Seyahat: (سياحة) Modern Arapça'daki anlamı “turizm” olan kelime eskiden gezi, gezme anlamında kullanılmaktaydı. Çevirdiğimiz metinlerde seyahat yerine Rihle kelimesi kullanılmıştır.

Seyahatname: (سياحتنامه)Arapça gezme gezi anlamına gelen seyahat kelimesi ile Farsça nâme (mektup, not) kelimesinin birleşmesinden oluşur. Gezi mektubu gezi notları şeklinde çevrilebilir. 19. yüzyılda İbn-i Battuta'nın seyahatnamesi, batılı

¹⁴ Casim Avcı, “Müslüman Arap Kaynaklarında Bizans Başşehri İstanbul, (Konstantinopolis)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 47-48, 2011, s.91.

dillere çevrildikten sonra Arap edebiyatında Arapça kısmı olan seyahat, kullanılmaya başlanmıştır. Öncesinde eski Arap şiirinde ve Kuran’da daha çok rihle kelimesi göç, yolculuk, seyahat anlamında kullanılmıştır¹⁵.

Rihle: (رحلة) Eski seyahat metinlerinde bu isim kullanılmakta gezi, tur, göç, yolculuk anlamına gelmektedir. Konumuzun seyyahlarından İbni Battuta’nın seyahatnamesinin en çok bilinen kısa ismi Rihlet’u İbni Battuta (رحلة ابن بطوطة) şeklinde geçer.

Fetih:(فتح) Esas anlamı açmak olan bu kelime, İslam’dan sonra bir bölgeyi İslam hâkimiyetine açma anlamına bürünmüştür.

Konstantiniyye: (قسطنطينية) Konstantinopolis’in Arapçadaki ifade şeklidir. Seyahatname metinlerinde çoğunlukla Konstantiniyye ismi kullanılmıştır.

¹⁵ Hüseyin Yazıcı, “Seyahatname Maddesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 37, 2009 ss.11-13.

İKİNCİ BÖLÜM

SEYAHATİN BEDELİ

2.1. Seyahatlerin Amacı

Fetih öncesi İstanbul ile ilgili bilgi veren coğrafyacı ve seyyahların bir kısmı şehri bizzat doğrudan görmüş ve gözlemlerini aktarmış, bir kısmı ise daha önceki yazarların verdiği bilgilerden ya da şehre farklı amaçlarla, ticaret, askeri sefer veya barış görüşmeleri için gelen kişilerin verdiği bilgileri kullanmışlardır. Halifeler veya daha alt rütbedeki Müslüman yöneticiler gayrimüslim yöneticilerinin saraylarına elçi ve veya diplomat heyeti yollamış, bu heyetteki kişilerden bilim ve edebiyat meraklıları ziyaret ettikleri yerlerin gelenekleri, kültürü, ilişki kurdukları insanlar hakkında rapor tutmuşlardır. Bu raporlardan bir kısmı, bazı seyahatname yazarları tarafından kullanılmıştır. Bu özellikle coğrafya bilgisinin İslam dışındaki sınırlar içinde arttığının göstergesidir¹⁶.

Örneğin İstanbul hakkında geniş bilgiler veren Ahmet Bin Rüste İstanbul’u doğrudan ziyaret etmemiş buraya esir düşen Harun Bin Yahya’dan aktarmıştır. Diğer taraftan Mesudi adlı Coğrafyacı, İstanbul ile ilgili bilgilerini, buraya barış görüşmeleri için gelen elçilerden veya askeri sefer, ticaret gibi amaçlar için gelen farklı kişilerden aldığını söylemektedir¹⁷.

Ortaçağ İslam dünyasına seyyahların gezmesinde, Peygamberin işaret ettiği “taleb’ül ilim” kavramı, “ilim öğrenmek için yola düşmek” eylemini doğrudan etkilemiştir.

¹⁶ Yusuf Ziya Yörük, *Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler*, Ötüken Yayınları, 2013, ss.28-29.

¹⁷ Avcı, A.e., s.73.

Bundan dolayı seyyahlar bilgiye ulaşma aracı olarak seyahati seçmişlerdir. Bilgisine ulaşmaya çalıştıkları farklı alanlar söz konusudur. Çalışmamızın seyahatnamelerinin İstanbul ayağı gayrimüslim coğrafyasında geçiyor olsa da dönemin seyahat kültürünü yansıtmak açısından, farklı bilim alanları için, çoğunlukla İslam coğrafyasında gezmiş seyyahlara da değinmek gerekir.

Âlim-seyyah sıfatı ile nitelendirilebilecek bu gezginler, kendini bu yolda feda etmiş bilim adamlarıdır. Büyük bir kısmı hadis âlimlerinden oluşmaktadır. Başlangıçta Peygamberin hadislerini toplamak, sonrasında bu hadisleri doğrulamak için gezmek, bir sistematik haline gelmiştir. Hadislerin doğruluğu sorununu aşmak, onlar için seyahati zorunlu kılmıştır. Bu yüzden, hadisi aktaran kişiye ulaşmak, onunla görüşmek ve aktardığı hadisi teyid etmek için onunla görüşmek veya görüşenle konuşmak gerekmiştir. Söz gelimi, X hadisini Y kişisi gerçekten aktardı mı kaygısıyla ulaşılan Y kişisi ben bu hadisi Z kişisinden duyup kitabıma yazdım şeklindeki ifadesi bu sefer Z kişisine ulaşmayı zorunlu kıldığı için muhaddisler¹⁸ arasında silsile yönteminin oluşmasına yol açmıştır. Bu yöntemde hadis aktarıcısını ziyaret etme gereği duyulduğundan dönemin kültüründe görme ve işitme duyusu üzerinde vurgu vardır¹⁹.

Konumuzu ilgilendiren coğrafi bilgilerin Ortaçağ İslam dünyasındaki artışında bir takım koşullar rol oynamıştır. Bu koşulların özellikle İslam sonrası dönemde coğrafya biliminin kurulması ve geliştirilmesi anlamında katkısı olmuştur. İslam öncesi Arapların çöl bölgesinde yaşıyor olması, geçimlerinin büyük bir kısmını ticaretten sağlamalarını zorunlu kılmıştır. Bu yüzden ticari seferleri sırasında vaha, kuyu, otlak gibi mekânları kullandıklarından, büyük ihtimalle bunlarla ilgili coğrafi bilgiye de sahiptiler. İslamiyetle beraber birincil ihtiyaçlara yönelik olan bu coğrafya bilgisi edinimi, yapılan askeri seferler, namaz, oruç ve özellikle hac gibi ibadetler nedeniyle daha kapsamlı coğrafi bilgilerin edinilmesini mecbur kılmıştır. Fetihler sonrasında genişleyen ticaret hacmi yeni kültürlerle temas kılma ve ticaret yapılan bölgeleri tanıma, namaz ibadetinin vakitleri için güneşin gün içindeki konumu ve

¹⁸ Hadis ilmiyle uğraşan hadis derleyip toplayan kişidir.

¹⁹ Houari Touati, **Ortaçağda İslam ve Seyahat**, YKY Yayınları, 2015, ss.7-15.

Kâbe'ye yönelim için yön bilgisi, Ramazan ayının gününün doğru tespiti için ayın hareketlerinin takibi, uzun bir yolculuğu da içeren hac ibadetinin daha rahat geçmesi için farklı güzargahların kullanılması, coğrafya bilgisinin daha da artmasına neden olmuştur²⁰.

Ticaret bizzat Peygamber tarafından kutsandığından, İslam bayrağı altında büyüyen Abbasi Hanedanlığı, ticaret ehline epey önem vermiştir. Burada söz konusu olan sıradan bir ticaret değil, kervanlarla yapılan büyük hacimli bir ticaret faaliyetidir. Ticari seferler sırasında, tüccarın yanında öncelikle din alanında uzmanlaşmış âlim (hadis, fıkıh, tefsir) bulunmaktaydı. Dönemin yazışma diline ve üslubuna hâkim kâtipler de bu ticaret kervanlarına katılmıştır²¹.

Muaviye bin Süfyanın halife olduğu Emeviler döneminde kurulan posta (Arapçası berid) teşkilatının kurumsallaşması, Abbasiler dönemine denk gelmektedir. Genişleyen sınırların arasında hızlı bilgi akışı sağlamak, daha etkin bir yönetim için önemliydi. Abbasiler bunun önemini bildikleri için bu konuya daha çok eğildiler. Bu yüzden posta teşkilatlarında çalışan memurları özel olarak atadılar. Bunlar sadece posta memurluğu yapmayıp bir nevi istihbarat görevlisi gibi de çalışıyorlardı. Halkın siyasi tutumu, şehirlerdeki problemler v.b. konularda rapor tutup idareye veriyorlardı. Bu memurlar yolların durumu, mesafeler, fiziksel şartlar v.b konularda derinlemesine bilgi sahibi olmadan yola çıkmazlardı. Bu yüzden mevcut şartlarla ilgili notlar aldılar. Ulaşım coğrafyası olarak değerlendirilebilecek bu bilgilere, fiziki coğrafya bilgisinin de eklenmesi, coğrafya literatürünün iyice kökleşmesini sağladı. Bu nedenle Ortaçağ İslam dünyasında ilk coğrafyacılar, posta teşkilatında çalışanlardan oluşmaktaydı²².

²⁰ Yörükkan, ss.25-34.

²¹ André Miquel, **Arap Coğrafyacılarının gözünden 1000 yılında İslam Dünyası ve Yabancı Diyarlar**, Kitap Yayınevi, 2003, s.8.

²² Yörükkan, ss.28-29.

2.2. Seyahatlerin Sınırları

Ortaçağ'daki Müslüman seyyahların seyahatlerinin ilk durakları, Dâru'l İslam'dır²³. Aslında seyyahlar çoğunlukla İslam coğrafyası içinde mekik dokumuşlardır. İslam coğrafyası dışında kalan gayrimuslim alanlar, Daru'l Harp veya Daru'l Kufr şeklinde ifade edilmekteydi. Seyyahlar çoğunlukla Daru'l İslam'da gezmiş olsalar da zaman zaman elçilik, ticaret, diplomatik ilişkiler, esir değiş-tokuşu, askeri seferler nedeniyle İslam coğrafyasının dışına çıkmışlardır.

2.3. Seyahatin Finansmanı

Seyahat masraflı bir iştir. Yemeğin, giysinin, kâğıdın, kalınacak yerin, kara yolculuğunda kullanılacak merkebin, deniz ile sefer yapılıyorsa geminin, bir de beklenmedik giderlerin masrafları karşılanması gerekir. Seyyahlar genelde ergenlikten yetişkinliğe geçtikleri yaşlarda seyahat etmeye başladıklarından başlangıçta ailelerine bağımlıdır. Onları bu seyahate hazırlayan aileleridir. Örneğin, düzenli olarak ailesinin para gönderdiği Muhammed bin Kesir adlı âlim seyyahın parası gecikince aç kalmamak için giysilerini satmak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde meşhur tarihçi ve tefsir âlimi Taberi birçok ülke gezmiş, bir keresinde ailesinden gelen parası gecikince giysisinin kollarını kesip satmak zorunda kalmıştır. Diğer taraftan kendisine kalan mirası toptan bu uğurda harcayan Ebu İshak El Harbi gibi âlimler de vardır. Kimi zaman bu gezginlerin babaları da âlim veya tüccar olunca oğullarını da yanlarına alıp seyahate çıktıkları olmuştur. Örneğin Muhaddis Sicistanlı Ebu Davut'un (ö.888) oğlu Ebubekir es-Sicistani (ö.928) muhaddistir. Babasıyla beraber seyahat etmişlerdir.

Seyahatlerde en çok para harcayan âlim sınıfı muhaddisler olmuştur. Onlar için seyahat hem ilmi bir çalışma hem de maneviyatları için bir kazanımdır. Zaten ilgilendikleri hadis ilimi onları ahirette kurtuluşa erdirecek bilgi alanlarından. Bu

²³ Müslümanlar tarafından fethi gerçekleştirilen bölgelerdir.

uğurda kendini hâlihazırda feda etmiş bir âlim kitlesinin servetini harcaması kendileri için çok da önemli olmayacaktır²⁴.

2.4. Seyyahların Karşılaştıkları Zorluklar

Ortaçağın Müslüman seyyahları seyahati çok seviyorlardı. Seyahatlerini büyük bir şevkle yapmışlardı. Çünkü seyahat, onlara sıkıntılara katlanma tecrübesi yaşıtıyordu. Çekilen sıkıntılar onları âlimlik seviyesine doğru yükseltiyordu. Bu nedenle dayanıklılık, erkeklik, perhiz, kendini feda etme gibi kavramları yüceltmişlerdi²⁵. Diğer taraftan seyahat edenlerin hepsi zengin varlıklı insanlar değildi. Aileleri, seyahatlerinin giderlerini karşılayacak halde değillerdi. Maddi şartların oluşmasını beklemeden seyahata çıkıyorlardı. Bu yüzden birçoğu seyahatlerini yaya olarak gerçekleştirmişlerdir. Yaya olarak, çok genç yaşta seyahat etmeye başlayan Ebu Hatim er-Razi (ö.890) dikkate değer bir örnektir. Çektiği maddi sıkıntılardan ötürü şaşırtıcı bir öyküsü vardır²⁶.

²⁴ Touati, ss.75-77.

²⁵ Touati, A.e., s.85.

²⁶ “İlk çıktığım seyahat yedi yıl sürdü. 1000 fersahdan daha fazla yürüdüm, sonra saymayı bıraktım. Bahreyn’den çıkıp Mısır’a kadar yürüdüm, sonra yaya olarak Suriye’ye gittim: Ramallah’dan Şam’a, Şam’dan Antakya’ya, Antakya’dan Tarsus’a geçtim ve oradan Humus’a geri dönüp Rakka’ya gittim oradan Irak’a gitmek üzere gemiye bindim. Bütün bunları yaptığımda henüz yirmi yaşında bile değildim... 829’da sekiz ay Basra’da kaldım; karnımı doyurabilmek için teker teker giysilerimin, en sonuncusuna kadar satmak zorunda kaldım. Her şeye karşın bir yol arkadaşım ile beraber hocaları dolaşmaya devam ettim. Bir gün arkadaşım yanımdan ayrıldığında, açlığımı bastırmak için sudan başka hiçbir şeyim kalmamıştı. Ertesi gün beni almaya geldi ben daha da acıkmış bir halde derse gittim. Gün sonunda midem öyle kazanıyordu ki artık dayanamıyordum. Bu nedenle ertesi sabah her zamanki gibi beni almaya geldiğinde ona şu itirafı yapmaktan kendimi alıkoyamadım: Sana eşlik edecek gücüm kalmadı! Bunun nedenini sorduğunda ben de cevap verdim: Daha fazla gizleyemeyeceğim, İki gündür hiçbir şey yemedim! O zaman bana dedi ki: Üzerimde iki dinar kaldı, al biri senindir! Ondan bir dinarı aldım ve Basra’dan çıktık... Medine’den ayrıldığımız gün gemiye binmek için El-Car’a gittik. Ama zıt yönden esen rüzgâr denize açılmaya elverişli değildi. Orada üç ay beklemek zorunda kaldık. Sonunda sabrımız tükendi ve kara yolundan gitmeye karar verdik. Günlerce, yiyecek ve içeceğimiz tükenene kadar yürüdük. Bütün bir gün hiçbir şey yemeden ve içmeden yürüdük, ikinci ve üçüncü günlerde bunu sürdürdük. Üçüncü günün akşamı öylesine tükenmiştik ki, yere yığılıverdik. Ertesi gün yola büyük bir güçlük ile çıkabildik. Üç kişiydik: ben, Horasanlı bir şeyh ve Mervli Ebu Züheyr. Yürümeye daha fazla dayanamayıp bitkinlikten yere ilk yığılan şeyh oldu. Onu kaldırırken, baygın olduğunu gördük. Onu düştüğü yerde bırakıp yolumuza devam ettik. Bir fersah ilerde bu kez ben yere yığıldım. Sonradan arkadaşımın öğrendiğine göre, o uzakta demir atmış bir gemi görünceye kadar tek başına yürümeye devam etmiş. Giysisini sallayarak gemidekilere işaret vermiş, onlar da yardımına gelip su vermişler. Kendisi yardımı aldıktan sonra onlara şöyle demiş: Gidip iki arkadaşına da yardım edin! Kendi payıma bir adamın yüzümü ıslattığını, sonra bana da içmem için su verdiğini hatırlıyorum. Tayfalar daha sonra da şeyhin

Dönemin âlim seyyahlarının en çok karşılaştıkları sorun açlık ve görme duyusunun zarar görmesi veya kaybedilmesi ihtimalidir. Gündüz alınan notlar gece mum ışığında temize çekilmelidir. Her halukarda açlıkla imtihan olan beden cılız kalmıştır ve körlükle karşı karşıya kalmak kaçınılmazdır. Körlük, Ortaçağ âlimlerinin meslek hastalığıdır ve onların âlimlik kariyerlerini bitirebilir. Ancak bu risk kendileri tarafından çokça umursanmaz. Çünkü onlara göre en iyi âlim olma yolunda bu risk göze alınmalıdır. Ancak karşılaşılan bu sağlık sorunlarını çözmek için bir seyahat tıbbı da oluşmuştur. Ortaçağın en büyük muhaddislerinden biri olan Buhari, Horasan’da olduğu sıralarda gece yoğun bir şekilde notları çalışırken gözleri rahatsızlanmıştır. Gözleri ciddi şekilde bozulmuştur. Tedavi reçetesini orada tanıştığı bir adam vermiştir ve gözleri iyileşmiştir. Tedavisi, saçları kazıtmak ve başa hatmi çiçeği merhemi sürmektir.

Dönemin idealize ettiği bir beden ölçüsü vardır. Şişmanlığın akıl, zekâ ve uyanıklık üzerinde kötü etkisi olduğu fikri bulunmaktadır. Şişman insan akıllı olmaktan çok aptallığa, çevik olmaktan çok hantallığa yakın bir insan olarak değerlendirilir. Bu yüzden az yemek yeme yani perhiz üzerine sürekli vurgu yapılır. Öğrencilerine perhizi tavsiye eden Razi Abdu’s Şafi’ye bir öğrencisi tarafından nedeni sorulunca *“Tokluk vücudu ağırlaştırır, kalbi katılaştırır, akli köreltir, uykuyu getirir, dindarlığı zayıflatır!”* diye cevap verir²⁷.

Yola çıkmadan önce yapılan hazırlıklara değnilecek olursa; seyyahların en büyük sınavlarından biri açlıkla olmuştur. Bu yüzden yola çıkmadan önce yanlarına hangi gıdaları alacaklarıyla ilgili bir birikime de sahip olmuşlardı. Burada amaç yolculuk esnasında sağlığı bozmayacak gıdaların taşınması ve çevresel koşullardan fazla etkilenmeyecek yiyecek ve içeceklerin seçilmesidir. Bunlar bitki suyu, şeker, kayısı, sirke, sarımsakla yoğrulmuş soğan, arpa yemeği, peksimet, erimiş tereyağı, saf zeytinyağı, tuz, hurma gibi yiyeceklerdir. Gıdalardan kurutulmuş et, reçel, tereyağından yapılmış şekerlemeler gibi ağır yiyecekler tercih edilmemiştir. Ayrıca

yardımına koşular. Bize o kadar iyi davrandılar ki, gücümüzü toparlayıncaya kadar günlerce onların arkasında kaldık.” (Touati, A.e., ss.79-81).

²⁷ Touati, A.e., ss.86-90.

beraberlerinde içme suyunun arındırılması için kil veya sirke şurubu bulundurmuşlardır. Buna ek olarak yapılan ikinci bir hazırlık dini ve ailevidir. Seyyahlar, yola çıkmadan önce dini kurallara uygun olarak istihare uykusuna yatıp, yola çıkış kararı alırlardı. Sonra günahları için tövbe ederlerdi. Hak yememeye dikkat edip, varsa borçlarını öderlerdi. Şahitlerle birlikte hazırlanmış bir vasiyet bırakıp, geride kalan ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için de bir gelir sağlardı²⁸.

²⁸Touati, A.e, ss.215-216.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYAHATNAMELERİN ÇEVİRİLERİ

3.1. Harun Bin Yahya

İstanbul’u en erken tarihte gezen seyyah Harun Bin Yahya’dır. Harun Bin Yahya’nın İstanbul ile ilgili seyahatinin gözlemleri Ahmet Bin Rüsteh adlı coğrafyacının “*Kitabu’l Â’laku’n Nefise*” adlı kitabında yer almaktadır. Aslen İran’ın İsfahan kentinden olan Ahmet Bin Rüste hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Arapça olarak yazdığı “*Kitabu’l Â’laku’n Nefise*” adlı eserin sadece yedinci cildi günümüze ulaşmıştır. Kitabın orijinal el yazmasını şarkiyatçı “*Charles Rieu*” British Museum’a getirerek, Arapça el yazmaları kataloğuna Add. 23,378 numarasıyla 1852 yılında eklemiştir. Eserin tamamı ilk kez 1892 yılında “*Michael Jan De Goeje*” tarafından British Museum’daki orijinal yazmadan Arapça dilinde tıpkıbasımı²⁹ yapılarak, “*Bibliotheca geographorum Arabicorum*”un yedinci cildinde yer alacak şekilde yayımlanmıştır, Eserin ayrıca *Halil el Mansur* (Beyrut 1998) tarafından tıpkıbasımı da yapılmıştır³⁰.Goeje’un hazırladığı baskının bir fotokopi nüshası İSAM Kütüphanesi’inde de bulunmaktadır³¹. Eserin bütünün Türkçe çevirisini Ali Fuat Eker, 2017 yılında yapılmıştır³².

Harunbin Yahya, İmparator Alexandros’un (912-913) kısa hükümdarlık zamanında İstanbul’u ziyaret eder. 913 yılının kış mevsiminde geldiği İstanbul’dan, 913 yılının baharında ayrılır³³.

Eser bahsettiği konular itibariyle tarih ve coğrafya ansiklopedisi niteliğindedir. Dünyanın kendi ekseninde döndüğünü söyleyerek Hintli ve Yunan Astronimlerden

²⁹ Michael Jan de Goeje, “*El-A’laku’n-Nefise*”, *Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, Leiden, 1892

³⁰ Erman Şan, “İbn Rüste’nin el A’laku’n Nefise’yi ne zaman yazdığına dair yeni tespitler”, **TTK Belleten Dergisi**, Nisan 2019, Sayı: 296, s.47

³¹ İSAM, 910.927, RÜS.A, 1967

³² Ali Fuat Eker, “*A’laku’n Nefise*”, Ankara Okulu Yayınları, 2017, Ankara

³³ Şan, A.e., s.53

da bahseder. Kitabında anlattığı yerlere değinlecek olursa; Bağdat, Hicaz, Horasan, Tus, İsfahan, Herat, Kufe, gibi yerleri anlatırken yalnızca merkezleri değil aradaki yolları da tarif etmiştir. Bu merkezleri anlattıktan sonra denizleri anlatır. Akdenizde iken Yemen ve Mısır'ı anlatır, oradan Antalya'ya geçer sonra İstanbul'a varır. İstanbul'a vardıktan sonra İstanbul'u kendisi gezmemiştir. İstanbul'da esir düşmüş Harun Bin Yahya'nın kendisine anlattıklarından yaralanarak, İstanbul ile ilgili bölümü tamamlamıştır³⁴.

Harun Bin Yahya İstanbul'a gelmeden önce Bizanslılara esir düşmüş, Aşkelon limanından bindiği gemiyle Antalya'ya gelmiş, Antalya'dan İznik'e, İznik'ten Sankarah'a varmış oradan sahile kadar ilerleyip sahilden bindiği gemiyle İstanbul'a ulaşmıştır. İstanbul'la ilgili gözlemlerini geniş bir şekilde aktaran seyyah, büyük ihtimalle İstanbul'da serbest dolaşım hakkı kazanmıştır³⁵.

3.1.1. Seyahatnamesinin Çevirisi

EKLER, Ek-1 s.60, (Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise³⁶, s.119)

Konstantiniyye'de Yeralan Şeyler ve Rum Kralının Niteliği

Harun Bin Yahya, esir düştü ve deniz yolu ile İstanbul'a götürüldü. İstanbul'a varmadan önce bineklerle önce "Askalan"³⁷ sonrasında üç gün boyunca yürüyerek Rum sahilinde yer alan adı Antalya olan şehre vardı. Daha sonra posta yolunu takip ederek dağları ve vadileri

³⁴ Sayyid Maqbul Ahmad, "Ahmet Bin Rüste Maddesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 20, ss.253-254

³⁵ Eyice, A.e, s.11

³⁶ Michael Jan de Goeje, "El-A'laku'n-Nefise", *Bibliotheca Geographorum Arabicorum* Cilt:7, Leiden, 1892, (Çevirimiçi)

<https://archive.org/details/bibliothecageogr07goej/page/n6>, 10 Ocak 2018.

³⁷ Filistin'de sahili olan tarihi bir şehirdir. Tevrat'ta Aşkelon diye geçer. Helenistik, Roma ve Hristiyanlık döneminde Filistin bölgesinin önemli bir ticaret merkezlerindendi. Suriye'nin gelini lakabıyla meşhur olan şehir Müslümanların en son fethettiği yerlerdendir. (Mustafa Fayda, "Askalan Maddesi", **TDV İslam Ansk.**, Cilt 3, S.487-488)

aşarak Nikya³⁸ denilen şehre vardı. Nikya çok kalabalık ve büyük bir şehirdir. Üç gün sonra “Sankara” denilen kurak bir çölü olan küçük şehre vardı. İki gün boyunca çölü yürüdükten sonra sağındaki ve solundaki Rum köylerini geçerek denize vardı. Sonra gemiye bindi bir gün sonra İstanbul’a vardı.

Azametli bir şehir olan İstanbul on iki fersahtır. Onların fersahları bir buçuk mildir. Şehrin doğusunu ve batısını deniz kuşatır. Şehirde bir kale yer almaktadır. Roma’ya açılan kapı altındandır. Kapının yanında bu kaleye hizmet edenlerin adları yazılıdır. Kapının üzerinde beş adet fil heykeli bulunmaktadır. Fillerin üzerinde dizginleri elinde tutan bir adam figürü vardır. Adadan sonraki kapıya “beygas” kapısı adı verilir. Kralın etrafında gezerek hoş vakit geçirdiği bir yerdir.

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.120)

Şehrin ortasında yer alan kralın sarayı kiliseye yakındır. Sarayın yanında adına bidrun³⁹ denilen bir meydan vardır. Patrikler burada toplanır. Kral şehrin ortasında yer alan sarayından çıkarak meydana gelir ve patriklerle buluşur. Şehrin merkezinde piriçten yapılmış kalıp heykeller yer almaktadır. Bunlar at, insan canavar, aslan gibi heykellerdir. Meydanın batısında altın kapıdan sonra iki kapı yer almaktadır. Bu kapılara doğru dörder atlı iki araba koşmaktadır. Bu arabalar altındandır. Üzerine iki adam biner ve bu adamların giysileri de altından dokunmuştur. Arabalar bahsedilen bu kapılardan geçerek heykellerin etrafında üç tur atar. Yarışların galibi, kral tarafından altından bir taçla ödüllendirilir. İstanbul’daki bu meydanı ziyaret eden herkes bu yarışları izler. Kralın sarayı onu çevreleyen bir fersah uzunluğunda bir sura sahiptir. Sur, güneybatıdan denize kadar ulaşır. Demirden yapılmış üç kapısı vardır. Biri Hipodrom diğeri Menkene Kapısıdır. Üçüncü kapı ise Deniz Kapısıdır. Ancak hipodrom kapısından içeri girdiğinizde uzunluğu yüz adım genişliği elli adım olan bir dehlizle karşılaşsınız. Dehlizler ipekli nakışlı atlas kumaşlarla döşenmiştir. Yerde yastıklar vardır. Buradaki muhafızlar Hıristiyanlaşmış Sudanlı muhafızlardır. Elllerinde altın kaplı kalkan ve mızrak vardır. Menkene Kapısı’ndan içeri girdiğinizde yine önceki gibi döşeli uzunluğu yüz genişliği elli adım olan bir mermerle kaplı dehlizle

³⁸ İznik’in eski adıdır. Metinde نيقية şeklinde geçmektedir. Eski ismi Askania olan İznik gölünün civarında kurulmuştur. Büyük İskenderin ölümünden sonra onun komutanlarından biri olan Antigones kendi isminden esinlenerek şehre Antigoneia adını vermişti. Daha sonra düşmanı Lysimakhos’a yenilmiş, Lysimakhos da eşinin ismi olan Nike’den esinlenip şehre Nikaia ismini vermiştir.(Semavi Eyice, “İznik Maddesi”, TDV İslam Ansk. Cilt 23, ss. 543-545)

³⁹ Harun Bin Yahya günümüzün Sultan Ahmet Semtindeki, eski ismiyle At Meydanı olan Hipodromu kastetmektedir.

karşılaşırsınız. Bu dehlizdeki muhafızlar Hazarlıdır. Dehlizde dört adet hapis vardır. Biri Müslümanlar, ikincisi Tarsuslu mahkûmlar, üçüncüsü

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.121)

genel mahkûmlar için, dördüncüsü ise suç işleyen muhafızlar içindir. Deniz kapısının karşısından yine bir dehlize girilir. Uzunluğu üçyüz adım genişliği elli adımdır. Burada Türk kavminden muhafızlar vardır. Elllerinde kalkanları ve yayları vardır. Üçyüz adım uzunluğundaki bu dehliz, uzayın sonsuzluğuna uzanır hissini verir. Dehliz üzerinde perde asılı bir kapıda biter. Bu kapı kapalı bir alana açılmaktadır. Dehlizin solunda kralın kilisesi yer almaktadır. On kapısı vardır. Dört tanesi altın altı tanesi gümüştür. Kral dört ayaklı bir mahfilde oturur. Mahfilin ayakları ve kralın oturduğu koltuğun arka bölümü, minderler üzeri kakma inci ve yakutlarla süslüdür. Sunağın olduğu kapıda tek parçadan yontulmuş mermerden dört sütun vardır. Rahiplerin üzerinde ibadet ettiği sunağın uzunluğu ve genişliği altı karıştır. Ahşaptan yapılan sunağın üzeri kakma olarak inci ve yakutlarla süslüdür. Dört sahnalı kilisede her sahnın uzunluğu ve genişliği yüz adımdır. Doğudaki sahnda eni ve boyun on arşın olan mermerden oyulmuş bir vaftiz havuzu vardır. Bu vaftiz havuzu yerden dört arşın yüksekliği olan mermer bir sütun üzerine tutturulmuştur. Havuzun üzerinde kurşundan bir kubbe ve bu kurşun kubbenin üzerinde gümüşten bir kubbe daha yer almaktadır. Kubbeleri on iki sütun taşır. Her sütunun uzunluğu dört arşındır. Her sütunda birden başlamak üzere, doğan, kuzu, boğa, horoz, aslan, dişi aslan, kurt, keklik, tavus kuşu, süvari,

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.122)

fil, melek heykelleri vardır. Vaftiz havuzunun yanındaki sahnda yüz adım sonra bir sarnıç yer almaktadır. Vaftiz havuzunun bulunduğu sütunların başlarında yaralan heykellere su, bu sarnıçtan gelmektedir. Ancak dini bayramlarda bu sarnıcın içi on bin sürahi şarap bin sürahi beyaz bal doldurulur. Bu içecek başak, karanfil, tarçın ve meyvelerle tadı güzelleştirilirdi. Kral dışarı çıkıp tekrar kiliseye girdiğinde gözünü kulaklarından ve ağzından içecek akan vaftiz havuzunun heykellerine diker. Maiyetiyle beraber havuzun etrafında toplanıp içecek dolana kadar bekler, o ve maiyeti bu içecekten içerler. Perdeyi kaldırıp kilisenin ana mekânına girdiğinizde en büyük sahnla karşılaşırsınız. Sahnın uzunluğu dört yüz adımdır. Sahnın yeşil mermerle kaplı duvarları mozaiklerle süslüdür. İçeri girdiğinizde kralın hazine

mekânı yer almaktadır. Ortasında atına binmiş süvari heykelleri vardır. Bu süvari heykellerinin gözleri kırmızı yakuttan yapılmıştır. İçeride solda meclis bölümü vardır. Uzunluğu yüz, eni elli adım ölçüsündedir. Mecliste funda ağacı, fildişi ve altından yapılmış üç masa vardır. Dini bayramlar dışında kral meclis kısmına gelip altın masada oturduğunda kralın doğum günüdür. Kral bu özel gününde emreder ve Müslüman esirler içeri getirilir ve bu masalara oturturlar. Sonra kralın oturduğu yere altından dört masa getirilir, kral “Mücevherlerle kaplı bu masalardan birincisi ve ikincisi Süleyman bin Davut’a aittir!

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.123)

Üçüncü masa ise Karun'un dördüncüsü ise Konstantin'indir!” der. Kral ellerinin arasına konan masada yemezdi. Ancak kral orada durduğu sürece masa orada tutulur, o kalkınca masa da oradan kaldırılırdı. Daha sonra bu masalara Müslüman esirler otururdu. Sonra kralın çığırtkanı “*Bu masalarda domuz etinden yemek yoktur!*” çağrısını yaptıktan sonra Müslümanlara gümüş ve altından tabaklarla yemekler gelir. Sonrasında ortama Arkina denilen bir alet getirilir. Ahşaptan kare biçiminde olan aletin üzeri sıkı bir ciltle kaplıdır. Bu cildin üzerinde altın nakışlar vardı. Aletin üzerinde pirinçten altmış boru yer almaktaydı. Bu ahşap cihazın üzerinde demirci körüğü gibi yapılmış bir üfleme kısmı vardı. İki adam üfleme yerlerinden üfler, bütün insanlar saflarında otururken ortama yirmi adam ellerindeki zilleri çalarak girerler. Bu tarzda yemek tertipleri on iki gün devam eder. Bu on iki gün dışındaki kalan günlerde Müslüman esirlere iki dinar ve üç dirhem para verilirdi. Bu kutlama bittikten sonra kral yerinde kalkar ve Hipodrom kapısından dışarı çıkardı.

Kralın Halk İçin Olan Büyük Kiliseye Doğru Çıkışı

Kral sarayın kapısından şehrin merkezindeki büyük kiliseye⁴⁰ kadar olan yolun hasır ile kaplanmasını istemişti. Hasır döşeli bu yolu güzel kokulu yeşil bitkilerle kaplatmıştı. Yolun sağındaki ve

⁴⁰ Metinde El Keniset'il Uzma (الكنيسة العظمى) diye geçmektedir. Bizans döneminde, Ayasofya'nın büyük kilise anlamında Megale Ekklesia ismi ile de anıldığı bilinmektedir.

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.124)

solundaki duvar, ipekli kumaşlarla süslenmişti. Daha sonra saçları omuzlarına kadar sarkan ipek giyinilmiş on bin din adamı ortaya çıktı. Üzerlerinde papaz cüppesi yoktu. Bunlardan sonra beyaz ipek giysili on bin genç geldi ve yürüdü. Gençlerden sonra yeşil ipek giysili on bin çocuk akabinde yine mavi renkli ipek giymiş on bin hizmetçi geçti. Ellerinde altın kaplı labrisleri vardı. Peşinden aralarında altın haç taşıyan beyaz horasan elbiseli beş bin hadım geldi. Onlardan sonra ellerinde altın mızrak ve kalkan taşıyan Türk ve Hazar çocukları geldi. Ardından ellerinde buhurdanlıkları ve renkli elbiseleriyle yüz büyük patrik geldi. Sonra elbiseleri altından dokunmuş on iki baş patrik geçti, ellerinde altından değnekleri vardı. Baş patriklerden sonra inci kakmalı giysilere sahip yüz çocuk geçti. Çocuklar, elleri üzerinde altından bir tabut taşıyorlardı. Tabutun içinde kralın ibadette kullandığı giysisi vardı. Sonra “Nahum” isminde bir adam geldi herkes sessizliğe büründü yine de ağzından “Herkes sussun!” cümlesi çıktı. Nahum’un ardından elinde inci ve yakut kakmalı leğen ve ibrikle yaşlı bir adam geldi. Kralı kabul etti. Kralın üzerinde mücevherle kaplı giysisi kafasında kırmızı volkanik taşlı tacı vardı. Arkasında veziri duruyordu. Kralın elinde içinde toprak olan altından bir kap vardı. Kral yürüdü her iki adımda bir durdu ve o esnada yaşlı din adamı “Ölümü hatırlayın!” diye bağırdı.

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.125)

Bu bağırıştan sonra kral elindeki kabı açtı toprağa baktı onu öptü ve ağladı. Bu hareket kral kilise kapısına varıncaya kadar sürdü. Bu esnada yaşlı din adamı ona mücevherle kaplı leğen ve ibriği sundu kral ellerini yıkadı. Arkasındaki veziri “Bugün insanların kanından masumum çünkü tanrı kanlarından dolayı bana hesap sormayacaktır!” diye bağırdı. Ardından kral ve vezir giysisini çıkardı. Kral eline bir hokka aldı ki eline aldığı hokka Mesih’in kanından aklanan “Blatis” adındaki adamın hokkasıdır. Hokkayı vezirin boynuna koydu “Hakka teslim ol Blatis’in teslim olduğu gibi!” diye bağırdı. Sonra bu hokkayla İstanbul’un çarşılarında gezip “Hakka teslim ol, kralın yaptığı gibi, işlerinde hakka teslim ol!” diye bağırdı.

Sonra kral, Müslüman esirlerin kiliseye girmesini emretti. Esirler kralımız, “Tanrımız varlığını uzun yıllar kılınsın!” diye üç kere bağırdılar. Üzerlerini çıkardılar. Arkalarından, kiliseye doğru, binicisiz üç at sürüldü. Atların üzerlerinde inci ve yakut kakmalı altından

eğerler vardı. Dediler ki “atlar ne zaman ki eğerleri ağızlarına aldılar biz İslam ülkelerinde zafer kazandık!”. Atlardan biri geldi eğer kokladı ve arkasını dönüp geri döndü. Denilir ki bu at lavostat soyundandır. Tören sonrası kral sarayına doğru yöneldi.

Kilisenin batısında on adım sonra uzunluğu yüz arşın olan bir sütun vardı. Diğer sütunlar bunda birleşmişlerdi. Sütunlar birbirine gümüş zincirlerle bağlıydı. Sütunun üzerinde mermerden bir masa vardı. Masanın üzerindeki mermer mezarda yatan bu kiliseyi inşa eden “Astaliyanis⁴¹”tir. Mezarın üzerinde pirinçten at heykelleri vardı. Bir at heykelinin üzerinde Astaliyanis’in resmi vardı. Kafasında yakut ve incilerle süslü altın tacı vardı. Bu taç kralın tacını hatırlattı. Sağ eli kalkık bir şekilde insanları İstanbul’a davet eder gibiydi. Kilisenin batı kapısında bir

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.126)

meclis mekânı vardı. İçinde yirmi dört küçük kapısı vardı. Her kapı gece gündüz saatlerine göre yapılmıştı. Her bir saat geçtiğinde bu kapılardan biri kendi kendine açılır ve yine kendi kendine kapanırdı. Dediler ki bu sistem hekim “Belunys” tarafından buraya getirildi. Ayrıca dediler ki Rumların atları eğitilidir. Atlar durduğu mekânı terk etmez, kendilerini tutan birine ihtiyaçları yoktur. Üzerlerinden inildiğinde ısıklık çalınmadığı sürece ne ses çıkarırlar ne de yerlerini değiştirirler. Sahibi kralın yanından çıkıncaya kadar durur sahiplerini beklerler. Bu atlarının davranışlarının sebebini insanlara sordum. Beraber pirinçten üç at heykelinin yanına gittik. Bunlar imparator kapısının üzerine dikilmişti. Tılsımları kişnemeyen huzursuzlaşmayan binekler şeklinde imiş. Yine aynı kapının üzerinde kuyrukları ağızlarına doğru uzanan pirinçten dört yılan heykeli vardı. Bunların tılsımı, bu yılanları tutan çocuklara zarar vermeyen yılanların tılsımıdır. Şehrin altın kapısından sonra şehrin çarşısının ortasında kubbeli su kemeri yer alır. Bu su kemeri iki tane heykel vardır. Birinin, eliyle onu buraya getir der gibi bir duruşu vardır. Diğerinin de eliyle “sabret!” der gibi bir duruşu vardır.

İstanbul’da bir su kanalı vardır. Bu kanala su Bulgar denilen ülkeden gelir. Kanala su yirmi gün uzaklıktaki nehirden gelir. Su şehre girdiğinde üçe bölünür üçte biri kralın evine diğer üçte biri Müslüman hapisanelerine üçüncü üçte bir ise patriklerin hamamına gider. Kalan su şehir halkına ulaşır. Halka ulaşınca tatlı ile tuzlu arasında bir suya dönüşür. Rumlarla Bulgarlar sürekli savaş halindedir. İstanbul’un etrafında rahiplerin manastırları vardır.

⁴¹ Harun Bin Yahya, Ayasofyanın inşa ettiren İmparator Justinianos’u kast ediyor.

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.127)

Konstantiniyye kapısının olduğu kısımda Satira isminde içinde beş yüz rahibin kaldığı bir manastır vardır. Şehre üçe bölünerek giren nehir bu manastırın ortasından akar. Şehrin kuzeyinden bir fersah sonra “Munis” adında bir manastır daha vardır. İçinde bin rahip yaşamaktadır. İstanbul’un doğusundan sonra dörder fersah uzaklıkta dört manastır vardır. İçinde on iki bin rahip yaşar. Bu manastırlardan biri “Munis”, ikincisi “Fesa”, üçüncüsü “Kukaya”, dördüncüsü ise “Meryem” ismindedir. Şehrin batısından sonra iki manastır daha vardır. İkisinde toplam altı bin rahip yaşamaktadır. Buradan çıktığınızda kıra varırsınız. Kırdan tarlalar ve köyler vardır. Bu köyler on iki aşamadır. Bu köyler “sulukiyye” denilen şehre varıncaya kadar devam eder. Şehrin doğusundan biraz sonra bir dağ, dağın batısında deniz vardır. Şehri sulayan dört tane nehir vardır. İçinde “Markaş” isminde bir manastır. Bu manastırda on iki bin rahip yaşamaktadır. Nehirler denize kadar ulaşır. Şehrin içindeki çarşıların etrafında birçok nehir vardır. Bu çarşıları piskopos nehirleri sular. Şehirde ayrıca iki sur ve bir hendek vardır. Bu surlar şehri kuşatır. Şehirden çıktığınızda sulak arazilerin ve bol ağaçların olduğu Slavların mekânına gelirisiniz. Bunlar ahşaptan evlerde yaşarlar. Hristiyanlık dinine mensupturlar. “Besus”un devrinde Hristiyan olmaya başlamışlardı. Bugün ise tamamen Hristiyanlaşmışlardır. Buradan bir ay kadar ormanlarda yürüdükten sonra

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.128)

Balatis denilen şehre varılır. Uzunluğu altı mil olan büyük bir şehirdir. Çok bereketli toprakları vardır. İçinde zeytin ve çok çeşitli meyve yetişmektedir. Arka arkaya akan iki nehirden sonra “Ankabardların” bölgesine varılır. Bunlar kırsal bölgelerde göçebe gruplar halinde çadırlarda yaşarlar. Bu bölgeden çıktığınızda sık ağaçlı ormanlarda yürüdükten bir ay sonra tepelerle karşılaşsınız. Tepelerde yerleşik insanlara denk gelebilirsiniz. Bunlar “Bundikis” köyüne kadar devam eder. Buradakilerin evleri ahşaptandır. Evlerinin üzerinde oyma ahşap levhalar vardır. Hristiyanlık dinine mensupturlar. Yirmi gün bu insanların bölgesine varmak ve uzaklaşmak için yeterlidir. Burada yiyecekleri hakkında bilgi sahibi olduktan sonra yeni bir Rum şehrine varırsınız. Kralı “Albab” isminde biridir. Şehrin uzunluğu kırk mildir. Şehre doğru bir nehir akar. Nehrin tabanı ve kıyısı pirinçten levhalarla kaplıdır. Nehrin üzerinde yine pirinçten yapılmış köprüler vardır. Şehrin merkezinde büyük bir kilise yer alır. Uzunluğu iki fersahtır. Kilisede üçyüz altmış kapı vardır. Kilisenin ortasında bir kule vardır. Kulenin uzunluğu yüz arşındır. Kulenin başında kurşundan bir kubbe yer almaktadır. Kulenin üzerinde pirinçten sığırcık kuşu heykelleri vardır. Zeytin

zamanı geldiğinde rüzgâr estiğinde sığırcık kuşları öter ve bu şehirde toplaşrlar. Her birinin gagasında bir zeytin tanesi vardır. Akabinde kuşlar bu zeytin tanelerini burcun üzerine savururlar. Sonra zeytinler alınır yağı sıkılır içinden yağı çıkarılır. Çıkan yağ gelecek seneye kadar kilisenin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecektir. Kilisede havarilerden iki adamın mezarı vardır. Mezarlar altından yapılmıştır. Biri kilisenin doğusunda diğerrinin mezarı doğuda yatan kişinin arkadaşıdır

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.129)

ve onun mezarı batıdadır. Burada yatan kişiler “Şamun” ve “Balus”dur. Paskalya bayramında kral, Şamun’un mezarının kapısını açtı ve mezara girdi. Yanında Musa vardı. Şamun’un saçını sakalını ve tırnaklarını kesti ve dışarı çıktı. Sonra kestiği kılları krallığın bütün erkeklerine dağıttı. Bu gelenekleri dokuz yüz yıldan beri her sene devam etmektedir. Kilisenin bütün duvarları altınla kaplıdır. Batıdaki kapılar Çin bakırından yapılmıştır. İçerden ibadet alanındaki kapılar da altınla kaplıdır. Ayrıca rahiplerin oturduğu yerlerin kapıları da altınla kaplıdır. Kilisenin dayandığı bütün ayakların üzerinde bir kule, kulelerin üzerinde gümüşten kubbeler vardır. Bunlar çan kuleleridir. Kilisede bir haç yer almaktadır. Altından yapılmış olup inci ve yakutlarla süslüdür. Ayrıca tutma yerleri de altından yapılmıştır. Kilisenin altından yapılmış altı yüz haçı vardır. Her haçın ortasında bir incisi vardır. Her haçın ağırlığı bir miskaldir. Kilisede on iki havarinin adedi kadar on iki haç vardır. Ayrıca havarilerin öğrencilerinin sayısını simgeleyen yetmiş iki adet haç vardır. Bu haçlar beş yüz miskal ağırlığında altından yapılmıştır. Kilisede ayrıca içinde şarap bulunan mücevher kakmalı bin yüz kadeh vardır. Naos (ibadet) kısmının uzunluğu yirmi dört arşın eni de on iki arşın ölçüsündedir. Kilisedeki hizmetçilerin ve rahiplerin toplam adedi üç bin yüzdür. Her birinin üzerinde beyaz ipekli bir giysi vardır. Bu giysilerin bedeli yüz ile yüzeli dinar arasındadır. Tayalis adı verilen bu giysi mücevherle kaplıdır. Kilisenin kandilleri altı yüz adettir. Bunları dolduran ve yakan hizmetliler vardır. Bu şehrin batısında denizin yakınlarında zeytin bahçeleri vardır. Burada yaşayanlar Endülüs tarafından gelen berberi asıllı insanlardır.

Rumlar küçüğünden büyüğüne kadar herkes tek bir kıl kalmayacak şekilde tıraş olurlar. Kafalarının tepesinin ortasını da tıraş ederler. Sakal tıraşı olmalarının sebebini sordum ve

(Ahmet Bin Rüsteh El-A'laku'n-Nefise, s.130)

dedim ki sakal erkeğin süsüdür. Bu kendinize yaptığınızın amacı nedir? Dediler ki kim ki sakalını kesmezse saf bir Hristiyan olamaz.

3.2. Mesudi

Tam adı “Ebu’l Hasan Ali Bin Al-Huseyn bin Ali Al-Mesudi”dir⁴² Bağdatlı olan bu seyyah 912 yılından ölüm tarihi olan 956 yılına kadar dünyada pek çok yer gezmiş bir coğrafyacıdır. Sahabi Abdullah bin Mesud’un soyundan geldiği için Mesudi diye tanınmıştır. Hüzeyl kabilesine mensup olduğu için bazen Hüzeyli ismiyle de anılır. Hayatı ile ilgili bilgilerin büyük kısmını yazdığı *Muruc Ez-Zeheb ve Maaden’u Cavhar* ile *et-Tenbih ve’l İşraf* adlı eserlerinde anlatmıştır. Bağdat’ta aldığı dersleri yeterli görmeyip ilim için Endülüs ve Magrip hariç, bütün İslam Coğrafyasında ve dışında uzun seyahatler yapmıştır. Seyahat ettiği yerlere bakılacak olursa; 912 yılında henüz Bağdat’ta olduğu bilinen mesud üç yıl son İstahr’a gitti ardından Hindistan’a geçti Umman üzerinden Bağdat’a döndü 918-928 arasındaki yılları Irak, Suriye, Hicaz’da geçirdi. 941 senesinde Hazar ve İrminiye bölgesini gezdi. Bir yıl sonra Mısır’a gitti. İstanbul’dan bahsettiği *Murucu’z Zeheb ve Maaden’u Cavhar* adlı eserini 943 yılında ziyaret ettiği Fustat’ta yazdı. Şam’ı ve Antakya’yı gezdi. İskenderiye ve yukarı Mısır’ı 947 yılında gezdikten sonra fustata döndü. Bundan sonra seyahat edip etmediği ile ilgili bilgi yoktur. Son zamanlarını Fustat’ta geçiren Mesudi Eylül 956 yılında burada vefat etti. İlim ve birçok alana duyduğu ilgi nedeniyle, Bağdat’ta aldığı dersleri yeterli görmeyip ilim için Endülüs ve Magrip hariç, bütün İslam Coğrafyası ve dışında seyahat etmiştir. Gezdiği yerleri ve konumuzu ilgilendiren İstanbul ile ilgili izlenimlerini, *Altın Çayırklar ve Özün Madenleri* anlamına gelen “*Muruc’z Zeheb ve Maaden’u Cavhar*” adlı eserinde aktarmıştır⁴³. Mesudi kitaplarını yazarken farklı kaynaklardan faydalanmıştır. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olmasının ve birçok alana ilgi duymasının kanıtı, *Muruc’z Zeheb*’de Arsito, Eflatun ve Batlamyus’un Arapça çevirilerine yer vermesi ve döneminin Hristiyan yazarlarıyla görüşüp eserleri hakkında değerlendirme

⁴² أبو الحسن علي بن الحسين بن علي المسعودي

⁴³ مروج الذهب ومعادن الجوهر

yapmasıdır. Mesudi, özellikle İslam coğrafyası dışına ilgi duyar ve toplumlar ve coğrafyaları ile ilgili bilgileri yerinde edinmek gerektiğini ifade eder. Kara ve deniz yolculuklarında kendi gözlemlerinin dışında âlimler, seyyahlar, tüccarlar, memurlar, denizciler gibi farklı meslek mensuplarının yanısıra, farklı din ve mezheplerin temsilcileri ile de görüşmüştür. Bu anlamda İslam tarihçisi ve aynı zamanda bir dünya tarihçisidir. *İbni Haldun*, *Mukaddime*'sinde tarihçilerin piri olduğunu ifade eder. *İbn Hurdazbih*, *Yakubi*, *İbn Rüste*, *İbnü'l Fakih* gibi Irak'ın Coğrafya okuluna mensup olan Mesudi'nin, coğrafya hakkında önemli sayılabilecek görüşü, herhangi bir bölgenin coğrafyasının o bölgedeki insan, hayvan ve bitki örtüsünü doğrudan etkilediğine dairdir. *Muruc'z Zeheb* ve *et-Tenbih ve'l İşraf* dışında ki eserleri günümüze gelmemiştir. Günümüze gelmeyen bu eserlerin atıflarını *Muruc'z Zeheb* ve *et-Tenbih ve'l işraf* da belirtmiştir. Günümüze ulaşmayan eserleri kozmoloji, dinler tarihi, fıkıh kelam felsefe, ahlak gibi alanlarla ilgilidir. *Muruc'z Zeheb*'te kendisinden önceki tarihçiler ve kitapları hakkına kısaca bilgi verip kitapta, bilinmesi gereken bütün alanlarla ilgili konulara değindiğini ifade eder. İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde ansiklopedik sayılabilecek çeşitli konulara değinir. İkinci bölümde Yunan, Roma, Bizans, Pers Sasani Türk, İslam öncesi Arap tarihi gibi konulara değinir. Mesudi'nin seyahatnamesine bakıldığında İstanbul ile ilgili bazı bilgileri İstanbul'a diplomatik amaçlarla gelmiş olan Ebu Amr Adiyu Bin Ahmet Bin Abdubaki bin Ezdi'den ve onun gibi buraya askeri sefer için gelenlerden aldığını söyler. *Muruc'z Zeheb*'in birçok baskısı yapılmıştır. İslam dünyasında, *Abdurrahman Muhammed*, Kahire 1927; *Muhammed Muhyiddin Abdülhamit*, Kahire, 1948.1958.1964; *Yusuf Esad Dagır*, Beyrut 1965. Avrupa'da, *Aloys Sprenger*, kitabın bir kısmını İngilizceye çevirmiş *el-Mas'udi's Historical Encyclopaedia: Meadows of Gold and Mines of Gems*, London 1841 adıyla yayınlamıştır. *Barbier de Meynard*, ilk üç cildini *Pavet de Courteille* ile birlikte, kitabın tümünü Fransızca çevirisiyle beraber *Les Prairies d'or* I-IX, Paris 1861-1877, 1913-1930 adıyla yayınlamıştır. *Charles Pellat*, *Meynard*'ın baskısını gözden geçirerek *Murucu'z-zeheb ve me'adinu'l-cavhar* Beyrut 1966-1974 adıyla yayınlamıştır⁴⁴.

⁴⁴ Casim Avcı, "Mesudi maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, ss.353-355

Eser 2012 yılında Ahsen Batur tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir⁴⁵. Tezimizde İstanbul ile ilgili kısmını çevirdiğimiz nüsha, *Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Damat İbrahim Paşa Koleksiyonu arşiv no: 00921*'de bulunmaktadır.

3.2.1. Seyahatnamesinin Çevirisi

EKLER, Ek-2 s.72, (El Mesudi Muruc'z-Zeheb,⁴⁶ s.1)

Konstantiniyye'nin Hristiyanlaşmış Rum Kralları ve Haklarında Aydınlatıcı Bilgiler

Konstantin Klitanis'i yok ettikten sonra putperestlerden uzaklaştı. Roma dışında İstanbul'da öldürülen Rum krallarının ilkidir. Konstantin Konstantiniyye'yi kurduktan sonra şehre günümüzde bilinen adını verdi. Roma'dan çıkışı ve Hristiyanlık dinine girişi hükümdarlığı bıraktığı yıldır. Hükümdarlığı bıraktığı dokuz yıl boyunca annesi Heleni Şam bölgesinde ortaya çıktı. Kiliseler inşa etti ve kutsal eve (beyt el-mukaddes) doğru harekete geçti ve Mesih'in çarmıha gerildiği ahşabı istedi. Aldıktan sonra altın ve gümüşle kapladı. Haçın ele geçirilişini dini bayram olarak kabul etti. Bu bayram on dört eylüddedir. Daha öne bu kitapta Mısır kısmında anlattığımız gibi bu bayramda, yüksek hislerin olduğu heyecan dolu duygular vardır. Heleni, dünyanın harikalarından bir olan ve dört büyük sütun üzerine oturan Humus Kilisesi'ni inşa ettiren bir annedir. Mısır ve Şam bölgesindeki kiliseler için çokça para harcadı. Bunu Hristiyanlık dinini sağlamlaştırmak için yaptı. Ayrıca ismi her kilisenin üzerine yazıldı. Konstantin'den yönetimi aldığı dokuz yıl içerisinde Hristiyanlık dininin kuruluşu için üçyüz onsekiz piskopos Nikya kentinde buluştular ve dinin kuruluşu tamamlandı.

Bunlar Rumların ibadetlerinde kanun olarak adlandırdıkları altı toplantıdır. İlki Nikya'da gerçekleşen daha önce bahsettiğimiz toplantıdır ve Erivus mezhebinin esaslarını içermektedir. Ayrıca Hristiyan Doğulu Krallıkların İttifakıydı. Bunlar Hristiyanlık dinine mensup genelin isimlendirmesi ile "Nesturi" olarak anılıyordu. Aynı zamanda Yakubilerin de ittifakıydı. İkinci toplantı İstanbul'da oldu. Mekdenis mezhebi esaslarına göre birkaçı

⁴⁵ Ahsen Batur "**Muruc Ez-Zeheb(Altın Çayırılar)**", Selenge Yayınları, İstanbul, 2012

⁴⁶ El Mesudi, "**Muruc'z-Zeheb**", Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Koleksiyonu, Arşiv no: 00921

piskopos olmak üzere yüzeli din adamı toplantıya katıldı. Üçüncü toplantı Efesos'ta gerçekleşti yüz din adamı katıldı. Dördüncü toplantı Kalkedon'da gerçekleşti, din adamlarının sayısı altı yüz altmış idi. Beşinci toplantı

(El Mesudi, Muruc'z-Zeheb, s.2)

İstanbul'da gerçekleşti din adamlarının sayısı yüz kırk altı idi. Altıncı toplantı Şehirler Krallığı'nda (memleket-il medein) gerçekleşti. Din adamlarının sayısı iki yüz seksen üç idi. Daha sonraki hatıratlarımızda bu yeni Rum krallarının bu toplantıları tertip etmesinin paganistlere karşı zafer kazanılmasında nasıl etkili olduğundan bahsedeceğiz.

Heleni'nin oğlu Konstantin Hristiyanlığa girmek için istekliydi. O esnada bazı toplumlarla savaşlar gerçekleştirdi. Düşmanları çetindi. Bu savaşlar bir yıl kadar sürdü ve iki taraf da savaşı kazanmak için büyük bir mücadele verdi. Bu mücadelelerde arkadaşlarından birçok insan öldü. Sonra rüyasında gökten ucu ateşli olan bir mızrak indiğini gördü. Mızrağın ucu farklı madenlerden yapılmıştı ve başında bayraklar tutturulmuştu. Birden gaipten bir ses duydu: “Al şu mızrağı ve düşmanlarına karşı onunla savaş! Başaracaksın!” Bu sesi duyduktan sonra rüyasında bu mızrakla savaşmaya başladı ve düşmanının yenildiğini gördü. Bu mızrağın adına dua etti. Sonra askerleriyle beraber mızrak kullanarak düşman ordusu üzerine yürüdü. Akabinde Nikya şehrine döndü ve bilgili insanlara bu mızrak ve uçlarını sordu. Kendilerine bu mızrak ve inanç hakkında bir şey biliyorlar mı sorusunu yöneltti. Ona şu karşılık verildi Şam'daki kutsal ev (Beyt-el Mukaddes) bu mezhebin toplanma yeridir. Ayrıca kendisine Hristiyanları öldürten krallardan bahsettiler. O da akabinde Şam'a gitti. Daha sonra onun için üçyüz on sekiz piskopos Nikya'da toplandı. Onlara derdini anlattı. Onlar da kendisine Hristiyan olması için telkin ettiler. İşte Nikya'da gerçekleşen bu ilk toplantı daha önce “Senduslar” maddesinde bahsettiğimiz ilk toplantıdır. Toplantı da denildi ki: Konstantin'in annesi Heleni, bu rüyadan önce Hristiyan olmuş ve Konstantin'i terk etmişti. Konstantin ölünceye kadar yirmi beş yıl hüküm sürdü. Şimdiye kadar onun savaşlarını, zaferlerini ve kendisi ile ilgili bilgileri defalarca anlattık. Şimdi İstanbul konusuna dönelim.

Bu şehirde ortaya çıkına kadar İstanbul körfezi, başlangıcını Matyas ve Nitas denizlerinden alır. İstanbul'un denizinin su kaynaklarındandır. Şehrin denizi akıntılı bir şekilde kuzeye doğru akar. Körfezinin uzunluğu otuz beş mildir. Genişliği Matyas kaynağının olduğu yerde on mil civarındadır. Orada Rum kentlerinden biri olan “Sebeh” vardır. Bu şehir Rus

gemilerinin ve diğerlerinin geçişini engeller. Daha sonra boğaz İstanbul'un olduğu yerde darlaşır. Genişliği doğu tarafının geçiş noktasında batıya yani İstanbul'un olduğu yere doğru dört mil civarındadır. Boğazda birtakım evler vardır. Körfez bu dar noktadan başlayarak Endülüs diye bilinen yere doğru biter. Şehirde tepeler ve su çeşmeleri çoktur. Bunlardan biri Mesleme Bin Abdul Melik Çeşmesi diye anılır. Mesleme Bin Abdul Melik İstanbul'u

(El Mesudi, Muruc'z-Zeheb, s.3)

kuşattığı zaman burada kalmıştı. Şehirde Müslüman gemilerinin geçişine izin vermeyen engelleyen bir kule vardır. Müslümanlar burada savaşırken onlara karşı yapılmıştır. Ancak şimdi Rum gemileri Müslüman ülkelere saldırmaktadır. Ebu Amr Adıyyu Bin Ahmet Bin Abdalbaki El-ezdi Şam Taygur'da müftü iken beni bilgilendirdi ki kendisi tahsil görmüş bir âlimdir. Kendisi İstanbul'a geçtiği zaman körfezde ateşkes kararı vardı. Körfezdeki suyun ayırt edici bir şekilde Matyas denizinin güneyinden duraksayarak aktığını ve bunu gözlemlediğini söyledi. Belki de kuzey yönündeki denizden sonra suyun durgun olduğunu fark etti, bu da iki denizin arasında bir su akıntısının olduğunu kanıttır. İstanbul kuşatmasında bulunmuş başka bir ilim ehli adam İstanbul körfezindeki suyun med-cezir şeklinde azalıp arttığı şeklindeki gözlemini aktardı. Körfez İstanbul'u iki yönden, doğu tarafından sonra kuzeyden çevreler. Güneyinde kara vardır. Karada levhaları bakırdan olan altın kapı bulunmaktadır. Batı yönünde birçok sur vardır ve içinde saray yer alır. Şehrin en yüksek duvarları batı yönündedir ve yüksekliği otuz arşın civarındadır. Bu yöndeki surların en kısası on arşındır. Surların birçok kapısı vardır. Etrafında birçok kilise yer alır.

Rumlarda Yunanlıların zamanındaki yüksek bilgelik kalmaya devam eder. Rum krallığından bir an, bilginlerini yüceltir, bilgelerini onurlandırır. Onların fizik, madde, akıl ruh ile ilgili görüşleri vardır. Rumların bu dört öğretisi: Aritmetik sayı bilimidir. Geometri alan bilimi ve hesaplamalarıdır. Astronomi yıldız bilimidir. Musika melodi yazma bilimidir.

3.3. Hassan Ali El Herevi

1148 yılında Musul'da doğdu. Çok gezdiği için “saih” lakabı ile tanınır. Hadis ilimi ile de ilgilendiği bilinmektedir. Ayrıca simya ve tılsım gibi alanlarla da ilgili bilgisi vardı. Suriye, Irak, Mezopotamya, İran, Bizans, Yemen, Hicaz, Mısır ve Ege adalarındaki uzun yolculuğu sırasında İstanbul'a da uğrayıp bir müddet kalmıştır. İstanbul'a geldiği sıralarda Bizans tahtında Manuel Komnenos (1143-1180) yer almaktadır. İstanbul'u anlattığı adı El işarat ile Maarifet'iz Ziyarat⁴⁷ olan seyahatnamesinde İstanbul'da gördüğü yer ve eserlere ait bilgilerin detaylarını Harikalar Kitabı adlı eserinde vereceğini söyler. Ancak bu kitap günümüze ulaşmamıştır⁴⁸.

El işarat ile Maarifet'iz Ziyarat'ı arkadaşlarının tavsiyesi üzerine yazdığını yine aynı kitapta belirtmektedir. Kitabında, Suriye, Filistin, Yemen, Hicaz, Habeşistan, Horasan, Magrip, Hindistan, Anadolu, Akdeniz Adaları ve İstanbul'da gezmiş ve görmüş olduğu ülkelerin, tarihi ve eserleri hakkında bilgi vermektedir. 1171 yılında Kudüs'ü Halil'i ve Filistin'in diğer şehirlerini gezdikten sonra ertesi sene Askalan limanından İskendireye'ye ve Mısır'a geçmiştir. 1176 yılından sonra Kuzey Afrika'ya ve Sicilya'ya giden Herevi, 1192 yılında denk gelen dönüşünde Kıbrıs'a uğradı içinde bulunduğu kabileye saldıran haçlılar, kitaplarını elinden aldılar. Britanya Kralı arslan yürekli Richard, elçi gönderip kendisi ile görüşmek ve kitaplarını geri vermek istediğini bildirdiyse de Herevi, bunu kabul etmedi. Hutbelerini topladığı eserini dönemin Abbasi Halifesi Nasır Lidiniallah'a sunduktan sonra halife tarafından hisbe örgütünün başına atandı. Ömrünün son zamanlarında Halep Eyyubilerinin yöneticisi olan Selahaddin Eyyubinin oğlu Melik'u Zahir Gazi'nin himayesine girdi. Kendisi için inşa edilen Medresetu'l Hereviyye'de ders verdi. Kendisinin yaptırdığı Ribatın masrafları için vakıflar kurdu. Ocak 1215'te vefat eden Herevi medresesinin yanındaki türbeye defnedildi. Kitabın baskılarına değinecek olursa; El işarat ile Maarifet'iz Ziyarat'ı *Janine Sourd el Thomine* inceleyere tıpkıbasımını yayımlamıştır. (Dimaşk 1953). Sonrasında, *Kitab al-*

⁴⁷ الإشارات إلى معرفة الزيارات

⁴⁸ Eyice, s.15.

Ziyarat: Guide des lieux de pèlerinage ismiyle Fransızca'ya çevirmiştir (Damas 1957)⁴⁹.

Eserin bir nüshası (1206) Atıf Efendi Kütüphanesi'nde arşiv no: 2018'de bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul ile ilgili kısımlarını çevirdiğimiz bir nüshası da Süleymanye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Beşir Ağa Koleksiyonu arşiv no: 00110'da bulunmaktadır. Eserin, Mehmed Ârif Hilmi tarafından 1837 yılında Türkçe'ye yapılan çevirisinin bir yazması da yine Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Fatih Koleksiyonu arşiv no: 3469'da yer almaktadır.

3.3.1. Seyahatnamesinin Çevirisi

EKLER, Ek 3, s.75 (El Herevi, El-işarat ıla Marifet'z Ziyarat⁵⁰, s.1)

İstanbul Şehri

Surunun yanında Ebu Eyüp El Ensari'nin mezarı vardır. Peygamberin

(El Herevi, El-işarat ıla Marifet'z Ziyarat, s.2)

dostlarından biridir. Öldükten sonra Müslümanlar onu buraya defnettiler. Sonrasında Rumlara, “*Bu mezar peygamberimizin büyük dostlarındanbirinin mezarıdır. Eğer ki bu mezar yağma edilirse büyük yemin olsun ki Arap topraklarında tek bir çan bile çalınmayacaktır!*” dediler.

Şehirde Mesleme Bin Abdul Melik ve arkadaşlarının inşa ettiği cami vardır. Ayrıca Hz. Hüseyin'in oğlunun mezarı buradadır. Şehirde bakır, mermer heykeller, sütunlar ve harika tılsımlar ve kuleler vardır. Bunlar gibi eserlerin çeyreği bile Müslüman ülkelerinde yoktur.

Şehrin en büyük mabedi onların Ayasofya dedikleri kilisedir. Denilir ki meleklerden biri bu kilisede durmaktadır. Meleğin bulunduğu kısma altından yapılmış daire şeklinde bir mahfil yapılmıştır. Meleğin enteresan bir hikâyesi vardır. Daha sonraki harika eserler ismindeki

⁴⁹ Cevat İzgi, “Herevi Maddesi”, TDV İslam Ansiklopedisi, ss.221-222

⁵⁰ El Herevi, “El-İşarat İla Marifet'z Ziyarat”, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Beşir Ağa (EYÜP) Koleksiyonu, Arşiv No: 00110.

kitabımızda buna değineceğiz. Ayrıca bu kilisenin düzenini ihtisamlı yapısını, yüksekliğini uzunluğunu, kapılarının genişliğini içindeki sütunlarını, şehrin konumunu,

(El Herevi, El-işarat ila Marifet’z Ziyarat, s.3)

şehrin balıklarının özelliklerini, altın kapısını, mermer kulelerini bakırdan fil heykellerini, kral Manüel’in yaptığı hayır işlerini, Hipodromdaki bütün müthiş eserleri harika eserler adlı kitabımda anlatacağım inşallah. Şehir kendi isminden büyüktür. Temenni ederim ki bu şehir Allah’ın izniyle Darü’l İslam sınırlarına dahil olur.

(El Herevi, El-işarat ila Marifet’z Ziyarat, s.4)

Beymaristan bakır kaplı kulesinin üstünde Kostantin’in mezarı yer almaktadır. Mezarının üstünde bakırdan at üzerine binmiş

(El Herevi, El-işarat ila Marifet’z Ziyarat, s.5)

Konstantin heykeli vardır. Heykel bir kaya üzerine kurşun desteklerle tutturulmuştur. Konstantin’in sırtını geriye doğru almış bir yere gider gibi bir duruşu vardır, sağ eli havada durmaktadır. Sağ elinin avucu açık bir şekilde Müslüman ülkeleri işaret etmektedir. Sol elinde ise bir küre vardır. Kürenin tılsımı için iki şeyden bahsedilir. İlki kürenin düşmanları engelleyip şehre girişini önlemesidir. İkincisi ise, kürenin üzerindeki Rumca yazıda şu yazmaktadır: “ *Bu küre gibi elimde kalıncaya kadar dünyayı yönettim. Ardından dünyadan ayrıldım böylece bütün hükmümü yitirdim.*” Allah-u Âlem!

“İstabrin” çarşısındaki kule beyaz mermerdendir. Baştan aşağı harika tasvirlerle süslüdür. Etrafında tek parça bakırdan parmaklık vardır. Bu kulenin tılsımını fark etmek için üzerine çıkıp şehrin manzarasını izlemek gerekiyor.

(El Herevi, El-işarat ila Marifet’z Ziyarat, s.6)

Harika eserler kitabımda bu kulelerin ölçülerini, çapını, basamak sayısını, insanların kule ile ilgili inançlarını, üzerindeki mermer ve bakır tasvirlerin ve heykellerin farklılıklarını ayrıca dört çukur kubbedeki tıslımları, kralın sarayını, Müslümanların kiblesinin geleceği olan deli haçı ve hikâyesini, sarf çarşısındaki heykelleri ve tıslımlarını anlatacağım.

(El Herevi, El-işarat ila Marifet'z Ziyarat, s.7)

Rum ülkeleri konusuna geri döndük

Şehrin denizinin doğusunda mesleme ve arkadaşlarının inşa ettiği burç vardır.

3.4. El İdrisi

Tam adı Muhammed bin Muhammed bin Adbdullah bin İdris El Husni El Talibi⁵¹ olan Şerif El İdrisi diye bilinen coğrafyacı Fas'ın Sebte (Ceuta) kentinden yola çıkmış birçok yer gezmiş ve gezdiği yerleri “Nüzhet'ül Müştak fi İhtirakı'l Âfak” adlı seyahatnamesinde anlatmıştır. Kendisi Magrip'te yönetici olan idrisilerin soyundandır. Çağdaşı olan biyografi yazarları hayatından bahsetmezler. Bazı araştırmacılar bunun nedeninin zamanında çok da ilgi görmeyen botanik ve coğrafya bilimleri ile ilgilenmesi olduğunu söylemektedir. Hayatı ile ilgili çok da bilgi olmasa da 1100 yılında Ceuta'da doğduğu öğrenimini kurtuba'da tamamladığı ıspanya ve Magrip'e yaptığı gezilerden sonra 1130'dan ölüm yılı olan 1154'e kadar Sicilya'nın başkenti Palermo'da, Norman kralı Ruggerio'nun yanında yaşamış ve burada kitabını bitirmiştir. İstanbul'u gezdiğine dair kesin bir bilgi olmasa da şehir ile ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgilerin kendi görüşleri mi olduğu veya başka yazarlardan mı aldığı ile ilgili bilgi yoktur⁵².

İdrisi, kitabını yedi iklime göre düzenlemiş ve her iklimi on kısma ayrılmış yedi iklimin her bölümünün başında oranın haritasını vermiştir. Kitabını hazırlarken İbn Havkal, İbn Hurdâzbih ve Ceyhânî gibi Müslüman coğrafyıcıların yanında Batlamyus'un Kitâbü'l-Coğrafya adlı eserinden faydalanmıştır. Batlamyus coğrafya okulunun takipçisi olup onun haritalarında değişiklik yapmıştır. Kitabında yerçekimi kavramından basederek, onu bir mıknatısın nesneleri çekmesine benzetir. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri ile ilgili yaptığı haritalar günümüzün haritalarına çok yakındır. Nüzhet'ül Müştak'ın müstensihisi belli olmayan ve belli seçilmiş sayfalardan oluşan bir eksik bir nüshası, *Kitâbu Nüzheti'l-müşâtâk fî zikri'l-emsar ve'l-aşkâr ve'l-buldan ve'l-cuzur ve'l-medayin ve'l-âfâk* (Roma1592) adıyla yayımlanmıştır. Bu yayın

⁵¹ محمد بن محمد بن عبد الله بن إدريس الحسنی الطالبي-شريف الإدريسي

⁵² Eyice, A.e, s.17.

sonrasında *Gabriel Sionita ve Johannes Hesronita* tarafından Latinceye çevrilmiş ve *Geographia Nubiensis* (Paris 1619) ismi ile yayımlanmıştır. Kitabın tam metni, ilk defa *Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente* ve Napoli'deki *Istituto Universitario Orientale* isimli iki kuruluşun yardımlaşmasıyla aralarında, Enrico Cerulli, Giorgio Levi Della Vida, Francesco Gabrieli ve Laura Veccia Vaglieri gibi isimlerin de bulunduğu İtalyan şarkiyatçılar heyeti tarafından son cildi indeks olmak üzere dokuz fasikül olarak "*Opus Geographicum*", (Leiden 1970-1984) adıyla yayımlanmıştır. Arkasından bu yayın temel alınarak iki cilt halinde yeniden basılmıştır. (Beyrut 1989)⁵³

Türkçe çevirilere değincek olursak, İstanbul ile ilgili fazla bilgi vermese de İdrisi'nin, Casim Avcı'nın Makalesinde⁵⁴ yer alan pasaj dışında Arapça'dan bir çeviriye rastlamadık.

Kitabın İstanbul ile ilgili kısmını çevirdiğimiz bir nüshası, *Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Arşiv No: 03502*'de; bir diğer nüshası *Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi Fazıl Ahmet Paşa koleksiyonu arşiv no:955*'te yer almaktadır.

3.4.1. Seyahatnamesinin Çevirisi

EKLER, Ek 4, s.82 (El İdrisi, Nüzhet'ül Müştak Fi İhtirakı'l Âfak⁵⁵, s.181)

İstanbul şehri üçgen şeklindedir. İki tarafı denizlerle kaplıdır üçüncü tarafında ise karadan sonra altın kapı görünür. Şehrin uzunluğu dokuz mildir. Şehrin sağlam bir suru vardır. Yüksekliği yirmi bir arşındır. Şehri grup halindeki daireler şeklinde çevreler. Karadan sonraki surun uzunluğu on arşındır. Deniz tarafındaki grup surlarının kalınlığı da on arşındır. Deniz ile en dış surlar arasındaki aralık elli arşın civarındadır. Şehrin yüz civarında kapısı vardır.

⁵³ Ramazan Şeşen, "İdrisi, Şerif Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, ss. 493-495

⁵⁴ Casim Avcı, "Müslüman Arap Kaynaklarında Bizans Başşehri İstanbul, (Konstantinopolis)", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 47-48, 2011, s.103

⁵⁵ El İdrisi, *Nüzhet'ül Müştak fi ihtirakı'l Âfak*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Arşiv No: 03502.

(El İdrisi, Nüzhet'ül Müştak Fi İhtirakı'l Âfak, s.182)

En büyüğü altın kapıdır. Demirden yapılmış bir kapı olup üzeri altın ile kaplıdır. Bu çaptaki büyük bir kapıyı Roma dışındaki herhangi bir şehirde görmedim. Şehirdeki saray geniş bir alana yayılmış yüksek bir yapı olup iyi bir şekilde düzenlenmiştir. Saraydan Hipodroma erişim vardır. Hipodrom dünya harikalarından biridir. Burası bir etkinlik ve oyun alanıdır. İki tarafında tunç heykellerin olduğu bir sokak gibidir. Bu heykeller insan, at, aslan, v.b. heykellerdir. Bunlar o derece güzel örneklerdir ki, en iyi sanatçıları bile güzellikleri karşısında aciz bırakırlar.

3.5. İbni Battuta

24 Şubat 1304'te Fas'ın Tanca şehrinde doğdu. Berberi Levate kabilesine mensup bir aileden gelmektedir. Kadılık benim ailemin mesleğidir diyerek bu mesleğe haiz bir aileden geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim Arapça, bilmesi derviş gibi giyinmesi birçok ülkede kadı görevine yükseltilmesine neden olmuştur. Tam adı “Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrahim Elleveti Et'tanci Abu Abdullah İbn Battuta”dır⁵⁶. Seyahatnamesinin adı, “Rihletü'l İbn Battuta Tuhfetun Nuzzar Fi Garaibi'l Emsar ve Acaibi'l Esfar”dır⁵⁷. Farsça bilmesi Türkçe'yi anlaması yine kendisine gezdiği yerlerde, diplomatlık teklifleri getirmiştir. Halklar gözünde sevilmesinin ardında, klasik bir ilim eğitimi almasına rağmen sıradan bir derviş gibi davranmasıdır. Anlattığı zaman dünyanın önemli yerleri Moğol işgal altında olduğundan Moğol hükümdarlarını, ayrıca Türk ve Maldiv yöneticilerini de konu edinmiştir. Farklı alanlarda çalışan araştırmacılar, kendi alanları ile ilgili noktalarda seyahatnameden faydalanmış ve konularına göre değerlendirmişlerdir. Marko Polo'nun çağdaşı Battuta, 14. yüzyılda Umman'dan Bahreyn'e oradan Suriye'ye geçmiştir. Anadolu'yu da gezen Battuta Sinop limanından gemi ile Kırım'a gitmiştir. Bizans İmparatorunu kızı ve Özbek hanın üçüncü eşi olan Bayalun'un kafilesine

⁵⁶ محمد بن عبد الله بن محمد بن إبراهيم اللواتي الطنجي، أبو عبد الله، ابن بطوطة

⁵⁷ Anlamı, “İbn Battutanın gezisi, yabancı memleketlerde ve harika seferlerde gözlenenlerin bir şaheseri” şeklindedir.

katılarak bir ayda İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a geldiğinde İmparator III. Andronikos Palaiologos ile görüşür. Bu yolculuğun 1334 yılının yaz mevsiminde yapıldığı tahmin edilmektedir⁵⁸.

Literatürde Rihletü İbni Battuta diye bilinen eser seyyahın 28 yıl boyunca yaptığı seyahatlerini içerir. Seyahatnamesine kâtiplik yapan İbn Cüzey el-Kelbî'dir. Bazen özetleyerek bazen küçük eklemeler yaparak Battuta'dan aktararak yazmıştır. Ancak seyahatname metninin içeriğini çok da değiştirmedigi, Kelbi'nin şu sözlerinden anlaşılmaktadır.

“Üstat İbn Battûta'nın sözlerini aktarırken onun maksadını anlatan sözcükleri kullandım ve çok defa da nasıl söylediyse 'köküne, dalına dokunmadan' öylece bıraktım; bahsettiği şeylerin aslı nedir diye araştırmadım. Çünkü üstadımız aktardıklarını değerlendirme sırasında en iyi yolu tutmuş, aslı astarı olmayan haberler için güvensizliğini bildiren sözler söylemiştir. Ben yer ve kişi adlarından problemlili olanları halletmek ve harekeleri belirtmek suretiyle kitabı daha verimli hale getirmeye çalıştım”.

Eserin önsözü yine Kelbi tarafından yazılmıştır. Seyahatnamesinin son kısmında verilen tarihlerden Kelbi'nin, seyahatname metnini Şubat 1356'da tamamladığı anlaşılmaktadır. Brockelmann tarafından yayınlanan nüshaları dışında (GAL, II, 353) bir nüsha İzmir Millî Kütüphanesi'nde 1753 arşiv numarasıyla, bir nüsha da Medine Arif Hikmet Kütüphanesinde 231 arşiv numarasıyla, yer almaktadır. Eserin ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde 5081 arşiv numarasıyla, yazarı bilinmeyen bir Türkçe çevirisi bulunmaktadır. Eser Avrupada meşhur olduktan sonra İslam Dünyası'nda da baskıları yapılmaya başlanmıştır. Eserin muhtasarını Avrupa'nın Gotha ve Cambridge şehirlerine götüren Seetzen ve Burckhardt olmuştur. Seyahatnameyi Avrupa'da ilk defa değerlendiren iki oryantalist, Alman Kosegarten ve öğrencisi Apetz'dir. Kosegarten, İran Maldiv adaları ve Afrika bölgelerini içeren kısımlarını, (*Iter Persicum, Iter Maldivicum, Iter Africanum, Paris 1818*) öğrencisi Apetz, Malabar Sahili ile ilgili kısımları (*Descriptio terrae Malabar ex arabico Ebn Batutae Itinerario, Paris 1819*) analiz ederek yayınlamıştır. Arkasından Samuel Lee,

⁵⁸ Eyice, s.18.

Beyluni'nin muhtasarını İngilizce'ye çevirdi. (*The Travels of Ibn Battuta, London 1829*). Fas'ta 1797 yılında keşfedilen bir el yazmasına dayanan eksik bir nüsha olan metni, J. de Santo Antonio Moura Portekizce'ye çevirdi. (*Viagens extensas e dilatadas do celebre Arabe Abu-Abdallah Ben-Batuta, Lizbon 1840-1855*). Cezayirin Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle Kuzey Afrikadaki kütüphanler, işgal yönetiminin eline geçmişti. Seyahatnamenin beş nüshası Bibliothèque Nationale'e götürüldü. Bu nüshalardan ikisi kâtip İbn Cüzey el-kelbi'nin yazdıklarıydı. Bu nüshalar üzerinde C. Defrémery ile B. R. Sanguinetti uzun bir süre çalışarak Arapça tam metnini Fransızca'ya çevirip dipnotlar ekleyerek dört cilt olarak *Voyages d'Ibn Batoutah* ismiyle yayınladılar. (Paris 1853-1858, 1893-1895, 1969, 1979, Frankfurt 1994). Bu tercüme çevrildiği tarihten günümüze kadar Battuta ile ilgili çalışmalarda daima esas alınmıştır. Bu yayından sonra eser çok defa çeşitli açılardan tamamı veya bir bölümü incelenerek yayınlanmıştır. Örneğin bu çalışmalardan Ernest Meyer'inki Botanik ile ilgilidir. *Geschichte der Botanik Studien, Königsberg 1856, III, 309-325*) Yirminci yüzyılın ikinci yarısından Battuta'nın en zengin yorumlu çevirisini Gibb yapmıştır. (*The Travels of Ibn Battuta, I-III, Cambridge 1958-1971*) Ancak Gibb'in vefatı nedeniyle son cildi tamamlayamamış, eserine son şeklini veren Beckingham olmuştur ve 1994 yılında Londra'da yayınlamıştır. Günümüzde en kaliteli yorumlu çevirisi bu çalışma olarak kabul edilir. Gibb'in eserinin başarılı kabul edilmesinin sebebi Battuta'nın çağdaşı sayılan İbn Dokmak ve İbn Hacer gibi biyografi ve tarih yazarlarından faydalanarak yer isimlerini incelemesinden ve Anadolu, Orta Asya ve Hindistan'da konuyla ilgili yerleri araştırmasından kaynaklanmaktadır. Yine 1950'lerden sonra Ivan Hrbek Batutanın Rihle'sinde anlatılan olayların tam olarak nerede gerçekleştiğini ve yerler arasındaki mesafelerin nasıl hesaplanması gerektiğini başka kaynaklarla karşılaştırarak zor bir çalışma yapmıştır. (*"The Chronology of Ibn Battuta Travels", Archiv Orientalni, 1962*). Ross E. Dunn'un *"The Adventures of Ibn Battuta London 1986; California 1989"* adlı eseri ise seyahatnamenin hangi bölümlerinde hangi kitaplara başvurmak gerektiği ile ilgili bir yayındır. Arap âleminde *Abdülhâdî et-Tâzî çalışması (I-V, Rabat 1997)* dışında yapılmış kapsamlı bir çalışma yoktur. Osmanlı döneminde Defrémery-Sanguinetti nüshasını dikkate alarak *Seyahatnâme-i İbn Battûta* adıyla üç cilt şeklinde yayınlarak çeviren Mehmet Şerif Paşa olmuştur. Ayrıca 1917 yılında maarif vekâletinin görevlendirdiği bir

heyet, Defréremery-Sanguinetti nüshasından dördüncü cildi fihrist olmak üzere beş ciltlik bir tercüme yayınlamıştır. Mehmet Cevdet, ahilik konusunu işleyerek *Zeyl 'alâ faşli'l-aḥiyyeti'l-fityâni't-Türkiyye fî Kitâbi'r-Rihle li'bn Battûta* (İstanbul 1932) adıyla Arapça bir zeyl hazırlamış Araplardaki fityan kavramı ile karşılaştırmıştır. 2004 yılında eserin A.Sait Aykut tarafından Abdulhadi et-Tazi'nin beş ciltlik yayını, Gibb- Backingham'ın İngilizce, Yerasimos'un Fransızca çevirisini ve Dunn'nun çalışması gibi eserleri dikkate alarak açıklamalı bir Türkçe çevirisini iki cilt halinde Yapı Kredi Yayınlarında İbni Batuta Seyahatnamesi adıyla yayınlanmıştır⁵⁹.

3.5.1. Seyahatnamesinin Çevirisi

EKLER, Ek-5, s.83, (Rihletü'l ibn Battuta Tuhfetun Nuzzar Fi Garaibi'l Emsar ve Acaibi'l Esfar⁶⁰, s.22)

Kostantiniyye'ye Doğru Yolculuğum

Konstantinopolis Kralı'nın kızı eşi Beyelun Hatun eşliğinde Şevvali'nin onunda seyahat ettim. Sultan bizimle bir aşamaya kadar eşlik edip sonra geri döndü. Hatunun yanında beş yüzü süvari olmak üzere beş bin asker, hizmetçi ve yakınları vardı. Ardından çok büyük olmayan ancak çok soğuk havası olan Ukek şehrine vardık. Ukek ile Hadret Sultan Saray arasındaki mesafe on gündür. Buradan Rus dağlarına kadar olan mesafe ise bir gündür. Ruslar Hristiyanlık dinine mensup sarı saçlı mavi gözlü asık suratlı bir toplumdur. Rusların bolca gümüş madeni vardır. Gümüş som külçe olarak buradan diğer ülkelere gider. Bu gümüşle alışveriş yaparlar her külçe on okkaya denk gelmektedir.

Sonrasında bu şehirden yirmi gün sonra sardak şehrine vardık. Buradan sahil kenarındaki Deşti Kıpçak şehrine vardık. Daha sonra Baba Saltuk diye bilinen şehre vardık. Baba Saltuk hakkında doğaüstü güçlere sahip bir adam olduğu söylenir. Burası Türklerin yolumuz üzerindeki son şehridir. Baba Saltuk şehriyle Bizans'ın ilk şehri arasında on sekiz günlük yürüme mesafesinde yerleşimsiz uçsuz bucaksız bir bozkır vardır. Bu sürenin ilk sekiz

⁵⁹ A.Sayid Aykut, "İbni Battuta Maddesi", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 18, ss.361-368

⁶⁰ İbni Battuta, "Muhtasarı Rihleti İbni Batuta", Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, Arşiv no: 05459

günlük kısmındaki yerlerde ne su ne de ağaç vardır. Normalde buraya gelenler, kış mevsimi dışındaki mevsimlerde arabalarına su temin edip yolculuğa öyle devam ederlermiş. Oysaki biz kış mevsimine denk geldiğimiz için suya çok ihtiyacımız olmadı. Bu kara yolculuğuna hazırlandığım esnada hatunu bir sabah bir akşam olmak üzere günde iki kez ziyaret ederdim. O da kendisine gelen hediyelerden bana nasip olanı yollardı. Kendisinde ata ihtiyacım olduğunu söylediğimde bana on beş at tahsis etti.

Daha sonra Rum'ların ilk yerleşim birim olan Mehtul kalesine vardık. Burası ile İstanbul arasındaki mesafe yirmi iki gündür. Hatunun babası kızının gelişini daha önce haber aldığı için

(Rihletü'l ibn Battuta Tuhfetun Nuzzar Fi Garaibi'l Emsar ve Acaibi'l Esfar, s.22a)

onu karşılamak üzere, saraydan cariyelerle birlikte büyük bir asker grubunu bu kaleye yollamıştı. Bu kaleden İstanbul'a ulaşım sadece at ve katırlarla yapılabildiği için arabaları yolda terk ettik. Ben de benim kabilemdeki olan hizmetçileri arkadaşlarımı burada bıraktım. Hatunun babasının karşılama grubu ile yolladığı prens buradan askeriyle beraber geri döndü. Hatun buradan itibaren sadece maiyetiyle beraber yolculuğuna devam etmeye başladı.

Hatunun mescit olarak kullandığı çadırı burada bıraktı. Ayrıca buradan sonra artık ezanlar okunmuyordu. Bana gelen haberlere göre Hatun ona ikram edilen şarabı içip, domuz etini de yiyormuş. Ayrıca etrafındaki birkaç Türk hizmetçi hariç herkes namaz kılmayı terk etmiş. Böylece gayrimüslim ülkesine vardıktan sonra herkesin iç yüzü ortaya dökülmüştü. Ancak hatun askeriyle beraber geri dönen prensi bir müdahaleye maruz kalmamam için tembihlemişti.

İstanbul'a bir gün yürüme mesafesi kalınca hatunun küçük kardeşi beş bin zırhlı süvari askeriyle ablasını karşılamaya geldi. İlk hareket eden kardeşi oldu çünkü küçük olan oydu. Kardeşi, ablasının yanına yaklaşıktan sonra hatun, kardeşinin başını öptü. Ertesi gün veliaht olan diğer kardeşi on bin süvari ile ablasını karşılamaya geldi. İstanbul'a yaklaştığımızda Hatunu karşılamak üzere çocuk, genç, kadın, erkek, üzerlerinde güzel süslü elbiseleriyle halk, ayrıca Hatunun annesi ve babası, devlet adamları ve saray ehli onu karşılamaya gelmişti. Karşılama esnasında davul ve borazan çalınıyordu. Kral ve Hatun buluştuklarında iki tarafın askerleri birbirine karıştı. Ortalık toz duman olduğundan aralarına giremedim.

Hatunun arkadaşları benim ve beraberimizdeki eşyalar için endişelenmişti. Birden gördüm ki hatun, babasının yanına yaklaşıncaya atından inip önce yeri ardından anne babasının atlarının toynağını öptü. İstanbul'a girdiğimizde öğle vaktiydi. Çanlar hava kararınca kadar çaldı.

(Rihletü'l ibn Battuta Tuhfetun Nuzzar Fi Garaibi'l Emsar ve Acaibi'l Esfar, s.23)

Sonra Hatunun babasının evine vardık. Ancak kapıcılar girmemize izin vermedi. Daha sonra hatuna ulaşip durumu bildirdim babası bize izin çıkardı ve hatunun yakınındaki bir evde konaklamamız gerektiğini hatırlattım. Bize hatunun evinin yakınında bir ev tahsis ettiler. Daha sonra kaldığımız eve sabah ve akşam ziyafet yollandı. Daha sonra bize eziyet edilmemesi için kral bir ferman yayınlayıp çarşıda okuttu. Dördüncü gün zahitliği tercih edip elini ayağını dünyadan çeken ve krallığı oğluna bırakan tekfur Circis'i ziyaret ettim.

Evinden sonra beşinci kapıya vardığımda önü askerle dolu olduğunu gördüm. İçeri girmeden üzerimde silah var mı yok mu diye aradılar. Bu herkese uygulanan bir adetmiş. Sonra içeri doğru girdiğimde kral tahtında oturuyordu. Onu selamladım. Yanında eşi ve kızı hatun vardı. Biraz aşağıda hatunun kardeşleri oturuyordu. Sonra kral halimi hatırladı sorduktan sonra daha önce gezip gördüğüm Beyt el-Mukkades'i ve Kamamet'i İsa'nın Beşiğini, Beytü'l Lahm'i, Halil Şehrini sonra Şam'ı Mısır'ı ve Irak'ı, Bilâd-ı Şam'ı sordu. Bende bunları cevapladım. Ben Yahudi tercümana söylüyordum o tercüme edip krala aktarıyordu. Kral cevaplarımı beğendi ve çocuklarına emir verdi bu adamı iyi ağırlayın ve güvenliğini sağlayın diye. Daha sonra bana özel eyerli bir at ve imparatorun kullandığı bir şemsiye tahsis etti. Bu şemsiye bizim güvenli olduğumuzun bir işareti idi. Kraldan bana rehberlik yapacak bir yardımcı istedim. Bana bir yardımcı tayin etti. Seyahatim boyunca bu rehberle gezip İstanbul'un harikalarını keşfettik. Büyük kilise olan Ayasofya'yı dışarıdan gördüm. Ancak içerden göremedim. Nedeni, içerisine girmeden önce bir haça secde etmem gerektiğiymiş.

(Rihletü'l ibn Battuta, Tuhfetun Nuzzar Fi Garaibi'l Emsar ve Acaibi'l Esfar, s.23a)

Söylenir ki bu kilise Süleyman Aleyh Selâm'ın teyze oğlu Asaf bin Barhiye'nin binasıdır. Şehirde birçok kilise ve manastır ve kendine dine adanmış birçok insan vardır.

Daha sonra bizimle gelen Türk hizmetçiler kendi ülkelerini dönmek için hatundan izin istediler. Onlara dönüşte ihtiyaçları olacak şeyleri fazlasıyla verdi; ülkelerine güvenle dönmeleri için yanlarına muhafız tayin etti. Sonra hatun benim ihtiyaçlarımı sordu ve bana üçyüz dinar ve bin dirhem para, kilim, giysi, yün, keten, at gibi şeyleri verdi.

Bir ay ve altı gün boyunca İstanbul'da kalmış oluyordum. Yoldaşlarımı, eşyalarımı arabalarımı terk ettiğim yere döndüm. Sonra arabalarımıza bindik ve Hac ve Nuzhan kentine Sultan Muhammed Özbekcan'nın bizden ayrıldığı yere geri döndük. Buraya vardığımızda onun saraydaki kıralının yanına gittiğini ve orada ikamet ettiğini öğrendim. Saraya gittim vardığımda bana İstanbul yolculuğum ve Bizans kralı hakkında sorular sordu. Cevap verdim. Sonra beni adetleri gereği para ile ödüllendirdi.

3.6. El-Verdi

Tam adı “Siraceddin Abu Hafs Ömer Bin Muzaffer Bin El Verdi⁶¹”dir. Eseri, Harikaların İncisi Yabancıların Mücevheri anlamına gelen “Haridatü'l Acaib ve Feridetü'l Garaib⁶²”dir. Kitabın seyyahın orijinal telifi olduğunu söyleyenlerin yanında İbni Şebib El Harrani'nin Câmi'u'l-fünun ve selvetü'l-maḥzun adlı eserinden alıntı olduğunu iddia edenler vardır. Kâtip Çelebi'nin El Verdi'ye ağır eleştirileri olup kendisinin bir coğrafyacı bile olmadığını söylemektedir.1419 yılında tamamlandığı sanılan kitabın girişinde yuvarlak bir dünya haritası yer almaktadır. Eserin birinci bölümünde çeşitli bilimlerle ilgili bilgi verildikten sonra dağlar, nehirler, coğrafi bölgelerden bahsedilmekte; ikinci bölümünde ise bitkiler, havyanlar, bazı madenlerin özellikleri ve faydaları gibi konulara değinmektedir. Kitabında ayrıca kıyamet alemleri, gerçeklerle hayaller, tarihi olaylarla efsaneler bir arada anlatılmaktadır. Dünyada esere büyük bir ilgi gösterilmesinin sebebi, kitabında diğer İslam coğrafyacılarının eserlerinde görülmeyen Avrupa, Afrika, Arap ülkeleri ile ilgili enteresan bilgiler vermesidir. Şarkiyatçı Michele Amari Mesudi'den aldığı Rusya ve

⁶¹ سراج الدين ابو حفص عمر بن مظفر بن الوردى

⁶² خريدة العجائب و فريدة الغرائب

doğu Avrupa ile ilgili aldığı bilgilerin yanında İtalya’da Trapani bölgesini Sicilya’ya bağlayan köprünün varlığını ilk olarak bildirenin El Verdi olduğunu söylemektedir. Farsça ve Türkçe’ye de çevrilen Haridatü’l Acaib’in dünyanın çeşitli kütüphanelerinde birçok baskısı bulunmaktadır. (*Kahire 1298, 1300, 1302, 1303, 1309,1316, 1324, Mahmud Fahuri, Beyrut 1991*).Avrupa’da da çeşitli tercümleri yapılmış eserle ilgili başlıca çalışmalar; Franz Taeschner’in,“*Der Bericht des arabischen Geographen Ibn al-Wardi über Konstantinopel: Beitrage zur historischen Geographie*”, *Leipzig&Wien, 1929*. A. Hylander’in “*Operis cosmographici Ibn Vardi caput primum de regionibus*”, *Lundae, 1823*; Carl Johann Tornberg’in “*Fragmentum libri Margarita mirabilium, auctore Ibn el-Verdi*” (*I-II, Uppsala 1835, 1839*) Türkçe’ye çeviri çalışmasını, *Mahmut El Hatip* (İstanbul,1303) yapmıştır⁶³.

İstanbul ile ilgili kısmını çevirdiğimiz nüsha, *Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Koleksiyonu, Arşiv no: 00749*’da bulunmaktadır.

3.6.1. Seyahatnamesinin Çevirisi

EKLER, Ek 6, s.86 (El Verdi, Haridatü’l Acaib ve Feridetü’l Garaib⁶⁴, s.1)

Meşhur Rum şehirlerinden biri olan İstanbul üçgen şeklindedir. İki yanında deniz olan bir kara parçasıdır. Karada altın kapı yer alır. Bu şehrin uzunluğu dokuz mildir. Şehirde sağlam bir sur vardır. Yüksekliği yirmi bir arşındır. Bu suru diğer bir sur çevreler. Grup surlar şeklinde isimlendirilir. Yüksekliği on arşındır. Şehirde yüz kapı vardır. En büyüğü sade yazısız, süslemesiz olan duvarın altın kapısıdır. Şehrin sarayı dünya harikalarından biridir. Bunun yanında şehirde hipodrom vardır. Dehliz şeklinde

⁶³ Mustafa L. Bilge, “İbnü’l-Verdi Maddesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, ss.238-239

⁶⁴ El Verdi, **Haridatü’l Acaib ve Feridetü’l Garaib**, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Koleksiyonu, Arşiv no: 00749.

(El Verdi, Haridatü'l Acaib ve Feridetü'l Garaib, s.2)

saraya uzanır. Hipodrom iki sıra halinde yürünülen bir geçit şeklindedir. Burada içi boş olan bakırdan yapılmış heykeller vardır. Bunlar insan elinin yapacağı en harika eserler olup, insan, at, fil aslan v.b. eserlerdir. Sarayda bu harika eserlerden yoktur. Şehirde kurşun ve demirle güçlendirilmiş bir kule vardır. Rüzgâr estiğinde sağa sola öne arkaya doğru hareket eder. Böylece altına yerleştirilen seramik parçalarını öğütürerek toz haline getirir. Şehrin ikinci kulesi ise bakırdan tek parça olarak dökülmüştür. Kapısı yoktur. Üçüncü bir kule ise hastaneye yakındır. Bütün kuleler altın gibi sarı bakırdan tabakalarla giydirilmiştir. Üzerlerinde kusursuz bir sanatla işlenmiş dantel şeklinde süslemeleri vardır. İstanbul'da kurucusu olan Konstantin'in bir sarayı vardır. Mezarında at tasvirinin olduğu bakırdan kabartmalar vardır. Ayrıca bir kule üzerinde bir atın üzerine binen Konstantin heykeli vardır.

(El Verdi, Haridatü'l Acaib ve Feridetü'l Garaib, s.3)

Kule denizden bir gün uzaklıktaki mesafeden, karadan yarım günlük mesafeden görünür. Atın üzerindeki Konstantin'dir. At heykeli kurşunla desteklenmiştir. Heykeldeki Konstantin'in eli havada durmuş ve avucu açık şekilde Müslüman ülkeleri işaret etmektedir. Sol elinde bir küre vardır. Denilir ki Konstantin heykelinin elindeki kürenin tılsımı vardır. Tılsımı düşmanı engeller. Konstantin'in elinde tuttuğu kürenin üzerinde Rumca bir yazı vardır. Yazıda: "Bu küre gibi elimde kalıncaya kadar dünyaya sahip oldum!" yazar. İstebrin çarşısında beyaz mermerden yapılmış bir kule vardır. Kuleyi yukarıdan aşağıya kadar tek parça süslü bakır çevreler. Denilir ki üzerine çıkar ve şehri izlerseniz. Tılsımını öğrenirsiniz. Bu şehirde dünya harikalarından biri olan su kemerleri vardır. Bu su kemerlerinin ihtişamını tanımlamak mümkün değildir. Tanımlayanını tanımında yetersiz bırakıp yalan sınırına ulaştırır. Kimsenin anlatarak bitiremeyeceği süslemeleri vardır.

3.7. Analitik İnceleme

Birbirleri için büyük düşman olsalar da Müslüman Araplar ile Bizanslılar arasındaki mücadele, zorunlu olarak bir takım diplomatik ilişkiler doğurmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bazı seyyahlar, bu tarz konuları konuşmak üzere İstanbul'a giden elçi veya temsilcilerin notlarından faydalanmışlardır. Hem zamanın diplomasi anlayışına değinmek, hem de İstanbul ile ilgili alınmış bazı notların hangi koşullarda yazıldığını, iki toplum arasındaki büyük mücadeleye rağmen kültürel etkileşimin nasıl gerçekleştiğini anlamak açısından Bizanslı Tarihçi Skilitzes'in notlarından faydalanacağız. İki taraf arasındaki diplomatik ilişkilerin önemli konularından biri de Müslümanlarla Konstantinopolis sakinlerinin bir araya gelmesini sağlayan, savaş sonrası esir mübadelesi konusuydu. Elçiler bu esir değiş-tokuşu meselesini konuşmak için taraflar arasında mekik dokuyordu. Bu ilişkiler kültürel etkileşime de neden olmakta birlikte Skilitzesin aşağıda anlattığı gibi zaman zaman Bizanslılar'da Müslüman hayranlığına neden olmuştur. Diğer taraftan bu da bir hayranlık sayılacaksa, Abbasi dönemdeki yöneticilerin Yunan ve Roma'nın bilimiyle ilgilendiğini ve eserlerinden çeviri yaptıklarını bilmekteyiz.

Esir değişimi pazarlığı çoğunlukla sınırlarda yapılıyordu. Ayrıca dönemin âdeti olarak elçiler temsil ettikleri hükümdarın elinin açıklığını göstermek için adeta yarışarlardı. Bu yüzden yanlarında en pahalı hediyeleri getirirler ve sunarlardı. Bu hükümdarlar için bir onur ve prestij meselesiydi. Bu konuyu güzel bir şekilde örneklendiren olayı Skilitzes, Madrid vakayinamesinde anlatır;

Ayasofya'da bir din adamı olan İoannes Grammatikos, Manüel'in geri yollanması meselesini görüşmek için Bağdat'a elçi olarak yollanmıştı. Bizans imparatorunun elçisi halifeye 135 kg. altın hediye etti. Bunlardan eşya formunda olanlar halife için, diğerleri ise elçi ve beraberindeki adamların güvenlik içerisinde dönmelerini sağlamak ve gönderici olan hükümdarın prestijini sağlamak içindi. Öyle ki eğer altın

kum tanesi gibi saçılırsa göndericisi o oranda hayranlığı hakeder şeklinde bir düşünce vardı. Bu cömertlik gösterisinden sonra halife de karşı bir cömertlik hamlesi yaptı. Ancak İoannes, Halifenin cömertliğini övüp hediyeleri kabul etmedi. Ancak buna rağmen Halife, güzel elbiselerle giydirilmiş yüz esiri, Müslüman esirlerle değişimi yapılmak üzere geri verdi. Skilitzes, Halifenin elçiye sarayını ve hazinesini gezdirecek kadar yakın bir arkadaşymış gibi davranmıştır der ve buna rağmen esir değişimden sonra Bizans'a büyük bir askeri sefer düzenlediğinden bahseder. Bizans açısından bu ziyaretin bir faydası da İoannes'in Bağdat'taki halife sarayını görmesi ve ondan çizimler almış olmasıydı. Akabinde Teofilos'a Bağdat'taki gibi bir sarayın inşa edilmesini önermiştir. Theophanes Continuatus'ta anlatıldığına göre İmparator Patrikes adlı birinin yönetiminde İstanbul'un Asya yakasında Satyros Manastırı'na yakın bir tepede bu sarayı inşa ettiğini anlatır. Müslüman tarzı saray tanrının annesi Teotokos'a adanmıştı ve sarayda bir kilise yer alıyordu. Uzun bir süre boyunca bu sarayın Küçükyalı'da olduğu zannediliyordu. Ancak Alessandra Ricci'nin yöntemindeki kazılar, sarayın burada olmadığını anlaşılmasını sağladı.

Bu saraydan günümüze hiçbir iz gelmemiş olmasıyla beraber halifenin İslami tarzdaki sarayının bir benzerinin yapılmak istenmesi dönemin Bizans'ının aslında Müslümanlar'a hayranlık duyduğunun ve onları taklit ettiğinin göstergesidir. Aslında Abbasi döneminin Müslüman Arapları, Yunan ve Roma kültürünün bilimiyle ilgilenmiş olup matematik, geometri, tıp, astronomi v.b. alanlarla ilgili çalışmalar yapmıştı. Skiltzes, halife Me'mun'un bir matematikçi Rum gencin ilminden etkilenip onun hocasını Bağdat'a getirmek için çok uğraştığından bahseder. Böylece bu ezeli düşmanlık zorunlu olarak bir yakınlaşma da doğurmuştur. Bu nedenle Bizanslılar, Müslüman Arapları din kardeşleri Latinlerden daha yakın hissettiklerini itiraf etmişlerdir⁶⁵.

Çalışmamızın girişinde seyyahların izlenim ve değerlendirmelerinde yetiştikleri kültürün etkisi kaçınılmazdır demiştik. Bu anlamda seyyahların Müslüman kimliklerinden kaynaklanan bazı dini hassasiyetlerin etkilerini gözlemleyebiliyoruz.

⁶⁵ Annie, ss. 281-284.

Örneğin İstanbul'u en erken tarihte gezmiş Harun bin Yahya, Bizanslılar tarafından Müslüman esirlere verilen yemeklerde domuz etinin kullanılmadığını anlatmaktadır. Müslüman kültürde yetişmiş birinin bu ayrıntıyı vermesi doğaldır ve beklenebilir bir şeydir. Dönemin Bizans'ında Müslüman esirlere iyi davranıldığını daha önce söylemiştik. Törenlerde Müslüman esirlerin ağırlanması ve onlara iyi davranılmasının simgesel bir anlamı vardı. Bizanslıların kendileri gibi Romalı doğmamış -ki şansızlık olarak addederlermiş- diğer milletlerin törenlerde ağırlanması ve onlara iyi davranılması İmparatorun gücünü simgeliyordu. Ayrıca dönemin Bizanslıları, Müslüman Araplar için "Hagaren" ismini de kullanmaktaydı. Yani Hz. İbrahim'in eşi olan ve Arapların atası sayılan İsmail'in annesi Hacer soyundan gelenler anlamında bu ismi kullanmaktaydılar⁶⁶.

Diğer taraftan İbni Battuta, Müslüman kimliğinin neden olduğu dini hassasiyeti, İstanbul'u tasvir ederken açık bir şekilde duygularını da ortaya dökerek anlatır. Örneğin Beyalun Hatun'la İstanbul'a giriş yaptıktan sonra aldığı haberlerde Beyalun Hatun'un İslami kurallara uymayarak domuz eti yediğini, şarap içtiğini, o ve adamlarının namazı terk ettiğini belirterek bundan hayıflanır. Ortaçağın bu ünlü gezgini Ayasofya'nın içini anlatması beklenirken anlatmaz. Bunun nedeni yine Müslüman kimliğinden kaynaklanmaktadır. Seyahatname metninde de anlattığı gibi Ayasofya'ya girmek ister ancak oradaki haça secde etmeden içeri giremeyeceğini öğrenir ve Ayasofya'ya girmekten vazgeçer.

Bin Yahya seyahatname metninde genelde duygularını belli etmezken istisnai olarak garipsediği bir durumu seyahatname metninde ifade etmektedir. Bilindiği üzere sakal Müslüman kültürde Peygamberin sünneti olarak kabul edilir. İslami kültürde gelenekselleşmiş ve âlimlerin neredeyse hepsinin sakallı olduğu bir coğrafyadan gelen birinin Müslüman kimliğiyle, Rum erkeklerinin sakal bırakmayışını garipser. Ancak diğer taraftan aldığı cevap dinidir. Rum Hıristiyanlara göre kim ki sakal tıraşı olmazsa saf bir Hıristiyan olamaz cevabını alır.

⁶⁶ Annie, A.e, s.280.

Seyahatname metinlerinde bazı seyyahların kullandığı ifadelere bakılacak olursa Bizans Konstantinopolis’i, üstesinden gelinmesi gereken bir düşman, aynı zamanda varılması gereken bir hedef olarak algılandığını görebiliriz. Emevi kuşatmalarının başarısızlığından sonra gerçekleşen bu geziler, aslında bir türlü gerçekleşmeyen fethedilen özlemi anlatır. İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethine kadar olan süreçte fetih, Müslüman hafızalarında daima canlı kalmıştır. Bu bağlamda bu özlemin sonucu olarak daha önce İstanbul’u kuşatmış Müslüman ordularının bıraktığı izler seyyahlarımız tarafından tekrar üzeri vurgulanarak yinelenmektedir.

Örneğin, Mesud-i seyahatnamesinde İstanbul’u tasvir ederken daha önce İstanbul’u kuşatmış Mesleme Bin Abdu’l Melik’in çeşmesinden bahseder. Ayrıca denizdeki bir kulenin buradaki Müslüman gemilerinin geçişini engellemek amacıyla yapıldığını anlatır.

Herevi ise Peygamberin dostlarından Ebu Eyüp el Ensari’nin mezarından bahsederek, buradaki tarihi bir andan bahseder. İslam orduları İstanbul’dan geri dönerken buraya defin ettikleri El Ensari için Rumları, “*Bu peygamberimizin dostlarından biridir. Bu mezarı yağmalarsanız yemin olsun ki Arap topraklarında tek bir kilise çanı çalmayacaktır.*” diye uyarır. Ayrıca Mesleme ve arkadaşlarının inşa ettiği burç ve camiden bahseder. “*Bu şehir kendi isminden büyüktür ve temenni ederim ki Allahın izniyle İslam topraklarına dâhil olsun!*” diyerek bu özlemi vurgular. Ayrıca Herevi, Konstantin’in at üzerindeki şaha kalkmış heykelini tasvir ederken bir eli Müslüman ülkelerini işaret etmektedir” diyerek Müslümanların da Bizans için düşman olduğunu anlatmak ister gibidir.

Seyyahların metinlerine bakıldığında sadece İslam tarihi hakkında değil aynı zamanda Bizans tarihi, Hristiyanlık tarihi ve ritüelleri dönemin İstanbul’u hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Seyyahlarımız İstanbul’un coğrafi ve mimari özelliklerini anlatırken İslam dünyasında kullanılan ölçü birimlerini⁶⁷ kullanarak mesafe, alan, uzunluk ölçüleri verdiklerini görmekteyiz. Bunları en detaylı şekilde anlatan iki

⁶⁷ Seyahatname metinlerinde en çok ismi geçen ölçü birimleri, miskal (مثقال) ağırlık birimidir. Arşın Ziraat (ذراع) ve adım Hutve (خطوة) uzunluk birimidir. Mil (ميل) ise mesafe birimidir.

seyyah Harun Bin Yahya'dır. İstanbul'u anlattığı metinde kişisel üslubunu yanı sıra kapsamlı bilgiler vermiştir.

Bin Yahya Battuta'ya göre daha detaycı çevre tasviri yapar. Söz gelimi, Hipodrom'da veya Ayasofya'da gerçekleşen törenleri anlatırken rahiplerin giydikleri giysilerin malzemesinden giysilerin üzerini süsleyen değerli taşlara, tören esnasında üflenerek çalınan müzik aletinin detaylarına, törene katılanlardan, manastırlardaki rahiplerin sayısına, mekânlar arasındaki mesafelere, tören esnasında içilen şerbetin tarifine, gerçekleşen dini törenlerde rahiplerin ve kralların yaptığı hareketlere kadar her şeyi anlatır. Bin Yahya'nın bu detaycı üslubundan faydalanarak Ayasofya'da ve Hipodrom'da gerçekleşen dini törenler hakkında detaylı bilgiler de elde edebilmekteyiz. Bunlar Hristiyanlık tarihi açısından da değerli bilgilerdir. Buna ek olarak Harun bin Yahya'nın verdiği ilginç tarihi bilgilerden biri de dönemin İstanbul'unun hipodromunda Türk ve Hazar muhafızların varlığı bilgisidir.

Mesudi ise İstanbul'u anlatmadan önce Roma ve Bizans tarihi ile ilgili bilgiler verir. Konstantin'in nasıl Hristiyan olduğuna, bununla ilgili Konstantin'in gördüğü rüyaya kadar anlatır. Ayrıca Hristiyanlık tarihi açısından konsüllerden bahseder. Arkasından idareyi geçici bir süreyle ele alan Konstantin'in annesi Heleni'den bahseder.

Coğrafyacı kimliğinin ağır bastığı İdrisi ve Mesudi gibi seyyahların İstanbul'un coğrafi özelliklerini farklı bir üslupla tasvir ettiğini metinlerden anlayabiliyoruz. Bunlar seyahatnamlerinde med-cezir, boğazdaki akıntı, gibi coğrafi kavramları ön plana çıkarmaktadırlar. Çevre tasviri yaparken de üçgen, daire gibi geometrik şekilleri kullanarak fizik coğrafya tanımı yaptıklarını, ölçü birimi olarak da daha çok mili kullandıklarını görmekteyiz.

Konumuzu oluşturan seyyahların İstanbul'u tasvir ve değerlendirmelerinde ortak ifadelere sahip bir tam bir üslup birliği olmasa da hemen hepsinin İstanbul'daki eserlerden etkilendiğini seyahatnamelerindeki ifadelerinden anlıyoruz. Seyyahların

hipodromdaki eserleri değerlendirmelerinde çoğunlukla harika veya harikalar⁶⁸ sıfatını kullanarak hayranlık ifadelerini gizleyemediklerini söyleyebiliriz.

Örneğin Herevi Hipodromdaki eserleri kast ederek “Bunlar gibi eserlerin çeyreği bile Müslüman ülkelerinde yoktur” diyerek aslında bu eserlere karşı bir hayranlık duyduğunu gizleyemez. Aynı şekilde İdrisi “Hipodrom dünya harikalarından biridir. Burası bir etkinlik ve oyun alanıdır. İki tarafında tunç heykellerin olduğu bir sokak gibidir. Bu heykeller insan, at, aslan, v.b. heykellerdir. Bunlar o derece güzel örneklerdir ki en iyi sanatçıları bile güzelliikleri karşısında aciz bırakır.” diyerek hayranlığını açıkça belirtir.

El Verdi ise “Hipodrom iki sıra halinde yürünülen bir geçit şeklindedir. Burada içi boş olan bakırdan yapılmış heykeller vardır. Bunlar insan elinin yapacağı en harika eserler olup, insan, at, fil aslan v.b. eserlerdir. Sarayda bu harika eserlerden yoktur.” cümlesiyle buradaki eserleri beğendiğini açıkça ifade eder.

Seyyahların seyahatname metinlerinde verdiği bir takım coğrafi bilgilerden ve mimari çevre anlatımlarından dönemin İstanbul’unun şehir dokusu hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Bu bilgiler ihtilaflı bazı konulara kanıt olması bakımından önem arz etmektedir. Bu metinlerden, yer isimlerinin etimolojisine veya bazı eserlerin ilk haliyle ilgili tarihsel bilgilere ulaşabilmekteyiz. Örneğin İstanbul’daki Arap Cami’nin ilk halinin kilise mi cami mi olduğu ve Müslümanların Galata’ya yerleşip yerleşmediği, Galata isminin etimolojisi ihtilaflıdır. Bu konuyla ilgili olarak caminin ilk halinin kilise olduğu ve Galata isminin Trak dilinde olduğu savını öne süren araştırmacıların savına karşı bu metinler kanıt olabilmektedir⁶⁹.

İstanbul’daki Müslümanların varlığı ile ilgili olarak Makdisi, *Ahsenü’t Tekasim* adlı eserinde, Müslümanların elçilik, gaza, ticaret gibi sebeplerle İstanbul ile ilgili bilgiye ihtiyaç duyduklarını söyler. Yine meslemenin talebi üzerine imparator, kendine ait

⁶⁸ Arapçada harikalar anlamına gelen “acaib” diye telaffuz edilen sıfat (عجائب).

⁶⁹ Bu konuyla ilgili kapsamlı bir analiz için bkz. Ahmet Kala, “Arap Camii ve Hz. Mesleme Türbesi (Fatih Sultan Mehmet Vakfı’na intikal İstanbul’u kuşatan komutan Hz. Mesleme’nin surdışı İstanbul Galata’da inşa ettiği ilk camii)”, **islampedi.com**, 1.baskı, 28 Şubat 2017.

sarayının karşısında *Daru'l Balat* adıyla Müslüman esirler için bir bina yaptırdığını belirtir⁷⁰.

Örneğin İstanbul'a 12. yüzyılda gelen seyyah Herevi, Mesleme ve arkadaşlarının yaptığı cami ve burçtan bahseder, ayrıca Ebu Eyyup El Ensari'nin buraya defin edildiğinden ve Müslüman orduları geri dönerken Rumlara, bu mezara zarar gelirse buna karşılık Müslüman topraklarında kiliselerin çanlarının susacağından bahseder. Mesudi ise yine İstanbul kuşatmasında yeralan Mesleme'den bahsederek onun burada kendi ismi ile anılan bir çeşmesi olduğunu söyler.

Mesleme'nin yaptırdığı Arap Cami'ye kanıt olarak Konstantinos Porfirogennetos "İmparatorluğun Yönetimi" adlı kitabı verilebilir. Konstantinos Porfirogennetos, Mesleme'nin isteği üzerine İstanbul'da yaptığı camiden bahseder⁷¹.

İsimlere bakılacak olursa, İstanbul ismi nadir kullanılmış olmakla beraber en çok kullanılan isim Konstantiniyye'dir. Seyyahların hemen hepsi Hipodrom için "Bedrun" veya "Bidrun" kelimesini kullanmışlardır. Bizans imparatorundan bahsettikleri zaman kral anlamına gelen melik (ملك) ismini kullandıklarını görmekteyiz. İstisna olarak İbni Battuta Bizans imparatorundan bahsettiği zaman sultan ismini kullanmaktadır. Bizans tarihine bakıldığında Bizanslıların, anlamı "Müslümanlar" olan "Saracen" veya "Serakino" kelimesini kullandığı bilinmektedir. Sözcüğün etimolojisi ile ilgili olarak çoğunlukla Yunancada "doğu" anlamına gelen "sarakenoi" kelimesinden türediği, sonrasında Müslüman Arapları ifade etmek için kullanılan bir isme dönmüş olduğu görüşü hâkimdir.

⁷⁰ Casim Avcı "Arap İslam Kaynaklarında İstanbul", **İstanbul Üniversitesi. Uluslararası Bizans Ve Osmanlı Sempozyumu**, İstanbul, 30-31 Mayıs 2003. ss.108-109.

⁷¹ Annie, A.e., ss.280-281.

SONUÇ

Ortaçağ boyunca birbirleri için büyük düşman olsalar da Müslüman Araplar ile Bizanslılar arasındaki büyük mücadele birtakım diplomatik ilişkiler doğurmuştur. Bu diplomatik ilişkilerin etkisiyle bu iki devlet ve toplum arasında bazı etkileşimler gerçekleşmiştir.

Fetihten önce İstanbul'u gezen seyyahların bazıları doğrudan İstanbul'u gezmiş ve izlenimlerini seyahatnamelerine aktarmış, bazıları da daha önce buraya elçilik, ticaret, esir değiş tokuşu gibi amaçlarla gelen kişilerin yazdıklarından yararlanmıştır. Seyahatnameler seyyahın öznel yorumlarını da içerdiği için kişiye göre farklılıklar göstermesi doğaldır. Bu bakımdan seyyahların izlenim ve değerlendirmelerinde yetiştikleri kültürün etkisi kaçınılmazdır.

İslami kültürde yetişen seyyahlarımızın, Müslüman kimliklerinden kaynaklanan bazı dini hassasiyetlerin etkilerini seyahatname metinlerinde gözlemledik. Örneğin İbn-i Battuta gibi önemli bir ortaçağ seyyahının kendisinden Ayasofya girmeden önce bir haça secde etmesi gerektiğini öğrenince Ayasofya'ya girmekten vazgeçmesi, Bin Yahya'nın Müslüman esirlere getirilen yemeklerde domuz eti yoktur bilgisini vermesi, Battuta'nın beraberindeki heyetin İstanbul'a girdikten sonra namaz kılmayı terk etmesi, şarap içip domuz eti yemesi, Battuta'nın bu haberi aldıktan sonra durumdan hayıflanması, seyyahların Müslüman kimliklerinden kaynaklanan dini hassasiyetinin sonucudur.

Seyahatname metinlerinde Müslüman seyyahların kullandığı bazı ifadelerle bakılacak olursa Bizans Konstantinopolis'i, üstesinden gelinmesi gereken bir düşman, aynı zamanda varılması gereken bir hedef olarak algılandığını görebiliriz. Emevi kuşatmalarının başarısızlığından sonra gerçekleşen bu geziler, aslında bir türlü gerçekleşmeyen fethi duyulan özlemi anlatır. İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethine kadar olan süreçte fetih, Müslüman hafızalarında daima canlı kalmıştır. Bu

özlemin sonucu olarak daha önce İstanbul'u kuşatmış Müslüman ordularının bıraktığı izler seyyahlarımız tarafından tekrar üzeri vurgulanarak yinelenmektedir.

Seyyahların seyahatname metinlerinde verdiği bir takım coğrafi bilgilerden, mimari ve çevre anlatımlarından, dönemin İstanbul'unun şehir dokusu hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Bu anlatımlarda seyyahların, İslam dünyasında kullanılan ölçü birimlerini kullanarak mesafe, alan, uzunluk gibi bilgiler vermesi zamanın ölçü birimleriyle ilgili fikir edinmemizi sağlamaktadır. Metinlerden sadece İslam Tarihi hakkında değil aynı zamanda Bizans Tarihi, Hristiyanlık Tarihi ve ritüelleri hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bu bilgiler İstanbul'un tarihi ile ilgili ihtilaflı bazı konulara kanıt olması bakımından önem arz etmektedir. Metinler sayesinde yer isimlerinin etimolojik çözümlemesini yapabilmekte ve bazı eserlerin ilk haliyle ilgili tarihsel bilgilere ulaşabilmekteyiz.

Seyyahların İstanbul'u tasvir ve değerlendirmelerinde ortak ifadelere sahip bir tam bir üslup birliği olmasa da hemen hepsinin İstanbul'daki eserlerden etkilendiğini seyahatnamelerindeki ifadelerinden anlıyoruz. Seyyahların eserleri değerlendirmelerinde çoğunlukla harika veya harikalar sıfatını veya "tanımlayanını aciz bırakacak derecede güzel" gibi ifadeler kullanarak hayranlık ifadelerini gizleyemediklerini söyleyebiliriz.

İsimlere bakılacak olursa, İstanbul ismi de nadiren kullanılmış olsa da, en çok kullanılan isim Konstantiniyye'dir. Seyyahların hemen hepsi Hipodrom için "Bedrun" veya "Bidrun" kelimesini kullanmışlardır. Bizans imparatorundan bahsettikleri zaman ise kral anlamına gelen melik (مَلِك) ismini kullandıklarını görmekteyiz.

Herbirinin ayrı bir profile sahip olmasına ve Ortaçağın farklı zamanlarında İstanbul'u gezmiş olmalarına karşın, kimi ortak özellikleri de sahip olan seyyahların, günümüze ulaşan seyahatnameleri sayesinde, en önemli ortak özellikleri olan Müslümanlık çerçevesinden, Ortaçağın önemli kentlerinden olan İstanbul'u nasıl ele aldıklarını kendi bakış açılarıyla değerlendirdik. Çalışmamız gelecekte, daha geniş metin

özümlemeleri yapılarak ve Bizans kaynaklarının daha kapsamlı kullanılmasıyla geliştirilebilir.

Bibliyografya / Kaynakça

Çeviri Metinleri	
Ahmed bin Rüste :	El-A'laku'n-Nefise , Michael Jan de Goeje Bibliotheca Geographorum Arabicorum, Leiden, 1892, (Çevirimiçi), https://archive.org/details/bibliothecageogr07goej/page/n6 , 10 Ocak 2018.
Ali b. Ebubekir : b.ali el Herevi el Mevsili	El-İşarat İla Marifet'z Ziyarat , Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Beşir Ağa (EYÜP) Koleksiyonu, Arşiv No: 00110.
El İdrisi :	Nüzhet'ül Müştak fi ihtirak'ı'l Âfak , Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Arşiv No: 03502.
El Mesudi :	Muruc'z-Zeheb , Süleymaniye yazma Eserler Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Koleksiyonu, Arşiv no: 00921
İbnü'l Verdi: Zeynüddin Ömer	Haridatü'l Acaib ve Feridetü'l Garaib , Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Koleksiyonu, Arşiv no: 00749.
İbn Battuta : Et Tanci	Muhtasaru Rihleti İbni Batuta , Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu Arşiv no: 05459
Abdul Hamit Muhammed Muhyiddin:	Muruc'z Zeheb , Kahire 1948,1958,1964.
Akyürek, Engin :	Ortaçağdan Yenicağ'a Felsefe Ve Sanat , Kabcacı Yayınevi, İstanbul 1994.
Avcı, Casim :	“Müslüman Arap Kaynaklarında Bizans Başşehri İstanbul, (Konstantinopolis)”, Akademik Araştırmalar Dergisi , Cilt, 1 Sayı 47-48, 2011.
Avcı, Casim :	“Arap İslam Kaynaklarında İstanbul”, İstanbul Üniversitesi. Uluslararası Bizans Ve Osmanlı Sempozyumu , İstanbul, 30-31 Mayıs 2003.
Brockelman :	Muhammed b. Fethullah İbni Battuta Muhtasarı , GAL,II 353

Brague, Rémi :	Avrupa: Roma Yolu , Kabalcı Yayınevi, 1995.
Cameron, Averil:	Bizanslılar , İş Bankası Yayınlar, İstanbul, 2016.
Dagır, Yusuf Esad:	Muruc'z Zeheb , Beyrut 1965
De Meynard : Barbier&Courteille De Pavet	Les Prairies d'or I-X , Paris 1861-1877-,1913,1930
Demirkent, Işın:	Bizans Tarihi Yazıları , Dünya Yayın Evi, İstanbul, 2005.
Ebersolt, Jean :	Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları , Pera Turizm Yayını, İstanbul, 1996
Eker, Ali Fuat :	“A'laku'n Nefise” , Ankara Okulu Yayınları, 2017, Ankara
El Mansur, Halil :	Kitabu'l Â'laku'n Nefise , Beyrut 1998
Et-Tazi, Abdulhadi :	Rihleti İbn Battuta, I-V , Rabat 1997.
Eyice, Semavi:	“Bazı İslam Yazarlarına Göre Fetihden Önce İstanbul” İstanbul Araştırmaları, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını , İstanbul,1997.
Fahuri, Mahmut :	Haridatü'l Acaib ve Feridetü'l Garaib , Beyrut, 1991.
Gibb&Beckingham :	The Travels of Ibn Battuta I-III , Cambrdge, 1958-1971-1994.

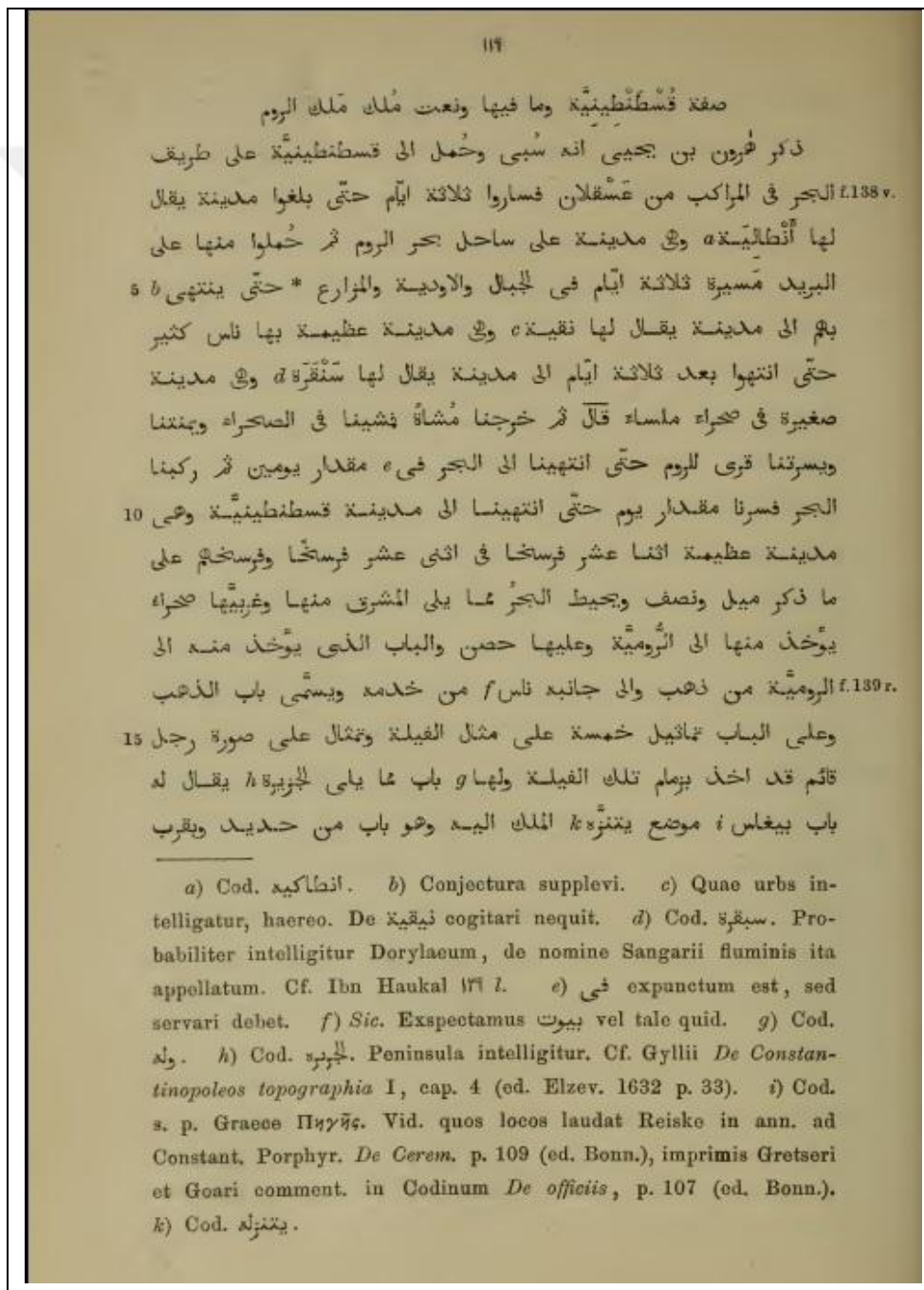
Gutas, Dimitri :	Yunanca Düşünce Arapça Kültür , Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.
Hylander , A. :	Cosmographici Ibn Vardi caput primum de regionibus , Lundae, 1823.
Hilmi, Mehmet: Arif	Kitabu'l İşarat ile Marifet'z Ziyarat Türkçe Çeviri İstanbul, 1837. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu Arşiv no: 3469
Istituto Universitario Orientale&Istituto Italiano Orientale:	Opus Geographicum, Muḥammad Ibn-Muḥammad al- Idrīsī Leiden 1970-1984. Beyrut 1989.
Kala, Ahmet:	"Arap Camii ve Hz.Mesleme Türbesi", www.islamped.com , 1.baskı, 28 Şubat 2017.
Meriç, Ümit :	İstanbulun 100 Seyyahı , 2010 Avrupa Kültür Başkenti, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010.
Miquel, André :	Arap Coğrafyacıların Gözünden İslam Dünyası ve Yabancı Diyarlar , Kitap Yayınevi, 2003.
Muhammed,Abdurrah man:	Muruc'z Zeheb , Kahire, 1927
Ostrogorsky, Georg :	Bizans Devleti Tarihi , TTK Yayınları, Ankara, 2017.
Pellat, Charles :	Muruc'z-zeheb ve me'adinu'l-cavhar , Beyrut, 1966-1974

Taeschner, Franz :	Der Bericht des arabischen Geographen Ibn al-Wardi über Konstantinopel: Beitrage zur historischen Geographie” leipzig&wien, 1929
Thomine, Sourdél :	Kitâbu'l-işârât ilâ ma‘rifeti'z-ziyârât , Dimaşk, 1953; Kitab al-Ziyarat: Guide des lieux de pèlerinage , Damas, 1957
Yetkin, Suud Kemal	İslam ülkelerinde Sanat , Cem Yayınevi, İstanbul, 1984
Yörükan, Yusuf Ziya	Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler , ÖtükenYayınları, İstanbul, 2013.

EKLER

Ek 1: AHMET BİN RÜSTEH EL-A'LAKU'N-NEFİSE

(Goeje, "Kitabu'n A'alaku'n Nefise" Geographorum Arabicorum, Cilt:7
Leiden, 1892)

الكنيسة في وسط المدينة بلاط الملك وهو قصر والى جانبه موضع
يقال له البذرور^a وهو يشبه الميدان يجتمع اليه فيه البطارقة فيشرف
عليهم الملك من قصره في وسط المدينة وقد صُوِّرَ في القصر اصنام
مُفرَّعة من صُفْر على مثال الخيل والناس والوحوش والسباع وغير ذلك
⁵ وعلى غربي الميدان مما يلي باب الذعيب بابان يسوقون الى عذيين البابين
ثمانية من الخيل وهناك عَجَلَتَان من ذهب يشدُّ كلُّ عجلة على
f. 139 v. اربعة من الخيل ويركب فوق العجلة رجلان قد البسا ثيابا منسوجة
بالذهب وبتركها تتجوى مما فيط اليها من العَجَل حتى يخرج من
تلك الابواب فتدور^b على تلك الاصنام ثلاث دورات فليها سبق
10 صاحبيها^c ألقى اليه من دار الملك طوق من ذهب ورطل ذهب وكلُّ
من في قسطنطينية يشهدون ذلك الميدان ويصرون^d وعلى قصر
الملك سور واحد يحيط بجميع القصر ودورانه فرسخ احد جنباته مما
يلي المغرب متصل بالبحر وله ثلاثة ابواب من حديد يقال لاحدها
باب البيدرور والآخر باب المنكنا^e والثالث باب البحر واما باب البيدرور
15 فتدخل^f في دهليز مقدار مئة خطوة في عرض خمسين خطوة وعلى
الجانبين من الدهليز أسرة^g موضوعة عليها فرش من ديباج ومضربات
f. 140 r. ووسائد وعليها قوم من السودان متفصرة بأيديهم اترسة ملبسة^h ذهباً
ورماح عليها ذهب واما باب المنكنا فتدخل الى دهليز طوله مقدار
مائتي خطوة في عرض خمسين خطوة مفروش بالرخام واسرة موضوعة
20 في جانبي الدهليز عليها قوم خَزَر في ايديهم القسي وفي الدهليز
اربعة حُبوسⁱ حبس^j منها للمسلمين وحبس لاعدل طرسوس وحبس

a) Servavi hic et infra lectionem codicis. Cf. Ibn Khord. 1.9 b.

b) Cod. فيدور. c) Cod. صاحبه. d) Cod. hic et infra المنكنا

(τα μαγγαλα). Cf. Gyllius II cap. 6 (p. 112). e) Cod. فيدخل.

f) Cod. اسرة. g) Teschdid in cod. h) Cod. جيوش جيش et
deinde tor جيش.

للعائمة وحبس لصاحب الشرط وباب الحجر فأنك ^a تدخل في دهليز
 طوله ثلثمائة خطوة في عرض خمسين خطوة وهو مفروش بأجر أحمر
 وفي الدهليز اسرة ينة ويسرة عليها فرش متخذة ^b وعليها قوم اترك
 بأيديهم القسي والانسنة فتمضي ^c في الدهليز حتى تنتهي الى فضاء
 مقدار ثلثمائة خطوة ^d تنتهي الى الستر المعلق على الباب الذي ^e
 يقضي الى الدار ويسرة الداخل كنيسة الملك ولها عشرة ابواب اربعة
 منها ذهب وستة فضة وفي المقصورة ^f التي يقف عليها الملك موضع
 اربع اذرع في اربع اذرع موضع ذلك الموضع بالدر والياقوت وكذلك
 مسنده الذي يستند اليه موضع بالدر والياقوت وعلى باب المذبح
 اربعة اعمدة من رخام منقورة من قطعة واحدة وطول المذبح الذي ¹⁰
 يصل الى عليه الفس ستة اشبار في عرض ستة اشبار وهو قطعة
 خشب عود قماري موضع بالدر والياقوت يقف عليه فس الملك وسائر
 صفوف الكنيسة كلها آراج معجولة من الذهب والفضة ولهذه الكنيسة
 اربعة صحن كل صحن منها مائة خطوة في عرض مائة خطوة واما
 الصحن الشرقي ففيه جرن ¹⁵ محفور من رخام طوله عشر اذرع في
 عرض مثلها وقد نصب هذا الجرن على رأس عمود من رخام ارتفاعه
 من الارض اربع اذرع قد عقد عليه قبة من رصاص وعلى القبة
 قبة من فضة تحمل هذه القبة اثنا عشر عمودا طول كل عمود اربع
 اذرع احد اعمدها على رأسه صورة بازي وعلى الثاني صورة حمل ^g
 وعلى الثالث صورة ثور وعلى الرابع تمثال ديك وعلى الخامس تمثال أسد ²⁰
 وعلى السادس تمثال لبوة وعلى السابع تمثال ذئب وعلى الثامن تمثال
 قبح ^h وعلى التاسع تمثال طاوس وعلى العاشر تمثال فرس وعلى الحادي

a) Cod. قبل. b) Videtur legendum مناجدة. c) Cod. فيمضي
 et deinde bis ينتهي. d) Addidi. e) Cod. مايلي. f) Cod. جرن hic
 et mox. g) Cod. حمل ut quoque Kazw. II, ٢٠٦ ult. h) Cod.
 قبح.

عشر تمثال فيل وعلى الثاني عشر تمثال ملك، وبالقرب *a* من هذه
 القبة في هذا الصحن على مائتي خطوة صهريج قد أُجِري منه *b* f.141v.
 الماء الى تلك التماثيل على رؤوس الاساطين فاذا كان يوم عيدم مُلئ
 ذلك الصهريج بمقدار عشرة آلاف دَورق نبيذ والف دورق غسل
 ابيض يطرح على ذلك الشراب فيطيب بالسنبل والقرنفل والدارصيني
 مقدار حمل ويغطى *d* ذلك الصهريج * ألا شيئاً منه بشىء *f* فاذا خرج
 الملك الى خارج ودخل الكنيسة وقع عينه على تلك الصور وما يتبع
 من افواقيها وآذانها من ذلك الشراب فيجتمع في الحزن *g* حتى
 يتلئ *h* فيسقى كل من خرج معه من حشمه الى العيد كل واحد
 10 شربة *i* فاذا رفعت الستر ودخلت الدار فهو صحن عظيم طوله اربع
 مائة خطوة في مثلها مفروش بالرخام الاخضر مزوّق للحيطان بالغسيفساء
 والوان التزويق وعلى اليمين من داخل الدار بيت مال الملك وفي f.142r.
 جوفه تمثال فرس قائم عليه فارس قد اتخذ عيناه من ياقوتتين
 حمراوين وعلى شمال الداخل مجلس يكون طوله مائتي خطوة في عرض
 15 خمسين خطوة وفي المجلس مائدة من خيلنج *k* ومائدة من عاج وفي
 الصدر من المجلس مائدة من ذهب فاذا انقضى العيد وخرج من
 الكنيسة جاء الملك الى هذا المجلس فقعده في الصدر على مائدة
 الذهب وهو يوم الميلاد ويؤمر فيؤتى باسارى المسلمين فاقعدوا على
 تلك الموائد وحمل اليه عند قعوده في الصدر اربع موائد من ذهب
 20 تحمل كل مائدة على عجلة يقال ان احدي تلك الموائد كانت لسليمان
 ابن داود عم مرصعة بالدر والياقوت والثانية لداود عم مرصعة ايضا

a) Cod. والبعد. Secutus sum Kazw. f.v, 1. *b*) Cod. فيه.
c) Cod. hic et infra الصهريج. *d*) Cod. ويعطى. *e*) Incertum
 utrum cod. الاثنين an الاثنين. Conjectura edidi. Kazw. ويغطى
 الصهريج بحيث لا يراه. *f*) Cod. شى. *g*) Cod. الحزن. *h*) Cod.
 يتلئ. *i*) Cod. شربة. *k*) Voc. in cod.

f.142 r والثالثة مائدة قارون والرابعة مائدة قسطنطين الملك فتوضع بين يديه
ولا يؤكل عليها^a أثنا تترك ما دام الملك على مائدته فإذا قام رفعت
ثم يؤتى بالمسلمين وعلى تلك الموائد من الحار والبارد امر عظيم ثم
ينادي منادى الملك فيقول وحيوة رأس الملك ما شئ هذه الاطعمة
شيء من لحم خنزير وينقل اليهم تلك الاطعمة في صحاف^b الذهب^c
والفضة ثم يؤتى بشيء^d يقل له الأرقناء وهو شيء متخذ من الخشب
المربع على صنعة معصرة وتغشى تلك المعصرة بأدم وثيق^e ثم يجعل
فيه ستون أنبوبة من صغر رؤوسها إلى انصافها إلى فوق^f قد غشيت
تلك الأنابيب بالذهب فوق الأدم حتى لا يبين^g منها إلا اليسير على
تقارب اقدارها واحدة أطول من الأخرى وإلى جانب هذا الشيء^h المربعⁱ
f.143 r ثقب يجعل فيه منفخ ككور^j الخدادين ويؤتى بثلاثة صلبان فيجعل
اثنان منها^k في طرفيه وواحد في الوسط ثم يؤتى برجلين ينفخان
في ذلك المنفخ ويقوم الاستناذ فيحسب على تلك الأنابيب فيتكلم كل
أنبوبة بحالها على حسب ما يحسب عليه من الثناء على الملك
والقوم كلهم جلوس على الموائد ويدخل عليه عشرون رجلا بأيديهم^l
الخلبات والخلبات^m الصنح يضربون فيها ما داموا يأكلون ويطعمون على
هذه الصنفة اثني عشر يوما فإذا كان آخر هذه الأيام يعطى كل
أسير من المسلمين دينارين وثلاثة دراهمⁿ ثم يقوم الملك ويخرج من
باب البيدر^o

20 خروج الملك إلى الكنيسة العظمى الله للعامة
f.143 v يأمر بان يغرش له في طريقه من باب القصر إلى الكنيسة الله للعامة
في وسط المدينة حصر ويطرح فوقها رياحين وخصرة وبزوين لحائط ينة

a) Cod. et mox عليه. b) Cod. صحايف. c) Cod. الأقيا.
(τα δορυα). d) Cod. وبق. e) Aliquid deesse videtur. f) Cod.
بين. g) Cod. كور. h) Cod. منهما. i) Cod. h. l. وخبات. k) Cod.
أثنا. l) Addidi.

ويسرة من مئة بالديباج ثم يخرج بين يديه عشرة آلاف شيخ عليهم
ديباج احمر مسبلة شعورهم الى اكتافهم ليس عليهم برانس ثم يجي
خلفهم عشرة آلاف شاب عليهم ديباج ابيض مشاة كلهم ثم يجي
عشرة آلاف غلام عليهم ديباج اخضر ثم يجي عشرة آلاف خادم عليهم
٥ ديباج لون السماء في ايديهم الطبريزيات الملبسة ذهباً ثم يجي
بعدهم خمسة آلاف خصي واسط^a عليهم ملحم خراساني ابيض
بايديهم صلبان ذهب ثم يجي بعدهم عشرة آلاف غلام اترك وختر
عليهم * صندر مسيرة^b بايديهم رماح واترسة ملبسة كلها ذهباً ثم يجي
مائة بطريق من الكبار عليهم ثياب الديباج الملون بايديهم مجامر من
10 ذهب يبخرون بالعود القماري ثم يجي اثنا عشر بطريقاً من رؤساء^c f.144r
البطارقة عليهم ثياب منسوجة بالذهب في يد كل واحد قضيب من
ذهب ثم يجي مائة غلام عليهم ثياب مشهرة مرصعة باللؤلؤ يحملون
تابوتاً من ذهب فيه كسوة الملك لصلاته ثم يجي رجل بين يديه
يقال له الرحوم يسكت الناس ويقول اسكتوا ثم يجي رجل شيخ
15 ويده طشت وابريق من ذهب مرصعان^d بالدر والياقوت ثم يقبل
الملك وعليه ثياب الأكسيمون^e وفي ثياب من انبرسم منسوج بالجواهر
وعلى رأسه تلج وعليه خقان احدهما اسود والآخر احمر وخلفه الوزير
ويبد الملك خف من ذهب فيه تراب وهو راجل كلما مشى خطوتين
يقول الوزير بلسانهم * من رموزت امنظراف وتفسيه اذكروا الموت فاذا f.144v

a) Cod. اواسط. b) Addidi voc. Intelliguntur fortasse *λαρωτά τρίμιτα*, cf. Reiske ad Constant. Porphy. *De Cerem.* p. 469 et p. 607 (ed. Bonn.). c) An forte ex *Ἐπαρχων* ortum nomen? Byzantini eum *Silentiarium* appellant (vid. e. g. Reiske ad Constant. Porphy. *De Cerem.* p. 11 (ed. Bonn.). d) Cod. مرصعين. e) Cod. الأكسيمون (*τῶν ἀλλαξιμῶν* cf. Reiske ad Constant. Porph. *De Cerem.* p. 7 (ed. Bonn.). Deinde cod. وهو. f) Sic, sed ultima littera vocis cum , seq. fere confluit. Vult μέμνησθε τοῦ θανάτου.

قال له ذلك وقف الملك وفتح الخقف ونظر الى الثراب وقبيله وبكى فيسير
 كذلك حتى ينتهي الى باب الكنيسة فيقدم الرجل الطشت^a والابريق
 فيغسل الملك يده ويقول لوزير^b اذنى برى^c من دماء الناس كلهم لان
 الله لا يسألني عن دمائهم وقد جعلتها في رقبتك وبخلع ثيابه لله
 عليه على وزيره ويأخذ دواة بلاطس وفي دواة الرجل الذي تبرأ من^d
 دم المسيح عم ويجعلها في رقبة الوزير ويقول له دين بالحق كما دان
 بلاطس بالحق ويدور به على اسواق قسطنطينية فينادون به دين
 بالحق كما قلّسك الملك امور الناس، ثم يأمر الملك بادخال اسارى
 المسلمين الكنيسة فينظرون الى تلك الزينة والملك فيصبحون اطلال
 f.145 r. الله بقاء الملك سنين كثيرة ثلاث مرات ثم يومر فبخلع عليهم، ويساق^e
 خلفه ثلاث جنائب شهب عليها سروج ذهب مرصعة بالدر والياقوت
 وجلال ديباج مرصعة ايضا يمثل ذلك لا يركبها فيدخلونها الى الكنيسة
 ولها بها لجام معلق يقولون انه متى اخذت الدابة اللجام في ثوبا
 ظفونا ببلاد الاسلام فتجىء الدابة فتشم اللجام فتراجع الى خلفها ولم
 تتقدم الى اللجام ويقال ان هذه الدواب من نسل دابة كانت^f
 لاوسطاطة^g ثم ينصرف الملك من الكنيسة الى قصره، وفي غربي الكنيسة
 على عشرة خطى عمود يكون طوله بمقدار مائة ذراع وهو مركب عمود
 على عمود قيد شبك العمود بسلاسل من فضة على رأس العمود مائدة
 f.145 v. من رخام مرصعة اربع اذرع في اربع اذرع وثوقها قبر معول من
 رخام فيه اسطليانوس الذي بنى هذه الكنيسة وفوق القبر تمثال^h
 فرس من صغر وفوق الفرس صورة اسطليانوس وعلى رأسه تاج من ذهب
 مرصع بالدر والياقوت وذكر انه تاج هذا الملك ويده اليمنى قائمة كأنه
 يدعو الناس الى قسطنطينية، وعلى الباب الغربي من الكنيسة

a) Cod. الطشت. b) Sic. Probabiliter intelligitur Julianus Apos-
 tata. c) Justinianus. Kazw. II, f.v, 7. قسطنطين. d) Justinianus. Kazw. II, f.v, 7. قسطنطين. e) Justinianus. Kazw. II, f.v, 7. قسطنطين. f) Justinianus. Kazw. II, f.v, 7. قسطنطين. g) Justinianus. Kazw. II, f.v, 7. قسطنطين. h) Justinianus. Kazw. II, f.v, 7. قسطنطين.

مجلس فيه أربعة وعشرون بابا صغارا كل باب شبر في شبر معولة على
ساعات الليل والنهار فكلما انقضت ساعة انفتحت منها باب من ذات
نفسها وإذا انغلقت انغلقت من ذات نفسها وذكروا انه اتخذ ذلك
بلونيوس^a وذكر ان خيلهم معلمة لا تبرح من مكانها ولا يحتاج الى
^٥ من يسكها اذا نزل عنها القواد ولا تصبح ولا تجلب انما يقال لها r. 146
شطه^b فتقف كذلك الى ان يخرج صاحبها من عند الملك، قال
فسألت بعض الناس عن امرها فذهبوا بي الى ثلاثة عمائل من صفر
على هيئة القرس منصوبة على باب الملك عليها بلونيوس الحكيم طلسمها
للدواب ألا تصهل ولا تشغب بعضها على بعض، وعلى باب الملك
¹⁰ ايضا اربع حبات معولة من صفر اذناها في افواجا طلسمها للحيات
الا تصر يقصد الصبي الى حبة فيأخذها فلا تضره، وما يلي باب
الذهب من المدينة قبة قنطرة معقودة في وسط سوق المدينة فيها
صنمان واحد يشير كأنه يقول بيديه هاتيه والآخر يشير بيده كأنه
يقول اصبر ساعة ولها طلسمان فيوثق بالاسارى فيوثقون بين هذين
¹⁵ الصنمين ينتظر بكم الفرج ويذهب رسول يعلم الملك ذلك فان رجع r. 146
الرسول ولم يوقف ذهب بكم الى الحبس وان وافاه الرسل وقد جوز بكم
الصنمين قتلوا ولم يبق منهم على احد، ولقسطنطينية قناة ماء
يدخل اليها من بلد d يقال له بلغر يجرى اليها هذا النهر من
مسيرة عشرين يوما فينقسم اذا دخل المدينة ثلاثة اثلث فثلث
²⁰ يذهب الى دار الملك وثلث يذهب الى حبوس المسلمين والثلث
الثلث يذهب الى حمامات البطارقة وسائر اهل المدينة فانهم يشربون
الماء الذي بين العذب والمالح هـ واهل بلغر يجارون الروم والروم
تجارهم هـ وذكر هارون ان حوالى قسطنطينية ديرات الرهبان وعلى باب

a) Kazw. بليمناس. b) Sta. Cf. Codinus De Signis p. 54 seq.
(ed. Bonn.). c) Cod. قيه. d) Cod. بلاد. e) Cod. جيوش.

١٤٧٢. قسطنطينية دير يدعى دير ساطرا *a* ينزله خمسمائة راعب وهذا النهر
الذى يدخل المدينة وينقسم ثلاثة اقسام يجرى في وسطه، وعلى
فرسخ ما يلي الشمال من المدينة *b* دير يقال له مونس *c* فيه الف
راعب وما يلي شرقي قسطنطينية منها على اربعة فراسخ موضع فيه
اربعة ديرات فيها اثنا عشر الف راعب احدها مونس والثاني فسادر *d*
والثالث قوقياي *e* والرابع دير مريم *f* وما يلي غربي المدينة ديران
فيهما ستة آلاف راعب، ثم يخرج فتصير في صحراء ملساء فيها مزارع
وقرى اثنتي عشرة مرحلة حتى تنتهي الى مدينة يقال لها سلوقية *g*
وفي مدينة عظيمة كبيرة ما يلي مشرق المدينة للجلل وغربيها البحر
ولها اربعة انهار تسقيها وفيها دير يقال له مرقش فيه اثنا عشر الف
١٠ راعب وتخرج فتسير على ساحل البحر ثلاث منازل في صحراء ليس فيها
من العمران شي *h* وفي مدينة عظيمة فيها اسواق وحواليها انهار كثيرة
وتسقيها انهار مطرن *i* وعليها سوران وخذق يحيط بالمدينة، وتخرج
منها فتسير في غياض من الشجر في وسط الضنقالبة لهم بيوت من
خشب ينزلونها وهم نصارى كانوا يتنصرون على عهد بسوس *k* الملك
١٥ فلم اليوم على دين النصرانية فتسير فيهم مقدار شهر في مشاجرة

a) Sic cum ^٢. *b*) Cod. sine art. *c*) H. l. legi posset مونس.

d) Cod. فسادر s. مسادر. *e*) Sic. *f*) Cod. اثنتا. *g*) Videtur esse

mendosa scriptio pro سلونيقية Salonicia (Thessalonica). *h*) Hic quaedam excidisse patet. Forte de urbe كترس (τὸ Κίτρον, Tomaschek, die Handelswege im 12 Jahrh. Wien 1887 p. 70) sermo est. *i*) Sic.

k) Eodem nomine appellatur ab Ibrâhîm ibn Jakûb. Est autem, ut ostendit Kunik, Boris (Bogoris), qui brevi post 860 Christianus factus est. Cf. meum Een belangrijk bericht over de Slavische volken p. 21 (Versl. en Meded. der K. Akad. v. Wetensch. Afd. Letterk. 2^e Reeks, Dl. IX, 1880). Iter per Aehridam ire videtur coll. Tomaschek p. 72.

حتى تنتهي الى مدينة يقال لها بلاطيس ^a وفي مدينة عظيمة طولها
ستة اميال في مثلها وفي كثيرة الخير فيها من الزيتون وانواع الفواكه
ولها نهران جاربان يطردان فيها وفي مدينة الانكبريين ^b قد نزلوا
في صحاريهم على مقدار عشرين خطوة ^c وهم على عيمة الاكراد ينزلون
5 الصحاري في الخيام ويخرج من هذه القرية فتسير وسطهم مقدار شهر ^{f.148 r.}
في غياض واشجار وربما يلقوا تلال فيها منهم اصناف خلل حتى
تنتهي الى قرية تدعى البندقيس ^d وهم نزلوا في صحراء ملساء ليس لهم
قرى ولا مدائن انما بيوتهم من خشب منحوت صفائح وهم على دين
النصرانية فتسير في وسطهم مقدار عشرين يوما تنزل عليهم وترحل من
عندهم ويمتار من طعامهم وتتزوّد منه حتى توافي مدينة الرومية وفي
10 مدينة يدعى امروا ملك يقال له الباب وطولها اربعون ميلا في اربعين
ميلا يجري اليها نهر من غربي المدينة فيخترق سككها قد فرش
اسفل النهر بالصفير وبني صقته ايضا بالصفير وقد عقد عليها جسور
من صفر وفي وسط المدينة الكنيسة العظمى طول الكنيسة مقدار
15 فرسخين وعليها ثلثمائة وستون بابا وفي وسط الكنيسة برج طوله في ^{f.148 v.}
الهواء مائة ذراع وعلى رأس البرج قبة مبنية من الرصاص وقد اتخذ
على رأس القبة تمثال زرزور من صفر فاذا كان اول ابرك الزيتون جاءت
الريح فدخلت في الزرزور فيصبح فيجتمع زرازر تلك المدينة في منقار
كل واحد منها زيتونة فيطرحنها على ذلك البرج فيؤخذ ذلك الزيتون
20 ويعصر ويستخرج دهنها فهو يكفيهم لمصابيح الكنيسة الى السنة التالية
من ذلك الوقت وفي الكنيسة قبر رجلين من الخواريين معول من
ذهب احدهما في شرقي الكنيسة والآخر في غربيها يقلل لاحد صاحبه ^g

a) Fortasse corruptum e nomine تيتيلوس *Titéλιος* (Tomaschek p.12).

b) Cod. الانكبوديني. c) Sic. Si lectio sana est, textus necessario
maneus est. d) Forte l. البندقيين. Venetia intelligitur. e) Cod.
صاحب. f) Cf. supra p. 86. g) Cod. صاحب.

القبرين شمعون الصفا والآخر بالنوس فاذا كان فصيح النصراني في كل سنة وهو يوم الخميس جاء الملك ففتح باب القبر ونزل الى a القبر ومعه موسى فحلف رأس شمعون ولحيته وقلم اظفاره وصعد وقسم لكل رجل من اهل ملكته شعرة هذا عملهم في كل سنة منذ تسع مائة سنة، وحيطان هذا الكنيسة كلها مغشاة بالذهب وابوابها الغربية من 5 تحلس صبيتي والابواب الداخلة الله على بيعة صلاتهم كلها مغشاة b بالذهب والموضع الذي يقعد عليه الكهنة مغشى كله بالذهب، وفي كل ركن من اركان هذا الكنيسة برج على كل برج قبة مبنية من فضة يضرب عليها النواقيس وفيها الف مروحة ذهب عرض كل واحدة ذراع في ذراع مربعة. بالدر والياقوت ولها مقابض من ذهب 10 ولها ستمائة صليب من ذهب في وسط كل صليب درة ووزن كل صليب الف مثقال، ولها اثنا عشر صليباً على عدد الخواريين في كل صليب مائة مثاقيل ولها اثنان وسبعون صليباً على عدد تلامذة الخواريين في كل صليب خمسمائة مثقال ذهب، وفيها الف ومائتا كأس ذهب يجعل فيها الخمر للتقريب مربعة كلها بالجواهر وقد 15 بنى بيت المذبح اربعاً وعشرين ذراعاً في عرض اثنتى عشرة ذراعاً، وفيها من الشامسة والقسيسين ثلاثة آلاف ومائتا نفس على كلهم ديباج ابيض قيمة كل ثوب مائة دينار الى مائة وخمسين ديناراً وعليهم طيالة منسوجة بالذهب والدر ولها من السدنة عن يتولون اشعال القناديل ست مائة، وفي غربي هذه المدينة البحر الكبير وحوالى 20 f. 150 r. المدينة البساتين والزيتون ويغزو اهلها البربر من ناحية الاندلس وتاخرت على البحر من بلاد ادريس بن ادريس وتاخرت العليا، واهل الرومية صغير وكبيرهم يحلقون لحام كلها لا يتركون منها شعرة واحدة على اذنانهم وحلقون وسط هاماتهم فسألناهم عن السبب في حلق لحام

a) Addidi. b) Cod. موشاه. c) Cod. يجعل. d) Cod. اثني عشر. e) Cod. ومليتي.

وقلت لهم ان زين الرجل في اللحي فما مرادكم من هذا الذي
تفعلونه بانفسكم فقالوا ان كل من لم يحلف لحينته لم يكن نصرانيا
خالصا وذلك انه جاءنا شمعون الصفا والحواريون لم يكن معهم عصي
ولا جراب انما كانوا مساكين ضعفاء ^a وكنا نحن اذذاك ملوكا علينا
^e الديباج ونحن على كراسي الذهب يدعوننا الى دين النصرانية فلم
نجبهم فآخذناهم وعدبناهم وحلقنا رؤوسهم وحناهم فلما ظهر لنا صدى f.150 v.
قولهم صرنا نحلف لحانا كقارنا لما ارتكبناه من حلف لحام ^b
ومن هذه المدينة تركب البحر فتسير ثلاثة اشهر حتى تنتهي الى
بلاد ملك برجان وتسير منها في جبال وعقاب شهرا واحدا حتى تنتهي
الى بلاد فرنجية ومنها تخرج فتسير اربعة اشهر حتى تنتهي الى مدينة
برطينية ^c وفي مدينة كبيرة على ساحل بحر المغرب ويتملك عليها
سبعة من الملوك وعلى باب مدينتها صنم اذا رام الغريب ان يدخلها
لم فلا يمكنه دخولها حتى يأخذه اهل المدينة فيقفوا على مغراه ^d
ومقصده في دخول المدينة وهم قوم نصاري وهم آخر بلاد الروم وليس
15 وراءهم عمران ^e

ايضا ما وجدناه من صفة مدينة الرومية ^e

ثلاث نواح ^f منها في البحر العظيم ما يلي القبلة والمشرق والمغرب f.151 r.
والناحية الرابعة ما يلي البر والبحرية يعنى الشمال وطولها من الباب
الغربي الى الشرقي ثمانية وعشرون ميلا ولها حائطان من حجارة
20 وبينهما فضاء ستون ذراعا وعرض ^g السور الخارج ثمان اذرع وسكة
اثنان ^h واربعون ذراعا وفيما بين السورين نهر يسمى فسطيطالس ⁱ وهو

a) Cod. ضعف. b) Cf. Kazw. II, ٣٩٩, 6 a f. seqq. c) Cod.
الرومية, cf. supra p. ٨٥ l. d) Cod. مغراه. e) Haec cum Ibn
Khord. ١١٣ seq. conveniunt. f) Cod. نواحي. g) Cod. وارض. Hic
exceidit quod habet Ibn Khord. ١١٤, 2. h) Cod. اثنان. i) Pro
فسطيطالس *Fistulatus* (v. ad vers. Ibn Khord. p. 86).

1

من البنيان وما كان لهم في هذا العالم من الاشعار **فكس ملوك الروم المنقصر**
وههم ملوك القسطنطينيه وبلغ من اخبارهم ملك قسطنطين بعد ان هلك
 قنطاس برونيه وهو عبيد لاوثان وكان اول ملك انتقل من الروم من قسطنطين
 الى سوريا وهي القسطنطينيه فها هو وماها باسمه الى قسطنطينيه وقد كان له
 في بنائها خبر عظيم مع بعض ملوكه برعيان الخوف داخل من ملوك الاسان وكان
 خروجه من روميه ودخله في دير الصرايه لتدخلت من ملكه ولتع ستين
 من ملكه حيث انه ملا في الى ارض الشام فنت الكنايس وصارت الى بيت المقدس
 وطلبت الخشبة التي صلب عليها المسيح صدهم فلما صارت اليها حلها بالقميص
 والفسه وتخذت لجردها اميدا وهو عيدا الصليب لاربعة عشر تحلو اسن اميد
 وفيه يقع القربع والخليجات بلا دسر على حسب ما فرده عند كونا اخبار مصر
 من هذا الكتاب وهي التي بنت كنيسه على ربعة اركان بعد ذلك من عجائب
 بنيان العالم واستحجت الصور والادمان بمصر والشام ومصر من ذلك الى بناء
 الكنايس وتشييد دين الصرايه بكل كنيسه بالشام ومصر والروم فاما بنيتها
 هذه الملكه ملان لم قسطنطين وقد جعل اسمها مع الصليب في كل كنيسه بها
 فليس للروم في احرفهم ملو احرف ملان في حقه احرف فالاول الماله وهي عباب
 للجلجيه والثاني لام وهي ثلاثين والثالث اماله ايضا وهي حقه ايضا والربع
 ون وهو خرون والحاس با وهو في عدد للجلجيه عشر فذلك سائه اختصارا للجلجيه
 ما ذكره ومن صوت الحرف الذي هو ملان بالروميه وتسبع عشر سن من ملكه
 قسطنطين بن هلا في اجتمع ثلثمائة وخمسة عشر مقنبا بدنيه بقيقه بالروم فاما بها
 دين الصرايه وهذا الاجتماع اول الاجتماعات السنه التي تذكر الروم في ملوكهم
 وسبقوا القديس في معنى هذه الاجتماعات السنه بالروميه السنوات والجلجيه
 سوس فالاول ببيقيه على ما ذكرناه من العدد وكان الاجتماع في علي اربوب
 وهذا اتفاق من ساير اهل دين الصرايه من الملكيه والشا وقروهم العباد الذين
 تسبهم الملكيه ومات الناس النطوريه واتفاق على العاقره على هذا السورس
 ايضا والسورس الثاني بالقسطنطينيه على مقدونيوس وهذه المجتمعين في من
 الاساقفه سائيه وخمسون رجلا والسورس الثالث بافسس وهذه هي ما يتاجل
 فالسورس الرابع على غفران به وهذه هي ستاويه وستون رجلا والسورس الخامس

بسططينه بعد دهم ما بقا من دجله والسفود من الدوس كان في ملكه المذ
 بعد دهم ما بقا من دجله والسفود من الدوس كان في ملكه المذ
 الروم هذه السور مسالت وغلبة دين الفرائيمون والجماعة القبايل التي
 وكان السبب في دخول قسطنطين بن ملاقي في دين الفرائيمون والجماعة القبايل التي
 قسطنطين خرج في بعض حرب برجان او غيرهم من الامم مكات العرب بينهم بجان
 من ثم كانت طيله في بعض ايام قتل خلق كثير فخاف البرابرة في النوم
 ان تاكلهم من السائرل وفيما عذب واعلم على رؤسها من الذهب والفضة
 والحديد والحاس وانواع الجواهر والحب وقيل له خذ هذه الامم وقال لها
 عدوك تصنع لي بحارب بها في النوم فاي عدو سنزعا وقد غطيت موكلا الله
 فاستقطن من قديمه فذا بالامام قكب عليها ما ذكرنا وبعثها في مكره
 على عدو في خروا او ختم السيف فجمع الى مدية سبه وسال اهل الجزير عن تلك
 القبايل وهل يرون ذلك في سبي من الاداء والخل قتل له انيت القدس من
 الانبياء الشام جميع لحظا الذهب ما خبر بافضله من قبله من الملوك في كل القار
 فبعث الى الشام وبعث القدس فحمله ثقله وبقا في عرش اسعافا فمعه وبقا
 فقص لهم امره فخر بها له دين الضارب فمعه من السور من الاول وهو لا يجمع
 على حسب ما ذكرنا فقد قيل ان ام قسطنطين ملاقي كانت قد تفرقت واختت ذلك
 عن قبل هذه القصة فكانت تلك قسطنطين الى ان ملك لحدوي وتبين سبه
 وفي ليلة آخر من الرابع انه سلك خنا وعشرين سنة وقد تبا على اجاره و
 حروبه وخرجه من اداء الموضع القسطنطينه ووردوا الى هذا الخليج الاخذ من
 بحرنا فخره ونظر في كتابه الجبار ان مان ولا وسط وان خليج القسطنطينه
 ياخذ من هذا البحر ويجري الماء فيه جريا ويصب الى بحر الشام وساق هذا الخليج
 ثمانية وخمسون ميلا وقيل اقل من ذلك وعرضه في الموضع الذي ياخذ من بحر
 ما انفس خمسين ميلا وهناك عاير ومدينة للروم تدعى ساء تقع منيرة
 من ذلك البحر من مركب الروم فيهم في هذا الخليج عند القسطنطينه فيصير
 حرسه وهو موضع العبور من الجانب الشرقي الى الجانب الغربي الذي فيه القسطنطينه
 نحو من اربعة اسيال وعليها العاير وتسمى الى الموضع المعروف بالانكلس وهناك
 جبال وعين ماء كبير ماؤها صوف يعرف بعين سله من عبد الملك وكان في

سبب من قسطنطين

عليها حين خاض قيا ربه واتى مركب المسلمين من فم هذا الخليج ثم ايلي بحر الشام
 ومنتهى منتهى سفينة وهناك برج يمنع من فيه من يرد من مركب المسلمين في الوقت
 الذي كانت المسلمين فيه مركب تغزو الي الرعم واتا الان فراكب الروم تغزوا
 بلد الاسلام واخبرني ابو عمير عدي بن حاتم بن عبد الباقي الاندي وهو شيخ القوم
 الشافعية بما الي وقتنا هذا ومن اهل التحصيل انه عبر الي القسطنطينية في
 هذا الخليج حين دخل اقامة المدينة وان كان يبين جرية هذا الماء وقد دما الي
 بحر مانطس وديا يبين في الماء المذموم ايلي بحر الشام فيجد مائتا هذا يدل علي
 اتصال ماء هذين البحرين وانه قد دخل من بحر الروم الي هذا الخليج ايضا وسمعت
 غير واحد من اهل التحصيل من قراغلة سلوكة مع غلام زرافة وقد كانوا اجلوا
 الي خليج القسطنطينية وساروا فيها الي سافر بعيد انهم وجدوا الماء في هذا
 الخليج يقل في اوقات من الليل والنهار ويكثر كالماء والحجر عليه المدن والاما
 ظا احوا بنقصان المبادر والباخر ورج منه الي البحر الرومي وان في من دخله
 من بحر الروم مدينة تقرب من فم الخليج والخليج يطيف بالقسطنطينية من جهتين
 ثم الي المشرق وما الي الشمال ويلي منها الجانب الجنوبي البروقية وفيه بار الله
 حللي علي مصانع النحاس واعلي موضع في سورها ما كان تمايلي الجيوب فلما كان
 تمايلي الخليج فيه قصر ما ان اعلي موضع في سورها ما كان ثلثين ذراعا وقد كان
 اقل من ذلك وان اقصر موضع فيه عشرة اذرع ولها ابواب كثيرة تمايلي البحر
 وحولها كنائس كثيرة وقد قيل ان لها ثلثين بابا ومنهم من ذكر ان عليها مائة باب
 صغارا وكبارا وهو بلد عمن مختلف المهاب مرطب للابدان كونه بين ما وصفا
 من هذه البحار **قال السعدي** ولم تزل الحكمة نامية طال به زمن اليونانيين
 وبعده من ملكة الروم تنظم العلماء شرف الحكماء وكانت لهم الاداري الطبيعية
 والجسم والعقل والنفس والاكليم الاربعاء اعلا عما طيقت وهو علم الاحداد
 والجو نظريا وهو علم الهندسة والمسلم والاسطرلاب وهو علم النجوم والنسبي
 وهو علم باليف القمر ولم تزل العلوم كما به السوق شرعا الاقطار من في العالم
 المقام سانية البنا الي ان تظاهرت ديانة الضالين في الروم فمعنا مع الحكمة
 واذ الواسعها عن اهلها وطوا كانت اليونانية بانية وغيره ما كانت القل
 منهم انفتح ما كان من شديد ما تكتة المعز علم الموسيقى لانه هذا القصر وثلث

سورة الفلق

1

وَأَنَا فَأَرَاتِي لِحَاجَتِهِ سَوْدًا مَشْقِيَةً شَالِ حَجَلِ الْجِل
 لِلْحَامِ تَفْعُ مِنْ هَذَا الْجِلِ إِلَى نَاحِيَةِ الْبَحْرِ **وَقِيلَ**
 بَفِرْ غَانَهُ جَبَلٌ مِثْلُهُ يَحْرِقُ الْحِجَابَ وَيَبَاعُ رَمَادُهَا
 ثَلَاثَةَ أَوْاقٍ بَدْرُهُمْ يَبْحِثُونَ بِهَا الثِّيَابَ **وَأَجْمَعُ**
 بِرَجُلٍ خَزِيرٍ اسْقَلِيهِ بِالْقَائِدِ إِلَى الْقَسَمِ مِنْ حُودِ
 بَنِ الْحَجَرِ وَذَكَرَ لِي أَنَّهُ مِنْ وَلَدِ عَمْرِ بْنِ عَبْدِ الْغَزَرِ
 وَكُنْتُ مَرَضْتُ عَلَى مَسْجِدِ عِزِّ الشِّفَا وَهَذِهِ الْعَيْنُ
 تَزَارِعُ مِنَ السَّطْعِ إِلَى بَالِغِ عَيْنِهِ وَأَحْسَنُ هَذَا الْقَائِدِ
 إِلَى كُنْتُ مَعِي كُنْتُ إِلَى خُزَيْرٍ قَبْرِ **وَرَأَيْتُ حَجْرَ قَبْرِ**
 عَلَى حَجَرٍ مَكْتُوبٌ مَا هَذِهِ صُورَتُهُ وَسُورَةُ الْإِخْلَاصِ **هَذَا قَبْرُ عَزْرٍ بِنْتِ**
 تَوْفَى فِي شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَةِ
 تِسْعٍ وَعِشْرِينَ لِلْهِجْرَةِ النَّبَوِيَّةِ وَهَذَا الْحَجَرُ مَبْنِي فِي
 حَاطِطِ الْكُنْدِيقَةِ الشَّرْقِيَّةِ **وَبِهَا قَبْرُ ابْنِهِ مَلْحَانَ**
 اخْتِامُ سَلَمٍ **مَدِينَةِ الْقُسْطَنْطَانِيَّةِ**
 فِي حَاطِطِ سَوْرٍ لَهَا قَبْرُ لِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ صَاحِبِ

2

رسول الله صلى الله عليه وسلم واسمه خلد بن زيد
 ولما فتح هذه المسلمون وقالوا الدرهم هذا من
 كبار اصحاب نبينا فوالله لادق بنا فوس في ارض
 الخرب بنا **وهنا الجامع** الذي بناه مسلمة
 بن عبد الملك والتابعون وبه **قبر رجل** من ولد
 الحسين عليه السلام وبها الاصنام الخماس
 والرخام **والعمد** والقلسمات العجيبة **والمنابر**
 التي تقدم ذكرها **والاثار** التي ليس في الربع المسكون
 مثلها **وهي** ايا صوفيا وهي الكنيسة العظمى
 عندهم ويقولون بها ملك من الملائكة مفيم
 بها وقد عملوا دابر ما كانه دارين من الذهب
 وله حكاية عجيبة نذكرها لموضعها
 وساذكر ترتيب هذه الكنيسة وهي كملها
 وارفعها عنها وابوابها وعلوها وطولها وعرضها
 والعمد التي بها وعجايب هذه المدينة واوضاعها

3

وصفته السمك التي فيها **وباب الذهب** والابرجه
 الرخام والافيله النحاس وجميع ما بها من الآثار والعجايب
 وما فعل الملك ما نوبل معي من الخير والاحسان
 في كتاب العجايب كما تقدم ان شاء الله تعالى
وهذه المدينة الكبر من اسمها فالثقة تعالى يجعلها
 دار سلام ومنه وكرمها ان شاء الله تعالى
مدينة صالونيك يقصدونها الروم والفرنج ويزورونها
 والله اعلم **مدينة روم** الكبر بها بطرس
 وشعرون الصفا وبولص من خوارى المسيح عليه
 السلام في ثوابيت من الفضه متعلقه بالسلاسل
 في هيكل الكنيسة العظمى التي لهم وهذه
 المدينة من الآثار والاصنام والعمد ما ياتي ذكره
 في كتاب العجايب ان شاء الله تعالى **واما قول**
 الناس ان لها ستبعة اسوارا اذا دخلها الداخل
 لا يفتدي كيف تخرج فلا اصل لهذا الكلام ولا

لا سيما ويعصدها البحر فان شعاع الشمس
 مع ضيق المرأة وضو آلما ولمعائه حرق ولا شد
 فيه وقبل كانت المرأة ستين ذراعا وكان
 طول المرأة ثلثماية ذراع والله اعلم وانما المنار
 ليست من العجايب انما هي على مثال نزع على
 ساحل البحر على هيئة المرتب بل المنار العجيبة
 بمدينة القسطنطينية منها منارة موثوقة
 بالرضاء والحديد في البصر وهو المبدأ
 اذ اهبت الرياح تميلها شرقا وغربا وقبله وشمالا
 من اصل كرسية ويدخل الناس الخوف والجور
 بحرها فيطحنه ومنارة ايضا في هذا الموضع
 من الخاسر قد قلبت قطعه ولحده الا انها لا يدخل
 اليها ومنارة قريبة من بیمارستان قد انبتت
 النحاس وعليها قبر قسطنطين وعلى قبر صوفى فرس
 من النحاس وعلى الفرن صورته وهو راكب على

5

الفرس وقوائم الفرس محكمة بالرصاص على الصخر ما عدى
 يده اليمنى فانها سايبه في الهواء كما انه ساير وقسطنطين
 على ظهره ويده اليمنى مرتفعه في الجوف وقد فتح كفها وهو
 يشير نحو بلاد الاسلام ويده اليسرى فيها كره **وهذه**
المنان تبين عن مسير بعض يوم للراكب
 وقد اختلفت اقوال الناس فيها **فمنهم** من يقول
 في يده طلسم يمنع العدو ان يعقدا العلد **ومنهم**
 من يقول بل على الكره مكتوب ملكوت الدنيا
 حتى يغيب في يدي مثل هذه الكره وخرجت
 منها هكذلا املك شيئا واسما علم **ومنان في**
سنتواستبريز من الرخام الابيض ومن ارضها
 الي راسها صورة منبته نابتة من جسمها العجب
 صنعته تكون وطريرتها من الخباير قطع
 واحدة وبها طلسم اذا طلع الانسان يقع نظره
 على المدينة باسرها **وسا ذكر** في كتاب العجايب

6

صفه هذه المناير وطولها ودايرها وعدد درجها
 واعتقاد اهل البلاد فيها وفي الصور التي عليها
 واختلافهم في الاصنام الخاشر والرخام **والطلسم الذي**
 بعنه **الاهويه** الاربعة وبلاط الملك والصلب
 المحبون وحكايتهم وهو مستقبل قبله الاسد ثم
والبيارات التي بها الاصنام التي سوق المرف
والطلسمات التي ذكرناها في كتاب العجايب
 اذ لا يجمل هذا الكتاب اكثر من هذا **و**
يعود الى ذكر زيارت شعر الاسكندرية
والاثارة **وتاباسكندرية** في المحج موضع
 يقال له القرب به عامود عليه صوته طير يدور
 مع السمس **وبها** عمد السوارى مصقول لصفلا
 الفصوص والعمر حوله ويقال هذا هو الرواق
 الذي بنته اليونان وهذا يقال في كتبهم قال
 اصحاب الرواق **وهذا** العمود زرعتة وقد شد

Ek 4: EL İDRİSİ NÜZHET'ÜL MÜŞTAK Fİ İHTİRAKI'L ÂFAK

NÜZHET'ÜL MÜŞTAK Fİ İHTİRAKI'L ÂFAK, SÜLEYMANİYE YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ, AYASOFYA KOLEKSİYONU, ARŞİV NO: 03502.

**Ek 5: İBNİ BATTUTA RİHLETÜ'L İBN BATTUTA TUHFETUN
NUZZAR Fİ GARAİBİ'L EMSAR VE ACAİBİ'L ESFAR**

DEVAM...

22a

فأمر بالخرابين والدباب لاستئجارها لهذا الحصن مع
عسكر عظيم ولا يضاف هذا إلى المستطعنة إلا بالخير والفعال
وتنكرت العربيات لسقف وعبر الطريق ورسم من هذا الأمير
الذي أرسله معها لروحه بعسكر ولم يضاف معها إلا اثنا عشر
ونكرت أنا العربيات وجماحة من خدي ورفعاي وأوصت
بكم فأنزلوا المروا وكان مع الخائفين مبيد يعب
في كل رحلة يبعثه في روضها وكانت نفسي فيه فمزلت هذا
الغصن ولم يبق حكم الأذان وكان يجرى إليها بالخرابين الصغار
بعد هذا الحصن فتنسرها ويمنعها هذا الخلف معهم من الخوف
ولم يبق معهم من يجرى ويمنعهم من الأثر إلا ما استعلا
ليصلون معاً فاعتبرت البساطين للحوالي بلأى للصر
ولكن الخائفون أوصت الأمير للقيام لاستئجارها بالمرابي
والمتمنى من الخوف على سبلنا فثبنا في البلد على مشنوم فدم
للفأ بها آخرها الصغرى خمسة آلاف فارس على المرو
فتمت لها الكونفا من هذا فقتلت رأسه وساروا بها في العبد
فدم آخرها الثاني ولي قومه أبيه في بنة الأثر فأنس
فتمت لها جميعاً ونفا بلام ركبا وسالنا في قريتنا للمستطعنة
شرح أكرها على سبلنا وكنا وموتها في أحسن ربح مشاة
وركبا أنا وصيت الأطباء والأفكار وشرح السلطان ورحمة
أم الخائفين وأوصيت الدولة والخوافين فيا قري السلطان
واستلظت العساكر وكنا الصغار لم أقد على الخروج الكول
فيما بينهم فمزلت اتصال الخائفين وأصحاها نحو فاب
فتمت ودكرها بها فمزلت من أبوها نوح كلف
وقبيل الأرض بين أبيها ما قبيلتها فري فتمت بها
وكان حولنا المستطعنة وقت الزوال وفادى مول

نوافيسهم

23

نوافيسهم حتى أخرجت الأفاق فلما وصلنا باب دار أبيها
ممنعاً الجوارح من الدخول إلا بأذن الملك فذهبت إليها
بعض ثيابها وأعطتاً فاستأذنت أباها وذكرته له قصتها
فأذن وأمره بالثياب والذبح من دارها وأمره بثلثينا
الضباب فتم صلبها وصار كسب لنا أمر المملوك لا نؤذي
سحب فوجهها من المدينة ونؤذي لك في السوا فها
وفي اليوم الرابع من دخولنا دخلت على السلطان تكلم
أبي جرجيس ملك المستطعنة وأبوه جرجيس الحسية
لكسنة نزهة ونزعت ونزك الملك لول فلما وصلت
إلى الباب الخامس من داره وهو حاشية بالعساكر فتنبت
لثلاثين من الخيل في السباح وذلك ما دهم مع كل أحد
على المملوك يدي أو أورد ذلك سلاطين المملوك
وسكن وهو يفسد من معة ربيعة وبند الخائفين
وأخبرنا السلاطين من لاطفي وسالني عن حاله وتعددي
عن بيت المملوك والغرامة من مدينتي وبيت لم ومدينتي
للخيل من مدينتي وصر والعراق وبلاد الروم فاجسده
عمر ذلك ونهري بنوهم بيتنا فاجسده لحي وقال
لا ولادة كروها هذا الممل وأقلوه في خلع على خلع
وأمرني بكم من مشنوم ومطلد من التي تحتلها الملك
فوف رأسه وهي علامة الأسان عندهم وطلب
منه أن يبعث من يركبها يوم بوقفي على خط الدابة
لأشاهدها نعمت لي ذلك ففرت منها من المين أياها
وشاهدت عجائبها وكيسنها المملوك أيا صوفيا رابت
نظامها وأما دخلها في الدابة لأن دخلها رابت
صليب وكل من دخل سبيل له أوقافا المكنى وحوها ذلك

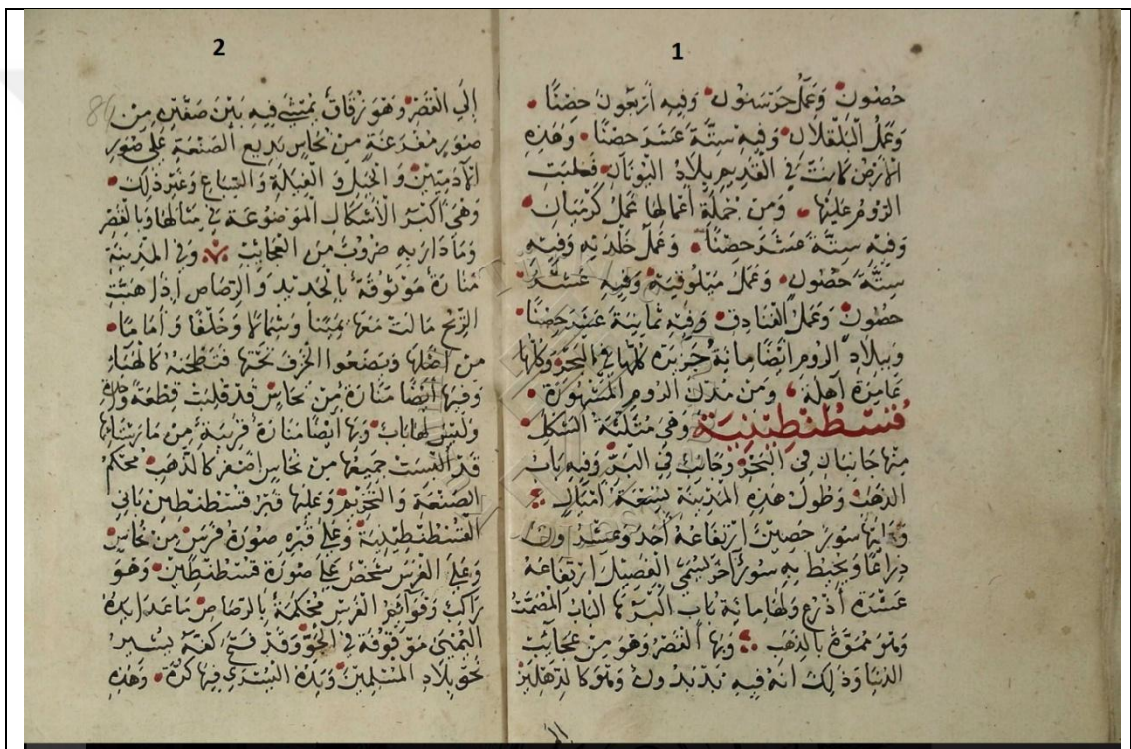
وقال السلطان وادفع في هذا الحقل من يدي
الذين من مدينتي فملاهم من العسكر
فمنعوا من الدابة الخط من يدي
لأنهم من مدينتي فملاهم من العسكر
لأنهم من مدينتي فملاهم من العسكر
لأنهم من مدينتي فملاهم من العسكر

DEVAM...

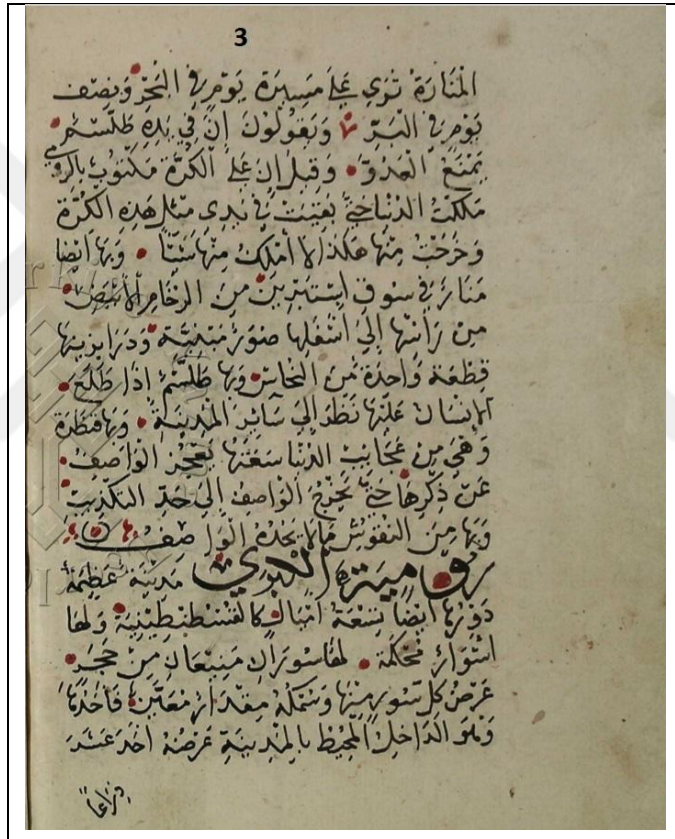

MUHTASARU RİHLETİ İBNİ BATUTA, SÜLEYMANİYE YAZMA
ESERLER KÜTÜPHANESİ FATİH KOLLEKSİYONU ARŞİV NO: 05459

Ek 6: EL VERDİ HARİDATÜ'L ACAİB VE FERİDETÜ'L GARAİB

DEVAM...

HARİDATÜ'L ACAİB VE FERİDETÜ'L GARAİB, HACI SELİM AĞA
KÜTÜPHANESİ, HACI SELİM AĞA KOLEKSİYONU, ARŞİV NO: 00749.